טאראשטשע

אַ היסטאָריע פון אַ קליין שטעטעל

אין קיעווער גובערניע, אוקראינע

צווייטער טייל

איבערלעבונגען פון שטעטעל אין דער וועלט מלחמה,
רעוואָלוציע און בירגער קריג

געשריבען פון

יעקב ראָווין — ראָווינסקי

א מיטגליד פון טאראשטשער לאנדסמאנשאפט

ניו יאָרק, 1937

געדרוקט ביי די

מוינעשטער פאבלישינג קאמפ.

1569 איסט ניו יאָרק עוועניו

ברוקלין, נ. י.

פאַررעדע:

אַ היסטאָריע פון אַ קליין שטעטעל „טאַראַשטשע", קיעוער גובערניע, אוקראַינע, זינט איר גרינדונג, מיט אַ פּאָר הונדערט יאָהר צוריק, ביז דער לעצטער צייט, לויט אָפיציעלע קוועלען, עראינערונגען פון אַלטע לייט, וואָס האָבען זי נאָך געקענט מיט איבער הונדערט יאָהר צוריק, און לויט מיין באַקאַנטשאַפט מיט דער שטאָט, זינט איך געדענק זי, ביז מיט עטליכע און פערציג יאָהר צוריק, איידער איך בין קיין אַמעריקע אָפּגעפאָרען, און וואָס לאַנדסלייט פון טאַראַשטשע האָבען מיר די גאַנצע צייט געשריבען און שרייבען נאָך יעצט פון דאָרט.

די היסטאָריע איז געווידמעט, די פיר סאָסייטיס אין אַמעריקע, וואָס טראָגען דעם נאָמען פון שטאָט, און וועמעס עהרע די סאָסייטיס זיינען געגרינדעט געוואָרען, - דריי אין ניו יאָרק, און איינע אין פילאַדעלפיע, און אויך טאַראַשטשער לאַנדסלייט בכלל, וואו זיי געפונען זיך.

די היסטאָריע איז געשריבען און אַרויסגעגעבען געוואָרען אויף די קאָסטען פון שרייבער זעלבסט — לאַנדסמאַן און מיטגליד פון טאַראַשטשער לאַנדסמאַנשאַפט — **יעקב ראַווין (ראַווינסקי)**, מיט דער הילף פון פאַלגענדע לאַנדסלייט פון טאַראַשטשע גופא, וואָס געוואָר ווערענדיג, אַז איך שרייב די היסטאָריע פון אונזער אַלט שטעטעל, האָבען מיר צוגעשיקט פון דאָרט ווערטפולען מאַטעריאַל, אַזוי וועלכען איך בין זיי זעהר דאַנקבאַר. און דאָס זיינען די פריינדע און לאַנדסלייט: **אַלחנן אַלשאַנסקי, יוסף האַנאַפּאָלסקי, אברהם סקווירסקי, קאַמעניעצקי**, און אויך אונזער לאַנדסמאַן, מיטגליד פון טאַראַשטשער פּראָגרעסיוו סאָסייטי — **בן ציון פּאַטאַשניק**, געשטאָרבען אָקטאָבער 1935, אין ניו יאָרק.

איך רעכן פאַר אַן אַנגענעמע פליכט צו דאַנקען מיינע צוויי פריינדע און מיטגלידער פון טאַראַשטשער פּראָגרעסיוו סאָסייטי — דזשוליוס פאַרמאַן און הערי גאָלאַב, וועלכע זיינען אָפט געגאַנגען מיט מיר צום פּרינטער און אַנדערע פּלעצער, שיינענד מיין געזונד און עלטער. זיי האָבען זאָגאַר מיר געאָפערט אַ סובסידיע, אַרויסצוגעבען די היסטאָריע פון טאַראַשטשע, פון וועלכער איך האָב זיך פריינדליך ענטזאָגט, און פאַר זייער פיזישע און מאָראַלע הילף בין איך זיי זעהר דאַנקבאַר.

עס איז מיין גלויבען און אויך מיין וואונש, אַז די היסטאָריע פון טאַראַשטשע זאָל זיך געפינען, פונקט ווי אַ קאַלענדאַר, אין יעדען הויז פון די מיטגלידער פון די סאָסייטיס, און אויך ביי יעדען טאַראַשטשער לאַנדסמאַן בכלל.

איך דענק, אַז יעדער מיטגליד פון אַן אָרגאַניזאַציע דאַרף וויסען, ווער און וואָס איז די פערזאָן, שטאָט, געגענד, וועמעס נאָמען די אָרגאַניזאַציע האָט אַדאָפּטירט, ספּעציעל דאַרפען עס וויסען די יעניגע, וואָס קומען פון יענע געגענדען, וואו זיי זיינען אויסגעוואַקסען, וואו זיי האָבען דורכגעלעבט אַלערליי צייטען, וואו זיי האָבען געהאַט זייער פרייד און זייער לייד, אַזעלכע לאַנדסלייט דאַרפען בעזונדערס וויסען, ווער און וואָס זייער שטאָט איז, ליידער ווייסען זיי עס ניט, זיי דענקען נאָר, אַז זיי ווייסען.

די היסטאָריע איז איינגעטיילט אין דריי טיילען. די טייל וואָס איר לעזט יעצט, איז די טאַראַשטשע פון ערשטען באַשאַף, ווי זי איז געווען: פריער אַ דאָרף, אַ מיעסטיטשקאַ, און נאָכהער אַן אויעזדני גאָראָד, דאָס אַלעס וועט איר לעזען אין ערשטען טייל.

די צווייטע טייל ענטהאַלט דעם פעריאָד פון אַנפאַנג דער וועלט-מלחמה, די אַלע ליידען, אומגליקען, וואָס דאָס שטעטעל האָט איבערגעטראָגען פון די פאַרשידענע באַנדעס, די איבערגאַנגען פון טאַראַשטשע אין פאַרשידענע הענט, אַזעלכע איבערגאַנגען זיינען געווען 29, און יעדער איבערגאַנג האָט געקאָסט אידישע לעבענס.

אויך אַ טייל נעמען פון די הרוגים, וועלכע די טאַראַשטשער סאָסייטיס האָבען געוואָלט אַמאָל פאַראייביגען מיט אַ מאָנומענט אויף איינער פון די טאַראַשטשער סעמעטעריס, זיינען אָבער ביים פרומען וואונש געבליבען. דאָס איז דער פעריאָד ביז די באָלשע־וויסטמישער מאַכט האָט אויסגעראָטען די באַנדיטעריי און זיך געזעצט פעסט אין זאַמעל.

דער דריטער טייל — איז די באַשרייבונג פון די פיר סאָסייטיס דאָ אין אַמע־ריקע, וואָס זיי האָבען אויפגעטאָן און טוען אויף פאַר זייערע מיטגלידער, אויך פאַר די אינסטיטוציעס אין אַמעריקע. אַ בעזונדער קאַפּיטעל פאַרנעמט די גרויסע חילף, וואָס די אינסטיטוציעס האָבען געלייסטעט דער אַלטער טאַראַשטשע.

אַלס לאַנדסמאַן און מיטגליד פון גיו־יאָרקער טאַראַשטשער סאָסייטי, האָב איך געטאָן מיין פליכט, ווי מען זאָגט, מעהרער און אַריבער, אויב די סאָסייטיס און לאַנדס־לייט ווילען האָבען געדרוקט די אַנדערע צוויי טיילען, — איז די באַשרייבונג, ווי די דייטשען זאָגען: — צום האָבען.

מיט גרוס צו די לאַנדסלייט און טאַראַשטשער סאָסייטיס,

אַכטונגספאָל,

יעקב ראַווין (ראַווינסקי)

טאראשטשע

דאס שטעטעל טאראשטשע האט פארמאגט איינע פון די שעהנסטע לאנדשאפ־טען אין גאנץ קיעווער גובערניע, אוקראינע, פון וועלכער זי איז געווען אן אויעזדני גאראד (קאונטי סיטי). דאס שטעטעל איז באשטאנען פון צוויי טיילען: די העכערע גאסען, און זאגענאנטע „אונטער גאס".

די שענסטע גאס אין שטאט איז געווען די „דווארינסקאיא אוליצא" (פריצישע גאס). די גאס האט זיך געצויגען איבער די גאנצע לענג, פון דער מעריב זייט שטאט, גלייך ווי א סטרונע, מיט שעהנע פריצישע הייזער, יעדע הויז האט געהאט ארום זיך א קלענערען, אדער גרעסערען הויף, מיט בוימער און גראז. אויף דער „דווארינסקי", חוץ די וואוינונגען פון די שטאטישע טשינאווניקעס, האבען זיך געפונען אלערליי שטאטישע און רעגירונגס אנשטאלטען, וואס א גאראד האט געדארפט: די פאליציי, קאזנאטשייסטווא (טרעזשורי), סוד (קאורט), אופראווע (סיטי האל), טורמע (פריזאן), גאראדסקאיע אוטשילישטשע (שטאטישע סקול), און פארשידענע אנדערע אנשטאלטען.

פון דער „דווארינסקי" האט זיך געצויגען א קייט פון גאסען און געסלאך אראפ, צום צענטער פון שטאט, וואו עס האבען געוואוינט מייסטענס אידען, און עס האבען זיך אויך געצויגען גאסען און געסלאך אינ'ם געגענד, וואו די אידישע באפעלקערונג איז געווען אין זייער א קליינער צאהל. בכלל, האט די דווארינסקי אויסגעזעהן, ווי דאס הארץ פון שטאט, פון וועלכער עס ציהען זיך אדערען אין אלע ריכטונגען. די גאנצע שטאט, חוץ די „אונטער גאס", איז געשטאנען אויף א בארג, וועלכער האט זיך אין מאנכע ערטער אפגעהאקט, ווי א וואנט, אין אנדערע — האט זיך דער בארג אראפגעלאזט ביסלאכווייס, נידעריגער און נידעריגער, ביז דעם טייל שטאט, וואס האט אין כלל געטראגען דעם נאמען „אונטער גאס", אבוואהל דאס איז ניט געווען איין גאס, — די „אונטער גאס", נאר פארשידענע געסלאך, מיט און אהן נעמען, וואס האבען זיך געפונען אין יענעם טייל שטאט, אונטער'ן בארג.

די „אונטער גאס" איז געווען ווי א שטאט פאר זיך, ווי קליין טאראשטשע איז געווען, האבען זיך געפונען אין די אויבערשטע גאסען פילע, וואס זיינען אויף זייער לעבען ניט געווען אין דער „אונטער גאס", סיידען אין מרחץ אדער אין מקוה, און ווען איינער פון די העכערע גאסען איז אראפגעקומען אין די אונטער געסלאך, האט ער זיך געפילט ווי אין א פרעמדער שטאט, און געקוקט דארט האט מען אויף אים אויך, ווי אויף א פרעמדען, ניט ווי אויף א בן עיר.

אין דעם העכערען פלאץ פון שטאט איז אויך געווען דער מארק, דער ביזנעס צענטער פון שטאט. אידען, אלס שטאטישער עלעמענט, וואס איז, מייסטענס, באשעפטיגט מיט מסחר, האט נאטירליך געוואוינט אין מארק און ארום מארק, ווייל פון מארק און ארום מארק האט דער איד געצויגען זיין חיונה. דער מארק, ווי געוויינליך, אין אמאליגע שטעט און שטעטלאך, איז געווען פארבויט מיט קלייטען, קלייטלאך, רונדזוקען, קאמערען, איינפאר־הייזער און אנדערע „פרנסה"־הייזער. די קריסטען האבען געוואוינט ביי דער ענדע פון שטאט, און אונטער'ן שטאט דארט. וואו עס איז אויגענטליך געווען די שעהנקייט, די רחבות, בעקוועמליכקייט, גראמקייט פון שטאט, מיט הויפען, הויפלאך, גערטנער, סאדען, זיך געגרעניצט מיט פעלדער, טייכלאך, סאסנאווי וואלד, און ווען וועסני (ספרינג), — די בוימער פון סאסנאווי וואלד און סעדער ארום — האבען זיך צובליעט, די גרינסען אין די גערטנער, די גראז אויף די לאנקעס — האבען זיך צוגרינט, האט די שטאט אויסגעזעהן ווי אן אמת'ע דאמשע, די לופט — פאר־געניגענד און שמעקענד מיט גן־עדן'דיגע ריחות.

טאראשטשער אידען האבען, ליידער, ניט גענאסען פון דער שעהנער געזונטער לופט, אומשטענדען זיינען געווען אזעלכע, וואס זיי האבן זיי ניט ערלויבט צו געני־

סען פון דער שעהנער נאַטור, פון דער פרייער גראַמקייט: אַ היפּשע צאָהל אידען האָבען געוואוינט אין דער „אונטער גאַס", וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע קליינע שטיבלאַך, מיט אירע קרומע, איינגע געסלאַך, מיט ווייניג זאָנען־שיין, און ווי אַ גרעזעל איז געווען אַ זעלטענחייט, זיי האָבען געוואוינט דאָרט. ווייל דירה־געלט איז געווען ביליגער, ווי ערגעץ אַנדערש, אָדער זיי האָבען נאָך געהאַט די שטיבלאַך געירש'עט פון זייערע עלטערען. די יעניגע, וואָס האָבען געוואוינט אין מאַרק און ארום מאַרק, האָבן זיך ניט געקאָנט צושפּרייטען מיט גרויסע הויפען, מיט רחבות, ווייל דירה־געלט איז געווען דאָרט טייער, און ווער עס האָט פאַרמאָגט אַן איינען פּלאַץ, האָט געזעהן, עס זאָל עפּעס אריינברענגען: נאָך אַ קאַמער, נאָך אַ קלייטעל, נאָך אַן אַלקער, עס זאָל מעהרער „דאַכאָד" ברענגען. מען האָט עס ניט געטאָן, ווייל מען איז געווען געלטגייציג, מען האָט געוואָלט וואָס מעהרער איינזשעברען, גאָר פּשוט, ווייל אידישע פּרנסות זיינען געווען זעהר אונזיכערע — „לופט־פּרנסות", און מען האָט געוואָלט, מעהר אָדער ווייניג, זיך פאַרזיכערען מיט „דאַכאָד" אויף דער עלטער, אויף די שפּעמערע יאָהרען.

אַ געוויסער קריסטליכער דאָקטאָר אין טאַראַשטשע (ריקמאַן), וואָס איז געווען שטאָט־דאָקטאָר עטליכע צענדליג יאָהר, געווען אויסגעבונדען מיט יעדען איינעם, געקאָנט די זיידעס, ווי די אייניקלאַך, גוט געקאָנט די אומזיכערע אידישע פּרנסות, ווען ער האָט געזעהן, ווי מען פירט מיט קלעזמער אַ חתן כלה צו דער חופּה, פלעגט ער זונגען: „האָפּ, האָפּ, אַבע ספּעקטאָר, אַבע קראַמער" (אָדער אַ מלמד, אָדער אַ קרעמער).

עס מיינט ניט צו זאָגען, אַז אידען האָבען זיך באַשעפטיגט נאָר מיט דיזע צוויי אָרעמע פּרנסות. נאָר דער קלוגער דאָקטאָר האָט געוואָלט מיט די פּאָר ווערטער אויסדריקען די אונזיכערהייט פון די אָרעמע אידישע פּרנסות, דאָס ניט צוגעגרייטקייט צום לעבענס־קאַמף, און אָנווערענד דעם קליינעם נדן, בלייבט איבער דעם פערהייראַטען יונגען־מאַן, זיך נעהמען צו מלמדות, אָדער קרעמעריי, אָדער צו ביידע זאַכען: ער איז אַ מלמד, און די פרוי — אַ קרעמערקע, ווייל צו די ביידע פּרנסות דאַרף מען ניט קיין סך: צו זיין אַ דרדקי מלמד דאַרף מען ניט קיין סך תורה, און צו זיין אַ קליין קרעמערעל, דאַרף מען ניט קיין סך סחורה, און מיט'ן דלות פון די ביידע פּרנסות, איז מען ברוך השם געווים זיכער.

נאַטירליך, זיינען די צוויי פּרנסות ניט געווען די איינציגע, מיט וועלכע טאַראַשטשער אידען האָבען זיך פאַרנומען, טאַראַשטשע איז גראָדע געווען אַ מסחר שטעטעל, און אידען דאָרט האָבען זיך פאַרנומען מיט כל ערליי געשעפטען, אָבער די שטאָט איז געלעגען ווייט פון אַ באַן, פון אַ גרויסען טייך, — זאַכען וואָס העלפען צו מסחר, קאַמערץ. נגידים אין שטאָט זיינען געווען קליינע, מיט קליינע געשעפטען, קליינע אונטערנעמונגען, „מענשען" אין זייערע געשעפטען, האָבען זיי געהאַלטען ווייניג, בלויז דער אַלטער אורקע צוקראָוו האָט געהאַלטען אין זיין גרויסער קלייט פינף, זעקס „מענשען" בעשעפטיגט, געצאָהלט אַ פּריקאַשטשיק פינף, זעקס רובעל אַ וואָך, און דער עלטסטער פּריקאַשטשיק, וואָס האָט שוין געדינט אין קלייט איבער דרייסיג יאָהר, — ער האָט שוין גענומען צען רובעל אַ וואָך, וואָס איז אין יענע צייטען געווען די גרעסטע שכירות, וואָס אַ „מענש" האָט אין טאַראַשטשע געקראָגען, — אין אַנדערע שטעטלאַך ארום האָבען אָנגעשטעלטע פּילייכט נאָך ווייניגער געקראָגען. די אַנדערע קלייטען האָבען קיין „מענשען" ניט געהאַלטען, זיי האָבען זיי ניט געדאַרפט, ווייל זיי האָבען געאַרבייט צוזאַמען מיט די פרויען און קינדער, און ווען זיי האָבען שוין געדאַרפט אַ פרעמדען „מענשען", זיינען זיי אָפּגעקומען מיט אַ משרת, אָדער משרת'ל, דאָס הייסט אַ אינגעל.

דאָס איז דאָס בילד פון טאַראַשטשע אין יענע צייטען, ווי איך געדיינק זי, מיט עטליכע און זעכציג יאָהר צוריק.

גראַף איגנאַטיעווס גזרות

ווי ניט רייך די אידישע טאַראַשטשע איז געווען, האָבען די דאָרטיגע אידען, ווי ניט איז, זיך דורכגעשלאָגען, און ווענינ פון זיי זיינען אָנגעקומען צו טשאַריטי (צדקה) ווייל אַלער האַנד שפּייזען און לעבענס מיטעל זיינען געווען ביליג. מייסטע אידען האָבען געהאַט איינענע ווינקעלאַך (דירות), ניט געצאָהלט קיין דירה־געלט. האָבען נאָך געקאָנט אַרויסנעמען עטליכע רובעל פאַר אַן אַלקע, קיין גרויסע פאַר־לעבער זיינען טאַראַשטשער אידען ניט געווען. מען האָט געלעבט, ווי מען האָט גע־קאָנט, אַבי ניט אָנקומען צו יענעם. אַרעמע לייט האָבען זיך געשטיקט מיט זייער דלות, זיך באַהאַלטען מיט אים אין זייערע פיר ווינקעלאַך, און אים ניט אַרויסגעשלעפּט אויפ'ן גאַס.

אַזאַ צושטאַנד האָט אָנגעהאַלטען, ביז דער דאַמאַלסדיגער מיניסטער וונוף־ריענך דיעל (פון איינערליכע אָנגעלעגענהייט), גראַף איגנאַטיעוו, האָט אַרויסגעגעבען בנוגע די אידען זיינע „וועריעמיעני פּראַווילעס" (צייטווייליגע באַשטימונגען), וועלכע האָבען געבראַכט הונדערטע טויזענטע אידען צו בעטעל ברויט — די „פּראַווילעס" זיינען באַשטאַנען אין דעם, וואָס צו די פריעריגע טויזענט און איינס פאַרבאָטען פאַר אידען, זיינען צוגעקומען נייע „מע טאָר ניטען". וועלכע האָבען נאָך איינגער פאַרצוי־גען דאָס שטריקעל אויף די אידישע העלזער, צום דערשטיקט ווערען. עס איז אויס־גקומען, אַז פאַר אַ אידען איז גאָר ניטאָ קיין זאַך, וואָס מען מעג. פאַר אַ אידען זיינען נאָר דאָ „מע טאָר ניט".

מען זאָגט ביי אידען אַ ווערטעל: מען לאַכט שוין פאַר צרות; אַפילו אין די גרוילאַכע פאַרבאָטען, פון די וועריעמיעני פּראַווילעס, האָבען אידען אויך געפונען שפּאַ־סען און געשאַפען וויצען, מיט וועלכע זיי האָבען זיך כלומרשט געטרייסט. איינער אַ וויצלער אין טאַראַשטשע, ישראלי טעוויס (פּאַטאַשניקס פאָטער), הערענד ווי מען לייענט די פאַרבאָטען, „וואָס מען טאָר ניט", און איינער. אַ צוהערער האָט געפרעגט: „און וואָס מעג מען שוין יאָ?" האָט דער ישראלי געענטפערט, סאַרקאַסטיש: „ניט גע־זאָרגט אידען, עס זיינען נאָך דאָ אַ סך זאַכען, וואָס אידען מעגען: אַ איד מעג קריינקען אַהן אַ בלעטעל (לייסענס). ער מעג האָבען קדחת, אַפילו אַ גאַנץ יאָהר, ניט נאָר אין מאַי, אויך איז די אידישע ווייבער ערלויבט, ווען זיי קלעפּען וואַרעניקעס, דאַרפען זיי ניט צוקלעפּען צו זיי עקסטראַ באַנדעראַלען". אַזוי האָבען אידען זיך געטרייסט אין זייערע צרות, מיט וויצען, מיט ווערטלאַך.

די „פּראַווילעס", האָבען פאַרווערט אידען דונגען לאַנד, ניטער, מילען, פאַברי־קען און בכלל אַלער האַנד אונבעוועגליכע אייגענטום („ניעדוויזשימאָיע אימושטשעס־טוואָ), וואָס געפינט זיך אין דערפער, אָדער אונטער'ן שטאָט, אַפילו אין דער אידי־שער „אַסיערלאַסט" (תחום). דאָס אכזריות פון דער מלוכה איז געווען אַזוי גרויס. אַז ווען אַ איד וואָס האָט פון פריער געהאַט אַ הויז, לעבען דער ענדע פון שטאָט, אַ הויף אַרום זיין הויז, האָט זיך אַוועקגעצויגען אין פעלד, וואָס עס האָט שוין געהייסען „זאַ טשערטאָיו" (פון יענער זייט תחום), האָט ער ניט געטאָרט האָבען קיין אַרויס־גאַנג פון הויף, אין פעלד, פון יענער זייט תחום.

עס זעהט אויס, אַז אַפילו די רוסישע רעגירונג האָט זיך מיט די „פּראַווילעס" געשעמט פאַר אויסלאַנד, און האָט אויף די „פּראַווילעס" אַוועקגעשטעלט דאָס וואָרט: „וועריעמיענאַ" (צייטווייליג). דאָס הייסט, אַז די געזעצען זיינען נאָר אויף אַ צייט. מען קאָן זיי צו יעדער צייט אָפּשאַפען. די אידען האָבען אָבער געוואוסט זייערע צרות: זיי האָבען געוואוסט, אַז אין רוסלאַנד איז לייכט צו מאַכען גזירות אויף אידען, אָבער זיינען זיי שוין געמאַכט, בלייבען זיי אויף שטענדיג.

„ויאנחי בני ישראל", עס האָבען געזיפצט די אידען פון רוסלאַנד, און טאַראַש־טשער אידען זיינען אויך געווען אין דעם כאָר פון די מיטזיפצער. עס איז געוואָרען

א געלויף פון דארף אין שטאט, פריערינע דארפס־איינוואוינער האבען שוין ניט גע־האט דארט וואס צו מאן, שטעטישע פרנסות זיינען געווארען שווערער און ווייניגער, די נויט אין די שטעט שטארקער און גרעסער, און דער אידישער מצב איז געווארען פון שלעכט — ערגער.

טאראשטשער אידישע באפעלקערונג האט צו יענער צייט, מיט פופציג, זעכ־ציג יאר צוריק, געצעהלט פון פינף ביז זעקס טויזענט נפשות.

אידישער מצב פאר אלעקסאנדער דעם דריטען

דער גאנצער רעזשים פון רוסישען צאר אלעקסאנדער דעם דריטען איז געווען פאר די רוסישע אידען א קייט פון גזרות, אונטערדריקונגען, פאגראמען און אידישע אויסראטונג. יעדער טשינאוניק האט געטייטשט די געזעצען וועגען אידען, ווי אים האט זיך געוואלט, אדער ווי זיינע גרעפט ביזנעס אדער אידען־האס און פיינדשאפט האבען אים דיקטירט. אידיש האב און נוטס, אידישע עהרע, אפילו אידיש לעבען איז געווען הפקר, אבוואהל דירעקט פון פאגראמען האט טאראשטשע ניט געליטען, דאך האט די אידישע ארעמקייט צווישען דער באפעלקערונג זיך געשטארקט אלץ מעהר און מעהר. יעדער וואך, יעדען טאג, איז מען געווארען פון נייע ארעמע לייט, נייע קבצנים. באלעבאטים וואס האבען נאך ביז גאר ניט לאנג, געמאכט א שטיקעל לעבען, גענומען א מאהל אן אורח אויף שבת, געגעבען א נדבה, מעות חטים, — האבען יעצט אליין ניט געהאט וואס צו עסען. איינגענטליך האבען זיי שוין לאנג אונ־טערגעהונגערט, האבען אבער געשטיקט אין זיך, געהונגערט און געהאפט, געווארט אויף א נס, אולי ירחם, (אפשר וועט דער אויבערשטער זיך דערבארעמען), און עפעס צושיקען, אבער ווען דער הונגער האט אנגעהויבען שטארק קלאפען אין טיר, מען האט שוין ניט געקאנט איינשטילען די קליינע קינדער, וואס האבען געשריען, געיאמערט „ברזיט", איז שוין דער סוד פון זייער דחקות ארויס אויף דער גאס, אדער צווישען שכנים, און ווילענדיג, ניט ווילענדיג, האבען זיי געמוזט אננעמען די קליינע הילף, וואס די שטאט האט זיי געקאנט גיבען. די הילף, וואס די שטאט האט געגעבען, איז געווען די ארעמע קצבה, וואס די שטאט האט יעדע וואך צונויפגענומען פאר אזעלכע ארעמע לייט, וואס זיינען נאך ניט געפאלען אזוי ווייט, צו בעטען נדבות, אבער אזוי זיך אונטערגעהונגערט, שטילערהייד. יעדען פרייטאג פלעגען צוויי באלעבאטים פון שטאט זיך ארויסלאזען צווישען די קלייטען, אין די הייזער, צונויפנעמען „קצבה". יע־דער באלעבאס פלעגט געבען קצבה, פון א קאפיקע און העכער, נגידים האבען געגע־בען פינף און צען קאפיקעס א פרייטאג. דער גרעסטער קצבה גיבער אין שטאט איז געווען א נגיד אורקע צוקראוו, ער פלעגט געבען יעדען פרייטאג צוויי גילדען (דריי־סיג קאפיקעס). עס איז געווען כמעט א חק פאר'ן שטאט: ווער עס איז ניט קיין לוקח (נעמער), דארף זיין א נותן (גיבער). ביי דער ארעמקייט פון שטאט פלעגט ליידער די קצבה אריינברייגגען ניט מעהר, ווי עטליכע און צוואנציג רובעל א וואך, און אזוי ווי לא יחדל עני מקרב הארץ, ארעמע לייט זיינען אין אלע צייטען געווען, האט מען געקאנט ארויסהעלפען איין ארעמאן ניט מעהר ווי מיט א האלבען רובעל, העכסטענס א רובעל א וואך.

קצבה נעמער זיינען געשטאנען בלויז מיט איין שטאפעל העכער פון די אמת'ע עניים, אביונים, וואס האבען אויסגעשטרעקט די האנט נאך נדבות. מיט די גרעסטע אנשטריינגונג האבען די ארעמע לייט זיך געמאטערט, זיך געשלאגען ווי א פיש אין אייז, אום ניט אריינגעשליידערט ווערען אין דעם קלאס פון קצבה'ניקעס, זיי האבען געוואוסט, די ארעמע, אז קוים ווערען זיי פארשריבען אין די „קצבה־ביכער", ווערען זיי „פארשטעלטע ארעמע לייט" וואס איז כמעט דער זעלבער ארעמאן, וואס בעט נדבות.

„יאה עני ותא לישראל", ארעמקייט איז א שעהנקייט, א צירונג פאר אידען, זאגט א מאמר, אבער אך און וועה איז צו אזא צירונג, אזא שעהנקייט, און וועה צו דעם,

וואס דארף שוין זוכען טרייסט אין אזעלכע מאמרים, די ווייגיגע ארעמע זיים. וואס האבען זיך נאך געקאנט האלטען אויף די פיס, האבען נאך געקאנט עפעס פארדינען, ווי שווער די פארדינסטען זאלען ניט אנקומען, ווי קליין זיי זאלען ניט זיין, האבען זיך איינגעגעסען אין זיי מיט ציין און נעגעל, אום ניט ארייגעשליידערט ווערען אינ'ם קלאס פון „קצבה נעמער". וואס קומען אן צו צדקה.

טאראשטשער אידען זוכען חונה

יעדען זונטאג פרי האט מען אויף די ווענען, וואס פירען פון שטאט, געזעהן אזא מין בילד: עס שפאנען פון שטאט, אויף פארשידענע ווענען, כל ערליי אידען, דאס זיינען ניט קיין בעטלער, קיין שנארער, דאס זיינען ארעמע אידען, וואס זוכען עפעס פארדינען, יעדער האט זיך זיין טעריטאריע, זיין כביכה, וואו ער האפט צו פארדינען, וויפיל ניט איז, אויף זיין ארעמער הוצאה, פאר זיין ווייב און קינדער. יעדער האט זיך זיין דארף פון באקאנטע פויערים, ביי וועלכע ער ארבייט, אדער קייפט פון זיי. דער אידישער גלעזער טראגט מיט זיך א קעסטעל גלאז, אפשר וועט ער טרעפען אין דארף צובראכענע טאפלים אין די קליינע פענסטער פון די פויערשע שטיבלאך. וועט ער אריינשטעלען גאנצע טאפלים, און פארדינען עטליכע קאפיקעס. דער שניידער, דער פעלצען מאכער, דער קוזשושניק טראגט זיין שער און אייזען, נאדלען אין פאדעם, פיליכט וועט איהם גאט צושיקען א פאר סוויטעס, פעלצלאך צו פארריכטען, זיי אויסלאטען, קליינע סוחרים'לאך האפען צו קויפען אין דארף א ביסעל הזיר האר, א שמויסעל, א ביסעל וואל, א שטיקעל לייוועגט, דער תבואה סוחר'על האפט צו קויפען עטליכע זעקלאך תבואה, און א באקאנטער פויער, אדער דער פארקויפער זעלבסט וועט די תבואה צושטעלען אין שטאט, ווען ער וועט פארען אויפן מארק. א גאנצע וואך פארברייגגען די ארעמע אידען אין די דערפער, שלאפען ביי די פויערים אין די קלוניים, אדער אין די קאמערען. קומען אפ מיט א שטיקעל ברויט, א ציבעלע, א קארטאפעל, פרייטאג שלעפען זיך די ארעמע לייט צוריק, אין שטאט אויף שבת, אדער באקאנטע פויערים, וואס פארען אין שטאט, פירען זיי אונטער. די אידען פירען מיט זיך, אדער שלעפען מיט זיך דאס ביסעל, וואס זיי זיינען אימשטאנד צו שלעפען, פאר די עטליכע גילדען, וואס די בעלי מלאכות, אדער ארבעטער האבען פארדינט, קייפען זיי איין א ביסעל כארטש — א ביסעל מעל, עטליכע אייער, איין עוף אויף שבת. זיי זיינען גליקליך, ווען זיי קאנען ברייגגען אין שטוב א ביסעל כארטש, אין איין עוף, זאל כאטש איין מאהל אין וואך אויף שבת זיין א ביסעל ייוך (זופ) און א שטיקעל עוף. שבת איז דער איינציגער טאג, ווען א איד קאן אויסגלייכען די מידע ביינער, אראפווארפען דעם יאך פונם וואכענדיקען לעבען.

ניט אומזיסט האט דער אונשטערבליכער אידיש-דייטשער פאעט, הענריך היינע פארגליכען דאס אידיש לעבען צו א הינטיש לעבען, אין דער וואכען און א פריציש לעבען אין שבת. דער איד, אין אמאהליגען רוסלאנד, און אויך אין פילע אנדערע לענדער האט ווירקליך געפירט א הינטיש לעבען א גאנצע וואך — און שבת, אראפווארפענד דעם וואכעדיגען יאך, האט ער זיך געפילט פריי ווי א פרינץ, אין דער שבת'דיקער אטמאספערע האט ער גענאסען דעם אמת'דיקען עינג שבת, האט ממש געפילט אין זיך די שבת'דיגע „נשמה יתירה".

אזוי האבען אידען געלעבט אמאהליגע יאהרען אין רוסלאנד, אויך אין אנדערע מדינות, זיך געמוטשעט, געמאטערט און דאך געצאהלט פונם לעצטען שכר ליטוד פאר קינדער. ספעציעל פאר איינגלעך. קינדער חתונה געמאכט, געגעבען נאך א קליינעם נדן די טעכטער, ווי אזוי? מיט וואס? עט, גאט האט אויסגעפירט. ער פירט שטענדיק אויס דעם אידען, מיט נסים פירט ער דורך דעם ארעמען אידען דורכ'ן שווערען לעבענס וועג.

דאס קליינע בילדעל איז א קאפיע פונם אידישען קליין שטעטעלדיקען לעבען פון דער אידישער ארעמער מאסע, דער מיטלשטאנד, אפילו ניט קיין רייכע, נאר ווי מע האט זיי גערופען „גראד באלעבאטים", זיי האבען געלעבט ניט שלעכט.

דער חלפן

אזא ארעם שטעטעל ווי טאראשטשע, האט זיך געפאדערט, עס זאל דארט זיין א גמילות חסד פאנד, וואו איין ארעמער סוחר, קרעמער, אדער בעל מלאכה, זאל קריגען עטליכע רובעל געבארגט, אהן פראצענט. עס איז אבער אזא אינסטיטוציע ניט געווען, ערשט מיט יאהרען שפעטער האט מען אזא אנשטאלט געגרינדעט. פון יענער אינסטיטוציע וועלען מיר נאך שרייבען, אבער דערווייל איז קיין גמילות חסד ארגאניזאציע ניט געווען, עס האבען זיך געפונען אין שטאט עטליכע פארמעגליכע בעלי בתים און פרויען, וואס האבען ארויסגעהאלפען איין ארעמען קרוב, אדער באקאנטען מיט א גמילות חסד, אבער יעדער בעל טובה, אדער בעל טובה'ניצע האט געהאט זייגע, אדער אירע חיובניקעס, וועמען זיי האבען געבארגט עטליכע רובעל, — דאס ארט פון א גמילות חסד אינסטיטוציע האט פארנומען דער חלפן, אויף וועמען מיר וועלען זיך א ביסעל ליינגער אפשטעלען, ווייל דער חלפן האט פארנומען א וויכטיגען פלאץ אינם אידישען ארעמען שטעטעלדיקען לעבען.

דער חלפן איז געווען אויך א קליינער נגיד, אפט ניט רייכער פון די ערשטע באשריבענע ארעמע לייט, ער איז אבער געווען א שטיקעל בטוח, האט געהאט קרעדיט, אויף עטליכע טעג, און מיט דיזען קרעדיט האט ער זיך באנוצט, און איז געווארען א שטיקעל פראצענטניק: אויסגעליען צו קליינע סוחרים לאך און קרעמער קליינע סומען אויף א קורצער צייט, א טאג צו צוויי. איבער'ן יאריד, איבער'ן מארקטאג, העכסטענס אויף א וואך, ווייל אויף א ליינגערע צייט האט ער אליין קיין קרעדיט געהאט.

סוחרים, קרעמער, האבען אפט ליגען קופער, אדער זילבער געלט, אמאהל אויך בלעטלאך (פאפיר געלט), זיי קלייבען עס צו די יארידים, אדער ווען זיי וועלען פארען נאך סחורה, אט דיזע געלטער האבען זיי דערווייל אוועקגעגעבען צום חלפן, זאל ער דערווייל עפעס פארדינען מיטן געלט, דערפאר, ווען זיי דארפען דאס געלט, גיט ער עס זיי אפ, און בארגט זיי נאך צו עטליכע רובעל, אהן פראצענט.

מע האט שטענדיג געזעהן דעם חלפן, ארומלויפען צווישען די קרעמער און סוחרים, מיט א טארבע געלט, דא האט ער גענומען א גמילות חסד, דארט — אוועקגעגעבען אויף פראצענט, פלעגט אויסבארגען א סוחרעל אדער קרעמערעל צען, צוואנציג רובעל, אויף א פאר טעג, און נעמען דערפאר א קאפיקע פראצענט פונם רובעל, וויפיל עס האט אויסגעמאכט פראצענט אויפ'ן חודש, פאר א יאהר, דאס האט דער לייער ניט געקאנט, אדער ניט געוואלט בארעכענען, און וואס דארף ער אין גאנצען רעכענען? ער ווייסט נאר, אז דער חלפן דערהאלט אים ביים לעבען, ווען ניט דער חלפן, ווער ווייסט, וואו ער וואלט שוין יעצט אנגעשפארט. נו קאסט אים עטליכע קאפיקעס, פראצענט, אויך מיר דאנה, פון די פאר קאפיקעס וועט ער ניט בדלות ווערען, זאל גאט העלפען, ער זאל מיט'ן חלפן'ס געלט עפעס פארדינען.

ווי פריער געזאגט, איז דער חלפן געווען ניט קיין גרעסערער נגיד, ווי דער ארעמאן, וואס לייט ביי אים די עטליכע קערבלאך, ער איז נאר א בטוח, וואס דרייט, בארגט, לייט, האנדעלט מיט פרעמדע געלט, און זארג האט ער גענוג, דער ארעמער חלפן: ער האנדעלט מיט א וועלט קבצנים, ווען חלילה, די שעה זאל ניט זיין, עטליכע פון זיינע בעלי חובות זאלען אים מיט איין מאהל אנזעצען עטליכע צענדלינג רובעל, ווערט ער אוים קאפעליוש מאכער, און בלייבט ביי דער ליידיגער טארבע, וואו ער האט געהאלטען דעם קופער געלט.

א זעהר טרויעריגעס און זאָרגענדעס לעבען האָבען געפירט די חלפנים, די זאָ־גענאַנטע פּראָצענטניקעס, דאָס אָרעמע לעבען, די אָרעמע הוצאה, וואָס זיי האָבען אויסגעאַרבייט. איז זיי מיט בלוט אָנגעקומען, עס איז ווענינ גווען, וואָס צו מקנא זיין דיזע „רייכע קבצנים". וואָס האָבען זיך אַרומגעטראָגען מיט די גרויסע טאַרבעס געלט, און זעהר אָפט זיינען זיי טאַקע געבליבען ביי די ליידיגע טאַרבעס.

טאַראַשטער באַנקירען

א העכערע מדרגה פון חלפנים „אָרעמע פּראָצענטניקעס, רייכע קבצנים", ווי מע האָט זיי גערופען, זיינען אין טאַראַשטע, ווי כמעט אין אַלע אַמאָהליגע שטעטלאַך פון דער אידישער משערטא (תחום) געווען די זאָגענאַנטע „באַנקירען". אָדער פשוטע וואָכערניקעס. איידעמלאַך אויף קעסט, וואָס האָבען פאַרמאָגט עטליכע הונדערט, אָדער א טויזענט רובעל, נדן, האָבען אין דער צייט פון זייערע קעסט, אָנגעהויבען דעם „וואָכער געשעפט": זיי האָבען אויסגעבאָרגט א בטוח פופציג, הונדערט, אָדער מערער רובעלס, אויסצוצאָהלען וועכענטליך, אויף א יאָהר צייט. גערעכענט האָבען זיי ניט מעהר, ווי צוואַנציג פּראָצענט פון הונדערט. פאַר הונדערט רובעל האָבען זיי גע־קראָגען צוואַנציג רובעל פּראָצענט, וועלכע זיי האָבען גלייך ארונטער גענומען. ווי־פיל אינטערעס עס האָט אייגענטליך אויסגעמאַכט, ווען פאַר הונדערט רובעל האָט מען אייגענטליך געקראָגען ניט מעהר ווי אַכציג, און אויסגעצאָהלט האָט מען יעדער וואָך, צו צוויי רובעל, אין לויף פון א יאָהר צייט. דאָס האָט דער בעל חוב ניט גערעכענט, מע האָט נאָר געבעטען, מע זאָל די הלואה גרינג אויסצאָהלען, זיך ניט אָפּשטעלען אין די וואָכערס, וועט מען קאָנען נאָך אַמאָהל לייען.

„באַנק געלט" האָט מען די וואָכער גערופען, אָדער „קרייַנק געלט", ווי די בעלי חובות האָבען עס גערופען. פאַרשידענע וויצען, טראַגיקאָמישע ווערטלעך זיינען ארום די באַנק געלט געשאַפען געוואָרען „גאַלגאַן וויצען" (תליה ווערטלאַך), ווי מע רופט זיי, „באַנקירען". ווי מען האָט די וואָכערער איידעלער גערופען, זיינען געוואָרען אַן אינסטיטוציע אין יעדע אידישען שטאָט און שטעטעל, און ניט פיל זיינען געווען אין די שטעטלעך אַזעלכע, וואָס האָבען זיך געקאָנט באַגעהן אָהן באַנק געלט. עס האָבען גענומען באַנק געלט אָרעמע לייט, עס האָבען גענומען מיטלשטאַנד, מע האָט גערע־כענט, אַז ביי א פרנסה זעהט זיך ניט אָן דער רובעל, אָדער צוויי א וואָך, מע וועט עס אויסצאָהלען און עס וועט בלייבען אָפּגעשפּאַרט.

דורות אידען, פון שטאָט און שטעטלאַך, האָבען גענומען און געצאָהלט באַנק געלט, עס האָבען געצאָהלט די זיידעס, די טאַטעס, די זין, און די אייניקלאַך האָבען אויך געצאָהלט. עס האָט אויסגעזעהן, אַז דער איד איז געבאָרען געוואָרען בלויז צו־ליב דעם, ער זאָל צאָהלען באַנק געלט. עס האָבען זיך געבילדעט דינאַסטיעס אין די שטעט און שטעטלאַך, וואָס זיינען געווען די פריערינע, יעצטיגע און קונפטיגע „באַנ־קירען", מיט דער טאַראַשטער דינאַסטיע, וועלען מיר זיך אַביסעל נעענטער באַקאָ־גען, און אַזוי ווי די דינאַסטיע האָט אָנגעהאַלטען עטליכע דורות, וועלען מיר דער דינאַסטיע ווידמען א בעזונדער קאַפּיטעל, און רופען וועלען מיר די דינאַסטיע „איציכע" נאָכ'ן נאָמען פון דער גרינדערין.

די איציכעס

אין טאַראַשטשע איז, מיט א הונדערט יאָהר צוריק, פילייכט, געשטאָרבען א רייכער איד, וועמען מען האָט גערופען „איצי", די פרוי־אַלמנה האָט מען גערופען „איציכע", פאַרמאָגענד א פאַר טויזענט רובעל, איז די איציכע געוואָרען א „באַנקיר־שע", זי איז געווען די גרינדערין פון דער דינאַסטיע „איציכע". די איציכע האָט גע־האָט א זון — אברהם, וועמען מען האָט גערופען „אברהם איציכעס", וועלכער איז

אויך געווארען א באנקיר. אברהם איז געשטארבען, געבליבען אן אלמנה — חוה. מען האט די אלמנה ניט גערופען „חוה אברהם'ס", אדער ביי דער פאמיליען־נאמען — מורקיל, נאר „חוה איציכעס". חוה האט געהאט קינדער, האט מען זיי גערופען „איציכעס אייניקלאך", וואס האבען זיך אויך באשעפטיגט מיט'ן וואכער־געשעפט. די אייניקלאך האבען חתונה געהאט אין אנדערע שטעט, און די דינאסטיע „איציכע" האט זיך־פארשפריים, מיט דעם באנקירען געשעפט, אויך אין אנדערע שטעט, ארום טאראשטע. אזוי איז פארצווייגט געווארען א דינאסטיע „איציכעס" אין שטאט און אין שטעטלאך ארום טאראשטשע, פונקט ווי „מארגאנס דינאסטיע", צום ביישפיל, אין אמעריקע. די דינאסטיע „איציכע" האט אנגעהאלטען כמעט א יאהר הונדערט, ביז . . . ביז די ארעמע לייט, וועמען די דינאסטע „איציכע" האט געבארגט געלט, האבען געעפענט די אויגען, אדער בעסער געזאגט, די מוחות, און אנגעהויבען רעכענען און קלערען.

„שוין כמעט א יאהר הונדערט, האבען טאראשטשער אידען געטראכט, אז א שטאט ארעמע לייט ארבייטען אויף א משפחה „איציכעס". די משפחה האט זיך אנגעפאנגען מיט די באבע און האלט שוין ביי די אייניקלאך, וואס זיינען שוין אויך טאטעס פון היפשע קינדער. די אלע „איציכעס" לעבען רייך, מאכען חתונה קינדער, אייניקלאך, גיבען גרויסען גדן, רייכע מתנות, קעסט צו פאר פאלקען, לעבען אין ראסקאש, פארגעניגען, און מיר, מיר ארעמע לייט, ארבייטען שווער ביי אונזערע מלאכות, אדער קרעמלאך, ווערען אויסגעריסען אויף די יארידים, פון איין פיר אראפ, אויף דער צוויי־טער — ארויף, צאהלען און צאהלען און וועלען צאהלען, ווערען אלץ ארעמער, און זיי — די „איציכעס" ווערען אלץ רייכער".

דער סוף פון זייער טראכטען און רעכענען איז געווען, וואס זיי האבען זיך דערטראכט צו זעלבסט־הילף: זיך אליין אויסבארגען באנק געלט, זיך אליין צאהלען דעם קרן און אויך דעם פראצענט.

עס האבען זיך צונויפגענומען גרופען פון עטליכע צענדליג פערזאן, האבען זיך צונויפגעלייגט צו פינף, אדער צען רובעל, פאר איינע, אדער צוויי אקציעס, געצאהלט א פערטעלע, אדער א האלבען רובעל א וואך, בייטראגע. פון די צוזאמענגענומענע געלדער האט מען שוין גלייך אויסגעבארגט באנק־געלט, נאכ'ן גורל, געצאהלט האט מען ווי פריער דעם באנקיר, צוואנציג פראצענט, אראפנעמענדיג דעם אינטערעסט פריער, מיט דעם אונטערשיד, וואס דער פראצענט, וואס דער באנקיר האט פריער גענומען, איז יעצט געבליבען אין דער קאסע, און יעדער איינער האט געקאנט ארויס־נעמען זיין חלק אינטערעסט, ווען ער איז געווען ריין פון די חובות אין דער אקציע.

אזוי איז געגרינדעט געווארען די ערשטע אקציע אין טאראשטשע, נאטירליך אויך אין אנדערע שטעט און שטעטלאך, וואו אידען האבען זיך געמוטשעט, געמאטערט, אונטער דעם שרעקליכען דרוק פון איגנאטיעווס פראווילעס און אנדערע גזרות.

ווען די עמיגראציע פון רוסלאנד, פוילען, ליטא און אנדערע טיילען פון אמאליגען רוסלאנד, אויך אנדערע מדינות, האט זיך פארגרעסערט, און די עמיגראנטען האבען זיך באזעצט אין אמעריקאנער שטעט, האבען זיי די אקציעס אויך פארפלאנצט אין אמעריקע, און זיי האבען זיך דא שטארק צובליעט. — צענדליגע טויזענטער מענשען האבען געצויגען נוצען, און זיך ארויסגעהאלפען פון די אקציעס, ביז, ביז עס איז געקומען דער קרעש, און האט אפגעווישט א סך אמעריקאנער באנקען און אינסטיטוציעס, און האט דעם גרעסטען טייל אקציעס אין אמעריקע אויך אפגעווישט. זעהר א סך אידען פון אמעריקאנער אידישע שטעט האבען אין די אפגעווישטע אקציעס פאר־לארען די לעצטע אפשפארונג פון יאהרען און יאהרען.

פרויקע ליובאָווני און די אַקציעס

מאַראַשטשער אַקציעס זיינען געווען דער אָנפאַנג פון אונטערגאַנג פון די באַנ־קירען־וואַכערניקעס אין שטאָט: ווי באַלד מען קאָן קריגען באַנק־געלט אין די אַק־ציעס, כמעט אָהן פּראָצענט, צו וואָס דאַרף מען שוין די פּראָצענטניקעס? אויך האָט די מלוכה זיך שטאַרק גענומען צו זיי. די רעגירונג האָט געפאָדערט, דער געזעץ פון זעקס פּראָצענט אינטערעסט א יאָהר, פון הונדערט רובעל, זאָל שטרענג אָפּגעהיט ווערען, און די וואָס האָבען גענומען מעהרער פּראָצענט, זיינען באַשטראָפט געוואָרען, מיט טורמע, און דער חוב איז אויך פאַרפאַלען געוואָרען. די ירידה אויף די „באַנ־קירען" בכלל איז געקומען לאַנגזאַם, לאַנגזאַם, אָבער זי איז דאָך געקומען, און די דינאַסטיע „איציכעס" זיינען געוואָרען א זאַך דער פאַרגאַנגענהייט.

די אַקציעס האָבען געאַרבייט זעהר גוט, גייסטיג און מאַטעריעל. די גרופּעס פון די אַקציעס האָבען געלעבט צווישען זיך ווי משפחות, ברודערליך, איינער דעם צווייטען האָט אַרויסגעהאָלפען, מיט וואָס נאָר מען האָט געקאָנט, און ניט נאָר זיינען די מיטגלידער געווען צווישען זיך משפחה'דיג, נאָר אמת חבר'יש. און דאָ וועלען מיר דערצעהלען אָן עפּיזאָד, וואָס צייגט, ווי די אינסטיטוציע, וואָס האָט בכלל גע־טראָגען דעם נאָמען „אַקציע", איז געווען געשעצט און געליבט ביי יעדען איינעם, אפילו ניט ביי מיטגלידער:

אין מאַראַשטשע איז געווען א יונגערמאַן, איינער פּרויקע (אפרים) ליובאָווני. דער פּרויקע איז געווען א קריינקליכער יונגערמאַן, מיט שוואַכע לונגען, זיין פאָטער מיט דער גאַנצער פאַמיליע (פאַמיליע) זיינען אַוועק קיין אַמעריקע. פּרויקע האָט ניט געוואָלט פאָרען, ווייל ער האָט זיך גערעכענט צו שוואַך פאַר אַמעריקע, וואו מען דאַרף האָבען געזונטע און שטאַרקע אברים, און איז געבליבען אין דער היים, אין מאַראַשטשע. ער פלעגט האַנדלען מיט מעבעל (פאַרניטשע), פאַר קיין גרויסען איש אמת האָט מען אים ניט געהאַלטען, אויף זיין וואָרט האָט מען אין שטאָט וועניג גע־שטעלט. זייענדיג אָהן א פאַמיליע, פלעגט ער אָפט אַריינקומען אין קאָנטאָר פון די אַקציעס, זיך צוקוקען, ווי די אַקציע אַרבייט. ווי יעדער וואָס קומט אַריין נאָך אָן הלואה, אָדער נאָך א טובה, ווערט פריינדליך באַהאַנדעלט, פלעגט ער אָפט אויסדרי־קען זיין בעוואונדערונג און צופרידענהייט פון אַזא מין האַנדלונג, אָן אָפט פלעגט ער זיך אויסדרוקען, אז ער וועט נאָך עפּעס טאָן פאַר דער אָרגאַניזאַציע. אַזוי ווי אָבער מען האָט אים ניט געהאַלטען פאַר קיין גרויסען איש אמת, האָט מען וועניג אויפמערקזאַמקייט געשענקט צו זיינע ווערטער.

פּרויקע איז אין קורצען געשטאָרבען, און זיין גאַנצען פאַרמעגען, וואָס האָט בעטראָפען פופצען הונדערט רובעל, האָט ער איבערגעלאָזען דער אינסטיטוציע — די אַקציעס, ניט זייענדיג אפילו קיין מיטגליד דאָרט.

די אינסטיטוציע האָט אויפגעהאָנען אין קאָנטאָר (אפים) ליובאָווניס פאָטאָ־גראַפיע, און יעדער בעזוכער האָט מיט ליבע און רעספּעקט געקוקט אויף דעם פאַר־טרעט פון דעם מאַן, וואָס האָט אַזוי פאַרטרעפליך פאַרשטאַנען דעם פסוק: „גמילות חסד יותר מצדקה".

סביעריעגאטיעלני קאסע און באנק

די אקציעס אין טאראשטשע האבען זיך ארומגעזעהן, אז ווי גוט און נוצליך זיי זיינען פאר דער באפעלקערונג, וועלען זיי אבער נאך זיין נוצליכער, ווען זיי וועלען זייערע קרעפטען נים צושפליטערען, און ארבייטען צוזאמען. די אלע באזונדערע גרופעס האבען זיך פאראייניגט אין איין קערפערשאפט, אונטער'ן נאמען: „סביעריעגא-נאיא קאסא" (שפאר-באנק), מיט א ראזריעשעני (משארטער) אויסצובארגען צו מיט-גלידער הלואות, נים מעהרער ווי אויף זעקס פראצענט, אויף גוטע סעקיוריטים (פער-זיכערונג). צווישען די סטאטוטען פון דער שפאר-באנק איז אויך געווען א פונקט, אז ווען א מיטגליד שטארבט, זאל יעדער מיטגליד געטעקסט ווערען מיט צוואנציג קא-פיקעס, און דאס געלט זאל געהן פאר דער אלמנה, און אזוי ווי די ארגאניזאציע האט געצעהלט נים ווייניגער פון טויזענט מיטגלידער, האט די אלמנה געהאט צוויי הונ-דערט רובעל ענדאומענט.

מיר רעכענען פאר אן אנגענעמע פליכט צו דערמאנען די הויפט-טוער און פי-רער פון דער אינסטיטוציע, וואס פלעגען אפט פארנאכלעסיגען זייערע אייגענע באַ-שפטיגונג, און זיך אפגעבען מיט דער ארבייט פון דער אינסטיטוציע. דאס זיינען געווען מאני גאלדפארב, ריקלין, ליפאוועצקי, פישעל שינקאראוו און אנדערע. ליפאוועצקי איז געווען פרעזידענט. ליפאוועצקים זון — דאקטאר ליפאוו, איז יעצט א באוואוס-מער דאקטאר אין אמעריקע.

די קליינע אקציעס, וואס טאראשטשער ארעמע לייט האבען געגרינדעט, מיט פינף, צען רובעל, האבען מיט יאהרען שפעטער געהאט א גוואלדאווני איינפלוס אויפ'ן מאראלען, מאטעריעלען און גייסטיגען לעבען, פון דער גאנצער טאראשטשער באפעל-קערונג, נים נאר די אידישע, נאר אויך די קריסטליכע איינוואוינער: פון די איבער-

טויזענט מיטגלידער, וואס די ארגאניזאציע האט געצעהלט, זיינען אויך געווען א פאר הונדערט קריסטען: מיעשטשאנים (קריסטליכע בירגער), ארעמע טשינאוניקעס און אנדערע. קריסטען און אידען, האבען געארבייט אין דער אינסטיטוציע, צוזאמען, זיי־נען בעסער באקאנט געווארען, זיך מעהרער באפריינדעט, און מעהרער טאלעראנט געווארען איינע צו די אנדערע. די ארגאניזאציע האט אויסגעלערנט די מיטגלידער רעספעקטירען איינע די צווייטע, און ניט קוקען איינער אויף צווייטען מיט פאר־דאכט, אומצוטרוי. די פרוכט פון דיזער פאראייניגונג האט זיך ארויסגעוויזען מיט יאהרען שפעטער, אין דער איבערקערעניש, וואס איז פארגעקומען אין רוסלאנד, ווען באנדיטען פון כל המינים האבען אנגעהויבען מאכען פאגראמען אין אוקראינע, איז טאראשטשע אויך פיל מאהל באפאלען געווארען, האבען טאראשטשער מיעשטשא־נים, ניט נאר ניט גענומען קיין אנטייל אין די פאגראמען, נאר אויך אויסבאהאלטען אידען, ווי און ווען זיי האבען נאר געקאנט. און דאס האט מען געהאט צו פארדאנ־קען דער סביעריעגאטיעלני קאסע, וואס האט אין די פריערדיגע יאהרען געזייט פריינד־שאפט און טאלעראנץ, צווישען אירע מיטגלידער. מיר וועלען נאך שרייבען וועגען דיזער אנגעלעגנהייט, ווען עס וועט קומען צום טייל, וואו די טאראשטשער פאגרא־מען וועלען באשריבען ווערען, און אויך וואס טאראשטשער סאסייטיס האבען געטאן פאר טאראשטשע גופא.

טאראשטשער אידען האבען אויך געגרינדעט א גמילות חסד פאנד, וואו אן ארעמאן האט געקאנט בארגען ביז פינף־און־צוואנציג רובעל, אהן אינטערעסט.

די סביעריעגאטיעלני קאסע איז געוואקסען אין דער צאהל פון מיטגלידער, אין איהר פארמעגען, און מעהר פון אלעס איז זי געוואקסען אין דעם איינפלוס, וואס זי האט געהאט אויף דער באפעלקערונג. טאראשטשער אידען זיינען געווען שטאלץ אויף דער אינסטיטוציע, וואס איז ארויסגעוואקסען פון די קליינע אקציעלאך, וואס האבען זיך אנגעפאנגען מיט פינף און צען רובעל. פאר דער רעוואלוציע האט די „סביעריעגאטיעלני", וואס איז שוין אין יענער צייט געווען א רעגעלע באנק, פארמאגט א סורפלוס פון פינף און דרייסיג טויזענט רובעל, און יעדער בטוח האט געקאנט לייען אין באנק דריי הונדערט רובעל, פאר אכצען רובעל פראצענט א יאהר.

הילל דער שניידער

אין אזא ארעם שטעטעל ווי טאראשטשע, וואו קבצנים זיינען געווען א סך און נגידים, אדער אפילו אזעלכע, וואס מאכען ניט מעהר ווי א לעבען, גארניט פיל. האב־בען זיך געפונען א סך בלוטיגע ארעמע לייט, וואס האבען בשום אופן ניט געקאנט אויסשטוקעווען די וואך הוצאה, ווי קארג זיי האבען ניט געלעבט. עס וואלט זיי אויס־געקומען א טאג אדער צוויי אין דער וואך הונגערען. צום גליק זיינען געווען אין שטאט גוטע מענשען, מענער און פרויען, וואס האבען אזעלכע ארעמע לייט ארויסגע־האלפען, ניט מיט געלט, ווייל זיי זיינען אליין געווען ארעם, נאר מיט טרחה, מיט ארבייט. עס זיינען געווען מענער און פרויען, וואס ווען זיי זיינען געווארען, אז אין א שטוב הונגערט מען, פלעגט זיך א פארעל, מענער, אדער פרויען, ארויסלאזען איבער'ן שטאט, צונויפנעמען פאר די הונגעריגע עפעס געלט, און בשתיקה אונטער־שטופען די ארעמע, נוימבאדערפטיגע. אזעלכע פארלאך זיינען געווען צופעליגע גבאים, אדער גבאי'טעס. עס זיינען אבער געווען אזעלכע לייטע, וואס האבען זיך גע־שטעלט פאר אן אויפגאבע, איין טאג אין וואך, מאנכע זאגאר יעדען טאג אין וואך, חוץ נאטירליך שבת און יום טוב, געהן, צונויפנעמען פאר ארעמע. מיר וועלען אייך פארשטעלען צוויי נאבעלע נשמות, וואס האבען ביז זייער טיפען עלטער געארבייט פאר ארעמע און קראנקע פון שטעטעל, דאס זיינען געווען א פרוי — פייגה ברוך אחרן'ס, נאכ'ן נאמען פון איהר מאן, אדער ווי מען האט זי גערופען, די אלטע ברוך

אהרן׳קע. דער צווייטער איז געווען דער אלטער הילל, אדער ווי מען האט אים גע־רופען, הילעש דער שניידער. מיר וועלען אנפאנגען מיט הילעש דעם שניידער, ווייל ער איז געשטארבען א סך פריער פון דער אלטער ברוך אהרן׳קע, אבוואהל ער איז שוין געווען זעהר אלט.

עס זעהט אויס, אז א שניידער איז הילעש געווען נאר אין דער יוגענד, און קיין גוטער שניידער איז ער קיין מאהל ניט געווען, ווען ער איז עלטער געווארען, האט ער וואַרשיינליך אלס שניידער ניט געקאנט קריגען קיין ארבייט, האט ער אנגעהויב־בען ארבייטען ביי פעלצען, וואו מען דארף ניט קיין מאדעס, קיין סטריגאוואני, קיין פרעסען. מיט דער צייט איז ער געווארען א לאטוטניק, געלאטעט אלטע פעלצען, אדער מלבושים, און אזוי ווי אין שטעטעל זיינען געווען געגנוג קבצנים, וואס האבען געטראגען אלטווארג, האט דער לאטוטניק הילעש געהאט גענוג ארבייט, קיין נגיד, נאטירליך איז הילעש ניט געווען, ער איז אבער געווען א פרעהליכער קבצן, שטענדיג מיט א ווערטעל, א וויץ, א פעפעריג מעשה׳לע, פון א טרונק בראנפען האט ער זיך קיין מאהל ניט אפגעזאגט. ווען מען וועקט אים אויף פון שלאף, אין מיט׳ן נאכט, און מען פרעגט אים: „אביסעל בראנפען, ר׳ הילעש?" וואלט ער ניט לאנג טראכטענדיג, גע־ענטפערט: „צוויי".

הילעש איז געווען א פראסטער איד, זעהר א קליינער למדן, אבער מיט א בריט אידיש הארץ, וואס האט געקלאפט מיט רחמנות פאר די ארעמע לייט, און האט זיי געהאלפען, ווי אזוי ער האט געקענט און פארשטאנען. „צוויי טעג אין וואך זיי־נען ניט מיינע, פלעגט ער זאגען, פרייטאג איז דעם ארעמאנס טאג, דארף מען פאר אים ארבייטען, און שבת, איז גאט׳ס טאג, דארף מען אים דינען", און געדענט גאט און דער ארעמער מענשהייט האט ער, ווי ער האט געקענט און פארשטאנען: שבת, אפדאווענדיג אין שניידערשען שול׳כעל, אפכאפענדיג א קורצען שלאף, נאך דעם שבת׳דינען משאלענט, איז ער ווידער אוועק אין שולכעל, געקלאפט דעם תהילים, פון וועלכען ער האט די טייטש ניט פארשטאנען. געשמועסט מיט זיינע באקאנטע און גוטע ברידער, ביז נאך מנחה און מעריב. איז שוין ניט געגאנגען אהיים צו שלוש סעודות, אגב איז טאקע געבליבען זעהר ווענינ בראנפען פון די צוויי קידוש׳ען, וואס ער האט געמאכט, פרייטאג צו נאכט און שבת אין דער פריה. מען האט קוים גע־קאנט אויסטאטשען א ביסעל בראנפען צו הבדלה, און זיך זעצען שבת צו דער דרי־טער סעודה, שלוש סעודה — אהן אביסעל בראנפען, איז ניט אזוי איינגעגענעם, האט ער שוין בעסער אויסגעקליבען די פערטע סעודה, מלוה מלכה. נאך הבדלה, און נאך מלוה מלכה, אויב ער האט געהאט וואס צו לאטען, האט ער זיך געזעצט צו דער אר־בייט. אויב ער האט ניט געהאט קיין ארבייט, איז ער אריינגעגאנגען צו א שכן פאר־ברענגען, אביסעל באלאקען (שמועסען). פרייטאג, אינ׳ם „ארעמאנ׳ס טאג", ווי ער האט דעם טאג גערופען, האט מען אים געזעהן א גאנצען טאג, ביז ליכט בענשען, שנעל נעהן, כמעט לויפען, איבער די אידישע גאסען, מיט א זאק אויף די פלייצעס, צונויפנעמען אויף שבת חלות, פאר ארעמע לייט. אנפילענדיג א זאק מיט חלות, האט ער זיי אוועקגעטראגען אהיים. זיינע שטוב־מענשען האבען שוין געוואוסט, ווער פון די ארעמע לייט קריגט יעדען פרייטאג איין חלה, אדער צוויי, און האבען די חלות צומראגען. זומער און ווינטער, אין היץ און אין קעלט, אין שטורם און רעגען, איז ער געלאפען, ניט געגאנגען, יעדען פרייטאג, נאך זיינע חלות, קיין זאך האט אים ניט אפגעהאלטען, סיידען עס איז שוין געווען אזא וועטער, אז עס איז געווען אוממעגליך פון שטוב ארויסגעהן, אין אזא פאל האט ער אפגעלייגט דאס צונויפנעמען די חלות אויף שבת אבענד.

אלע האבען ליב געהאט דעם אלטען הילעש, אפילו די אלטע ווייבער, וואס פלע־גען אנטלויפען פון זיינע פעפערדיגע מעשה׳לאך. „געהט שוין, געהט שוין אין דער

ערד, איר אַלטער ימחשמונה׳יק", פלעגען זיי אים, כלומרשט, אַ שילט טאָן, אָבער אַ חלה האָבען זיי אים פון דעסטוועגען געגעבען נערן.

אַזוי איז דער אַלטער הילעש צענדליגע יאָהרען אַרומגעלאָפען יעדען פרייטאָג, מיט׳ן זאַק אויף די פּלייצעס, מען האָט אים ניט געדיינקט אַלס יונגען מאַן, עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז דער אַלטער איז געבוירען געוואָרען, מיט דער גרויער באָרד און דעם זאַק אויף די פּלייצעס. בלויז שבת האָט מען אים געזעהן, אָהן דעם זאַק. אָבער אויף אַלעס קומט אַ צייט, דער אַלטער הילעש האָט אָנגעהויבען פילען שוואַך, ער קאָן שוין ניט אַרומלויפען, ווי פריער, ער ווערט מיעד, דער זאַק מיט די חלות ווערען אַלע מאָהל שווערער, און די פרייטאָגען ווערען פאַר אים קורצער, און אַפילו אין די לייענגסטע זומער־טעג זיינען די פרייטאָגען פאַר אים אַלץ קורצער, און ער קומט ניט אויס דעם טאָג מיט׳ן צונויפנעמען די חלות, ער מוז איבערלאָזען אויף שבת צו נאַכטס.

„אַ פּנים, איך ווער אַלט, האָט ער געשאָקעלט — טרויעריג, מיט׳ן גראָען קאָפּ, דער „אַלטער" רופט מיך, אַ פּנים, צו זיך. ער האָט זיך פאַרבענקט נאָך מיר, מען דאַרף זעהן אַ נאַסליעדניק (יורש), וועמען די ירושה איבערצוגעבען".

אַ נאַסליעדניק האָט זיך געפונען, דאָס איז געווען ייעלע (יואל) דער מאָליר, דער קברות־מאַן פון אַלטען בית הקברות. ער האָט איבערגענומען דעם אַלטען הי־לעשעס אַרבייס. הילעש איז געשטאָרבען, רוהיג און גליקליך מיט׳ן געדאַנק, אַז דער זאַק, וואָס איז יעדען פרייטאָג אָנגעפילט געוואָרען מיט חלות, איז קיין יתום ניט געבליבען — אַן אַנדערער וועט אים אָנפילען מיט שבת׳דיגע חלות.

„איך בין הילעשעס יורש", פלעגט ייעלע זיך רעקאָמענדירען, די ערשטע צייט, ווען ער איז געקומען נאָך אַ חלה, און ער האָט זעהר שטאָלצירט מיט׳ן נאָמען: „הי־לעשעס יורש".

די אַלטע ברוך אהרן׳קע

פייגה ברוך אהרן׳ס, אָדער די אַלטע ברוך אהרן׳קע, נאָכ׳ן נאָמען פון איר מאַן, ווי מען האָט זי געוויינליך גערופען אין שטאָט, איז געווען אַ שם דבר. אונזער שטאָט מאַראַשטשע האָט איר געגעבען נאָך אַנדערע נעמען, ווי: דער „מלאך", די „מאַמע" פון אָרעמע און קראַנקע, און זי האָט די נעמען כשר פאַרדינט. דאָס איז געווען אַן אַלטע, אויסגעטרוקענטע, אָבער נאָך אַ זשוואַווע אידענע, מיט אַ גערונצעלטען, קלוגען שמייכלענדען געזיכט, געקאָנט זאָגען אַ גוטען וויץ, דערצעהלען אַ שעהן מעשה׳לע. צענדליגער יאָהרען האָט מען געקאָנט זעהן די אַלטע, אַרומגעהן איבער׳ן שטאָט, מיט אַ צוגעדעקטען קאָשעק אָדער אין זעקעל איז געלעגען הילף, שטיצע, פאַר די אָרעמע און קראַנקע פון שטאָט. מיט אַ ליבליכען שמייכעל, מיט טריימטענדע ווערטער, פלעגט זי די הילף איבערגעבען צו די נויטבאַדערפטיגע, און אויף וויפיל זי האָט געקאָנט, האָט זי פאַרגרינגערט די קערפּערליכע און נשמה ליידען פון די יעניגע, וואָס האָבען זיך גענויטיגט אין הילף, אין שטיצע.

ברוך אהרן׳קע האָט געהאַט אַ קלייטעל פון זשאַליאָז (האַרדוואַר). די גאַנצע סחורה פון קלייטעל האָט פיליכט באַטראָפען צען רובעל, אָבער זייענדיג אַן אַלטע אַלמנה, וואוינענדיג ביים זון אין אַן אַלקער, האָט זי וועניג געדאַרפט אויף דער הוצאה, און וויפיל זי האָט פאַרדינט, איז איר געווען גענוג. זי האָט געהאַלטען אַפען דאָס קלייטעל נאָר אין די מאַרק־טעג, ווען פויערים פון דערפער אַרום, קומען אין שטאָט, און גלייך נאָכ׳ן מאַרק־טאָג, האָט זי דאָס קלייטעל פאַרשלאָסען, געכאַפּט אַ זעקעל, אָדער דעם קאָשעק און איז אַוועק צו אירע באַלעבאָסטעס, וואָס פלעגען איר געבען פאַר די אָרעמע און קראַנקע, פאַרשידענעס: אַ חלה, אַ ברויטעל, אַ ביסעל טהעי, צו־

קער. א פערטעל עוף, אן אלט מלבוש'על, א פאר אלטע שוכעלאך פאר א קינד, א פאר גראשען מזומן, אן אלט קליידעל, קאפטעל, זי האט שוין געהאט אויפ'ן קאפ, ווער פון די ארעמע פרויען דארף א קליידעל, א קאפטעל, אדער וועלכעס ארעם קינד קאן ניט געהן אין חדר, ווייל עס האט ניט קיין שטיוועלאך. זי האט שוין געהאט א פאר שוס־טערס, אדער שניידערס, וואס האבען די זאכען אויסגעלאטעט, אהן געלט, אלס מצוה, און זי האט די אלע זאכען אוועקגעטראגען צו די ארעמע און נויטליידענדע. זי האט אויך ניט אויסגעלאזט קיין חתונה, קיין ברית, אדער אן אנדער שמחה, איבעראל איז זי געקומען, געשטעלט איר טעלער, און מחותנים, געסט האבען אריינגעווארפען אין „ברוך אהרן'קעס טעלער" א גרעסערע, אדער קלענערע מטבעה.

ווינטער פלעגט זי אויך פירען האלץ צו אירע ארעמע און קראנקע. אן אייני־קעל איר'ס האט איר געמאכט א שליטעלע, צו פירען האלץ. „עס וועט זיין ווארעם אונ־זערע ארימע לייט", האט זי גערעדט צום אייניקעל, אים גלעטענדיג. אירע באלעבאס־טעס, וואס פלעגען איר צו יעדער צייט עפעס געבען, האבען איר אויך געגעבען צו פאר שייטלאך האלץ. די גבאים פון בית המדרש און קלויזען, וואס האבען שטענדיג געהאט האלץ צו הייצען די הרובעס, האבען געהייסען די שמשים, איר געבען צו שלי־טעלאך האלץ, יעדע וואך, און די אלטע האט געשלעפט די שווערע שליטעלאך צו אירע קונדען. וואס שווערער די משא איז געווען, אלץ גרינגער איז דער אלטער געווען אויפ'ן הארצען; עס וועט זיין ווארעמער ביי די ארעמע אין די שטיבלאך.

ביים גרעסטען נגיד פון שטאט האט זי געפועלט. ער זאל איר געבען יעדען חודש א שליטעלע האלץ, ער האט אבער אנגעזאגט דער דינסט, זי זאל ניט ארויפ־לייגען צופיל האלץ אויפ'ן שליטעלע: „עס וועט זיין צו שווער פאר דער אלטער, צו שלעפען". האט ער כלומרשט אויף איר רחמנות געהאט.

זעהענדיג די אלטע, שלעפען זיך איבער די גאסען, מיט שווערע משאות, פלע־גען מאנכע זי אפשטעלען, מיט אויסריידען איר, וואס זי ארבייט איבער די כוחות, אין איר עלטער.

„שוין גענוג אנגעפראטעט עולם הבא, פלעגט מען איר מאכען פריינדליכע פאר־וואורפען, עס איז שוין צייט זיך אפרוהען, אויף דער עלטער".

„אז דער אויבערשטער האט אנגעפלאדיעט קיין עין הרע אזוי פיל קבצנים, דארף מען זיינע קבצנים ארויסהעלפען, פלעגט זי מיט א שמייכעל זאגען. מען דארף נאר בעטען גאט, ער זאל געבען כוח, ארבייטען פאר „זיינע" ארעמע לייט". און דאס איז מאקע געווען איר תפילה: „גיב מיר גאט כוח, איך זאל נאך קאנען לאנג ארבייטען פאר „דיינע" ארעמע און קראנקע".

די אלטע ברוך אהרן'קע האט אריינגעלעבט אין די טיפע אכציגער, איז אבער געווארען אזוי שווער, אז עס איז איר שוין געווען שווער צו טראגען אפילו דעם ליי־דיגען קאשעק, און זי האט שוין געהאט אן אנדערע תפילה: „שיק מיר צו, גאטעניו, איינע, וואס זאל די ארבייט איבערנעמען, איך האב ניט מעהר קיין כוח צו ארבייטען פאר „דיינע" ארעמע און קראנקע".

און גאט האט צוגעהערט איר תפילה: א מיטל־יעהריגע פרוי, אהן קינדער, וואס האט געוואלט באצייטענס, שוין זיך „בעטען" עולם הבא אויף יענער וועלט, האט די ארבייט פון דער אלטער איבערגענומען.

די אלטע איז אין גיכען געשטארבען, רוהיג און צופרידען, וואס די ארעמע האב־בען שוין אן אנדערע מאמע, א יונגערע. וואס וועט קאנען מעהר זיך אפגעבען מיט זיי, מעהרער ארבייטען פאר די ליידענדע.

כמעט די גאנצע שטאט איז נאכגעגאנגען נאך דער אלטערס לויה, פרומע ווייי־

בער האָבען זיך געוואונשען, איבער הונדערט און צוואנציג יאָהר, ווען זיי וועלען שטאַרבען, זאָלען זיי האָבען אַזאַ גאָלדענעם שטול אין גן עדן, ווי פאַר דער אַלטער ברוך אהרן׳קע איז שוין געווים אָנגעגרייט אָדער וועניגסטענס, זיין דער אַלטערס אַ נאָענטע שכנה.

„שלאָפט אין פרידען, איר אַלטע, נאָבעלע נשמות, זאָלען די נעמען פון די צוויי אַלטע — חילעש דער שניידער און פייגה ברוך אהרן׳ס, וועמען מיר האָבען אַרעם באַשריבען אין דער היסטאָריע פון אונזער היימאַט — טאַראַשטשע, זיך איינקריצען אין די הערצער פון אונזערע לאַנדסלייט, און דינען אַלס מוסטער פון מענשען-ליבע און מענשליכע האַרציגקייט.

בתי תפילות אין טאַראַשטשע

אַ שטאָט פון עטליכע טויזענט אידען האָט נאַטירליך געדאַרפט האָבען בתי תפילות, שולען, בתי מדרשים, קלויזען, און אַזעלכע זיינען אין טאַראַשטשע אין מיין צייט געווען פיר: די אַלטע קלויז, דער בית המדרש, די קאַלטע שול (סינאַגאָגע) אין די נייע קלויז. חוץ די אויסגערעכענטע, זיינען נאָך געווען צוויי שולעכלאַך אין דער קאַלטער שול, וועלכע מען האָט גערופען — די שניידערשע שולעכלאַך און דאָס בית המדרש׳ל — אין גרויסען בית המדרש.

יעדער מקום קודש האָט געהאַט זיינע שטענדיגע דאַוועניערס: אין שול האָבען מייסטענס געדאַוועגט דער פשוטער עולם. אַזעלכע וואָס האָבען וועניג וואָס געהאַט צו טאָן מיט לומדות און אַלער האַנד בעלי מלאכות. די קאַלטע שול איז געווען אָפען נאָר אין די שבתים און ימים טובים, אין די וואָכעדיגע טעג איז זי געווען געשלאָסען. די שול איז שוין אַלט געווען איבער הונדערט יאָהר, ווען מיט עטליכע צענדליק יאָהר צוריק, האָט מען אָנשטאָט די אַלטע — אויפגעבויט אַ נייע. אין די קלויזלען און אין בית המדרש האָבען געדאַוועגט מעהר אָדער וועניג „איידעלע אידען“: סוחרים, קרעמער, גאַנצע, האַלבע און שטיקלאַך לומדים. אַפילו אַזעלכע, וואָס האָבען גאָר ניט געקאָנט לערנען, נאָר זיך „געריבען“ צווישען די לומדים, אָדער זייערע עלטערען, זייערע משפחות זיינען געווען שטיקלאַך לערנער, שעהנע אידען. געווען אויך אויפגעקומענע פּראָסטאַקעס, וואָס האָבען באַקומען געלט, זיך געוואָלט איינקויפען אין לומדישען, אָדער באַלעבאַטישען יוחס, און געקויפט „שטעט“ אין בית המדרש אָדער אין די קלויזען. אַנדערע אידען, וואָס זיינען געווען שטענדיגע שול דאַ־ווענער, האָבען בעקומענדיג געלט, גענומען פאַר זייערע טעכטער סוחר׳ישע, אָדער לומד׳ישע איידעמס, און צוליב די איידעמס האָבען זיי געקויפט שטעט צווישען די שעהנע אידען. אין בית המדרש און די קלויזען זיינען געווען די רעליגיעזע ביבליאָ־טעקען, דאָס זיינען געווען שאָפעס מיט אַלער האַנד ספרים: גמרות, ספרי מוסר ודרש. אויך זיינען דאָרט געווען זוהר׳ס, וועלכע מען פלעגט „זאָגען“. מען האָט עס גערופען: „ער זאָגט זוהר“. אַרום די שאָפעס ספרים זיינען שטענדיג געווען „אַריינקוקערס“. וואָס האָבען „געכאַפּט אַ קוק“ אין די ספרים בשעת הקריאה. אין די שטעטלאַך אַרום טאַראַשטשע איז אַרומגעגאַנגען אַ וועדטעל: „עזו טאַראַשטשע ליודי קראַשטשע (אין טאַראַשטשע זיינען די מענשען שענער). ניט פאַרגראָבט, ניט אַזוי אונטויסענד ווי אין אַנדערע שטעט און שטעטלאַך אַרום, בכלל איז טאַראַשטשע אין גייסטיגען זין געשטאַנען פיל העכער ווי אַנדערע אַזעלכע שטעטלאַך פונ׳ם זעלבען סאָרט. מען האָט עס געהאַט צו פאַרדאַנקען די היפּשע צאָהל יונגע לייט און אויך עלטערע אידען, וועלכע, אויב זיי זיינען ניט געווען קיין לומדים, זיינען זיי אָבער געווען „יידעי ספר“, האָבען אויך געקענט אַביסעל רוסיש. זיינען בכלל געווען מעהרער וועלטליך. מען האָט עס אויך געהאַט צו פאַרדאַנקען דער גאַראַדסקאַי אוטשילישטשע (שטאָטישע סקול) שפּעטער דער מאָדערנער תלמוד תורה, וואָס די אידען האָבען אויפגעבויט. פון דיזע ביידע לעהר אַנשטאַלטען וועלען מיר נאָך שרייבען, סאַי־ווי־סאַי איז טאַראַשטשע,

לגבי אַנדערע שטעט און שטעטלאַך אַרום, געשטאַנען באַדייטענד העכער, פאַרטגע־שריטענער און פּראָגרעסיווער.

דער אידישער סודיא (דזשאַדזש) אין טאַראַשטשע

די גרענדע (פירונג), די הויפּט־דעה אין טאַראַשטשע, ווי אין אַלע אַנדערע אי־דישע שטעט און שטעטלאַך, האָבען אין יענער צייט געהאַט ניט די רבנים, וועלכע האָבען מייסטענס גאָר קיין דעה געהאַט, נאָר די פירונג איז געלעגען ביי דער זאָגענאַנ־טער „מזרח וואַנט". דאָס הייסט ביי די שעהנע אידען, ביי די רייכע, ביי די פּני פון די טאַראַשטשער (פון די רבנים וועלען מיר שרייבען אין אַ צווייטען קאַפּיטעל), מיר וועלען יעצט שרייבען פון איינעם פון דער זאָגענאַנטער מזרח וואַנט, ניט ווייל דער מאַן איז געווען דער רייכסטער, דער געבילדעטסטער און דער גרעסטער למדן. עס זיינען געווען אין שטאָט גרעסערע לומדים, רייכערע און אפשר אויך קלוגערע פון אים, מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט אויף אים, ווייל ער איז אַ שטיקעל צייט געווען דזשאַדזש (סודיא) אין טאַראַשטשע. דאָס איז געווען אַ איד, מיט'ן נאָמען שלמה זרח אָסט־ראָווסקי, אָדער שלמה זרח דער בלינדער, ווי מען האָט אים שפּעטער גערופען. שלמה זרח איז געווען אַ שעהנער רוסישער שרייבער, האָט, ווי מען האָט געזאָגט אין שטע־טעל, געקאָנט שרייבען אַ פּראַשעניע אפילו צום קייסער, גערעדט אַ גוטען רוסיש, ניט זייענדיג קיין כאַדאַטאַי (אַדוואָקאַט), וואָס איז אין יענע צייטען, מיט זיבעציג אָדער אַכציג יאָהר צוריק, געווען אַ זעלטענהייט אין די קליינע רוסיש־אידישע שטעטלאַך.

ווען נאָך ניקאָלאַי דעם ערשטענס טויט איז אין רוסלאַנד געוואָרען קייסער אַלעקסאַנדער דער צווייטער, האָט ער אָנגעהויבען מאַכען רעפאָרמעס אין דער רו־סישער מלוכה, איינע פון זיינע רעפאָרמס איז געווען נייע בתי משפטים, סודען (קאָורטס) וואָס ער האָט איינגעפירט. דאָס זיינען געווען די אויעזדני סודען (קאָונטי קאָורט) אין טאַראַשטשע, אַלס אויעזדני גאַראַד, איז אויך געווען אַזאַ אויעזדני סוד, עס זיינען אין סוד געזעסען דריי סודים (דזשאַדזשעס) — איין פּריוויליגירטער (דוואָ־ריאַנין) און צוויי מיעשטשאַנים (געוועהנליכע בירגער) און איינער פון די צוויי ביר־גער איז געווען דער איד שלמה זרח אָסטראָווסקי (ער איז נאָך דאַמאַלסט ניט געווען בלינד), געהאַט אַ גרויסע פּריצישע קלייט. ווען מען האָט שלמה זרח'ן אויסגעקליבען פאַר סודיא, איז ער נאָך קיין פערציג יאָהר ניט אַלט געווען.

סודים, ווי טשינאָווניקעס בכלל אין יענער צייט, מיט זיבציג, אַכציג און מעהערע יאָהרען צוריק, האָבען געטראָגען אַ יוניפאָרם, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ מונדיר מיט גאָלדענע קנעפּ. אַ שווערדעל ביי דער זייט, און אַ נאַפּאָליעאָנקע אויפן קאָפּ (אַ הוט מיט צוויי שפּיצען אין די זייטען.)

מען קאָן פאָרשטעהן, וואָס פאַר אַן איינדרוק עס האָט געמאַכט אויף די אידען פון קליין־שטעטעל, וועלכע האָבען נאָך פיל־ייכט ביז יענער צייט ניט אָנגעקוקט קיין אידען, אפילו מיט אַ קורצען ראָק, און יעצט האָבען זיי דערזעהן „זייער שלמה זרח'ען אָנגעטאָן ווי אַ טשינאָוניק, גלייך מיט אַלע גרויסע טשינאָוניקעס. ווען שלמה זרח האָט זיך בעוויזען אין גאַס, צו געהן אין סוד (קאָורט), זיינען די אידישע קינדער איהם נאָכגעלאָפען, ווי נאָך אַ וואונדער, און אפילו עלטערע אידען זיינען מיט יראת הכבוד איהם אָנכגעגאַנגען, פון ווייטענס, קלייבענד נחת, וואָס זייער שלמה זרח האָט זוכה געווען צו אַזאַ כבוד, — זיין אַ אידישער שופט (סודיא).

די אידען, וואָס האָבען שטאַרק געליטען פון ניקאָלאַי דעם ערשטענס רעזשים. און אויף אַלעקסאַנדער דעם צווייטען האָבען זיי געקוקט ווי אויף אַ מלך חסד. האָט יעדע קליינע רעפאָרמע פון נייעם קייסער אַרויסגערופען ביי זיי די גרעסטע פרייד. אויפ'ן אידישען סודיא האָבען זיי געקוקט ווי אויף „אתחלתא דגאולה".

די אידען האָבען ליידער ניט לאַנג געהאַט דעם נחת, זיך פרייען אין שטאַלצי־רען מיט אַ אידישען דזשאַדזש; שלמה זרח איז אין גיכען בלינד געוואָרען. האָט מעהר ניט געקאָנט ערפילען זיינע פליכטען אַלס דזשאַרדזש, און דעם אַמט געמוזט אויפגע־בען. מעהר קיין אידישע דזשאַדזשעס איז אין טאַראַשטשע ניט געווען.

רבנים פון דער אַלטער און נייער שיטה (שניאָ — שטייגער)

צו באַפרידיגען דאָס אידישע גייסטיגע לעבען פון טאַראַשטשע, זיינען אין שטאָט געווען צוויי רבנים — אַ רב און אַ דיין. ליידער האָבען זיי זיך מיט צו פיל מעלות ניט אויסגעצייכענט, געוויינליכע קליינשטעטלדיגע רבנים, וואָס קאָנען פסקענען שאַלות, אַ דין תורה, וועלכע מען פאַלגט געוועהנליך ניט. רעדנערס זיינען זיי ניט געווען, קיין דרשות, האָבען זיי ניט געהאַלטען, מיט קיין גרויסע לומדות, חרופות האָבען זיי זיך ניט אויסגעצייכענט, מעגליך, אַז זיי וואָלטען קיין מאָהל קיין רבנים ניט געווען, ווען זיי זאָלען ניט געווען ירש'ענען די ککא הרבנות פון זייערע עלטערען. דער רב איז גע־שטאָרבען, האָט דער זון דאָס רבנות איבערגענומען. געלעבט האָבען זיי מייסטענס אין דחקות, שכירות האָבען זיי געקראָגען קליינע, אַ ביסעל פון קראַבאַטשני סכאַד, (פלייש טאַקסע). טייל פון די שכירות, וואָס רבנים האָבען געקראָגען איז געווען פון דער ראַטע, וואָס דער בעדער האָט געצאָהלט דער שטאָט פאַר דער באַד, און דער בע־דער האָט אָפט פאַרגעסען, אַז ער איז ניט מעהר ווי אַ בעדער, דער רב, דער דיין זיינען די זאַגענאַנטע גייסטיגע פיהרער פון שטאָט. פלעגט ער אָפט פאַרבייי־טען די יוצרות, זיך רעכענען אַלס באַלעבאָס, וואָס צאָהלט די שכירות די רבנים. דאַר־פען די רבנים איהם חנפ'ענען, פאַר איהם דרך ארץ האָבען, בעזונדערס פלעגט דער בעדער באַהאַנדלען שלעכט דעם דיין. פלעגט איהם ניט ברייענגען, אָדער אָפּשיקען אַהיים די שכירות, נאָר צווייענגען איהם קומען צו איהם אין באַד, מאָנען די פאַר רובעל, וואָס ער פלעגט יעדע וואָך דאַרפען פון בעדער קריגען. דער דיין, זייענדיג ברייעבר אַ כעסן, פלעגט זיך בייזערען, וואָס דער בעדער צווייענגט איהם, זיך שלעפען אין מרחץ נאָך די שכירות. פלעגט דער אדון הבעדער, כדרך הלצה, כלומרשט זאָגען אַ ווערטעל: „אַז דער בעדער דאַרף פרעגען אַ שאַלה, געהט ער צום רב, אָדער צום דיין, ווען דער רב, אָדער דער דיין דאַרפען די שכירות, אָדער געהן אין טקוה, אין באַד, דאַרפען זיי אויך אָנקומען צום בעדער".

ער פלעגט אויסקלייבען די אַלטע דריי גראָשענדיגע, פאַרריבענע מטבעות און אויסצאָהלען דעם אָרעמען דיין די פאַר רובעל שכירות, — דער דיין פלעגט פּראָטעס־טירען, וואָס מ'איז מבזה דעם כבוד הרבנות, מ'לאָזט איהם זיך שלעפען מיט אַ טאָרבע אָפּגעריבענע, שווערע מטבעות. דער בעדער פלעגט אָבער קאַלטבלוטיג ענטפערען: „אַזאַ געלט קריג איך באַד געלט, און אַזאַ געלט צאָהל איך שכירות. איך וועל ניט געהן צום חלפן אויסבייטען אויף אַנדער געלט, און איהם צאָהלען לאַזשע פאַר אויסבייטען".

מיר האָבען געבראַכט דעם עפּיזאָד פון בעדער און דיין, צו ווייזען, ווי אַזוי גראָ־בע יונגען האָבען אַמאָהל געקוקט אויף אַ רב. מען האָט בעדאַרפט זיין זעהר אַ פרו־מער, אָדער זעהר אַ ענו, מוחל זיין אויף די חוצפה'דיגע בעהאַנדלונגען פון מאַנכע גראָ־בע יונגען, און אפילו פון די כלומרשט „פאַרשמירטע" שעהנע אידען. וואָס האָבען זיך געריבענט פאַר שטיקלאַך לומדים, אָדער די רייכע עמי הארצים, וואָס פלעגען הוזק מאַכען פון די אָרעמע קליין שטעטעלדיגע רבנים און כלי קודש בכלל.

מיר האָבען געמאָהלען אַ בילד פון אַמאָהליגען מצב פון די רבנים אין די קליינע שטעטלאַך, מיט דרייסיג, פערציג יאָהר צוריק האָט ער זיך אָבער די סיטואַציע געביטען: דער אַלטער דור אידישע רבנים זיינען אויסגעשטאָרבען. עס זיינען אויפגעשטאַנען נייע רבנים, וואָס האָבען פאַראייניגט תורה מיט וועלטליכקייט, השכלה, רעדנער קראַפט. מיט זעלבסט רעספּעקט, און טאַראַשטשע איז געווען גליקליך צו באַקומען

אזא רב פאר דער שטאט. דער רב איז שפעטער געווארען איינער פון די גרעסטע רבנים אין רוסלאנד. מיר וועלען זיך באקאנען מיט דיזען רב אין נעקסטען קאפיטעל.

הרב געלמאן

מיט איבער דרייסיג יאהר צוריק איז אין טאראשטשע געשטארבען דער דיין ר' עזריעל, וועלכער איז געווען א גרויסער למדן, אבער נאר ניט קיין גרויסער חכם. אין פריערדיגען קאפיטעל האבען מיר געזעהן דעם כבוד וואס מען פלעגט אפגעבען די רבנים, נאך דעם דיין'ס פטירה האט די שטאט אנגעהויבען זוכען א רב. אנשטאט דעם דיין. מען האט אבער געוואלט א רב ניט פון אלטען שניט, נאר זאל פאראייניגען תורה מיט חכמה, מיט השכלה, מיט וועלטליכע וויסענשאפט. צו דער זעלבער צייט זאל ער זיין א פרומער איד. זיי האבען געוואוסט, די טאראשטשער, אז פאר די ארעמע שכירות, וואס זיי האבען פריער געצאהלט א רב, אדער א דיין, וועלען זיי קיין גוטען רב ניט קריגען, און די שטאט האט באשלאסען, אז אין געלט וועט קיין מניעה ניט זיין. אגב דארף מען באמערקען, אז די אלטע יחסנים, דער „מזרח", פונקט ווי די אמאליגע קהלשע שקצים, די חוצפה'ניקעס, „קליין קהל" זיינען אויך שוואכער געווארן. אין שטאט איז אויפגעשטאנען א נייער דור, — דור חדש, וואס די השכלה האט ארויסגעבראכט: לומדים, וואס זיינען ערצויגען געווארען אויף די שריפטען פון סמאליענסקי, אחד העם, הצפירה, המליץ, אויף דער פאעזיע פון י. ל. גארדאן, און אנדערע, און דיזע יונגע לייט האבען געוואוסט, וואס צו פאדערען פון א רב. נאך פיל זוכען און קלייבען האבען זיי זיך אפגעשטעלט אויף א יונגען מאן, פון 27-28 יאהר, איינעם פינחס געלמאן, וועלכען טאראשטשע האט אויפגענומען פאר רב. און מיט'ן נייעם רב האבען זיי זיך ניט אפגענארט. דער רב איז געווען, מיט זיינע מעלות פיל גרעסער און העכער ווי אפילו די גרעסטע אפטימיסטען אין טאראשטשע האבען ווען געהלום'ט: א גרויסער למדן, הויך געבילדעט אין אידישע און וועלטליכע וויסענשאפט, א פייערדיגער רעדנער, ניט בלויז א בעל דרשן, נאר איין אראטאר. חוץ דעם איז ער געווען א זעלטענער חכם, געקאנט הארמאנירען מיט יעדען איינעם, מיט'ן למדן, ווי מיט'ן עם הארץ. מיט שעהנעם אידען פון דער מזרח וואנט, ווי מיט'ן ארעמען פראסטען איד פון מעריב, ביי דער טיר. עס האט אויסגעזעהן, אז הרב געלמאן האט אין גאנצען שטאט קיין מתנגדים געהאט און קאן אזעלכען ניט האבען. דערצו איז ער געווען א זעלטענער מנהיג — א פירער פון שטאט, און זיין איינפלוס איז געווען אזוי גרויס, אז יעדע תקנה, וואס ער האט ארויסגעגעבען, איז אהן חלוקי דעות גלייך אנגענומען געווארען, ווייל יעדער האט געוואוסט, אז א תקנה פון הרב געלמאן איז גוט פאר'ן כלל און אויך פאר'ן פרט. מען האט זיך איינפאך געוואונדערט, אז אין אזא יונגען מענשען זאלען זיך געפינען אזוי פיל מעלות. ער האט גענומען איינטייל אין די הצטרכות פון שטאט גלייך מיט יעדען

איינעם באלעבאָס. „איך בין אַ באַלעבאָס גלייך מיט יעדען איינעם, פלעגט ער זאָגען, און אַזוי ווי מיינע שכירות זיינען ניט קיין אַרעמע (ער פלעגט קריגען איבער הונדערט רובעל אַ חודש. וואָס זיינען געווען באַדייטענדע שכירות פאַר אַ קליינשטעטלדיגען רב) דאַרף איך געבען אויף הצטרכות העיר ניט ווענינער ווי אַן אַנדער איד אין מיינע מאַטעריעלע אומשטענדען“.

צו די תקנות, וואָס הרב געלמאַן האָט איינגעפירט אין טאַראַשטשע, וועלען מיר זיך נאָך אומקערען שפּעטער, ווייל די תקנות זיינע האָבען אָנגעהאַלטען, מיט יאָהרען שפּעטער, ווען הרב געלמאַן איז שוין לאַנג אויף דער וועלט ניט געווען.

טאַראַשטשער לאַנדסלייט, וואָס פלעגען קומען קיין אַמעריקע, און מען האָט ווי געוועהנליך אָפּגענומען אַ גרוס פון דער שטאָט, פלעגט מען הערען די ווערטער:

„האָבען מיר יעצט אַ רב אין טאַראַשטשע, ער זאָל זיך נאָר לאַנג האַלטען ביי אונז, ווייל אַ רב מיט אַזוי פיל מעלות וועט אַ גרעסערע שטאָט אויסכאַפּען“.

און אַזוי איז געווען: דער נאָמען פון הרב געלמאַן האָט זיך אָנגעהויבען הערען אין דער אידיש ארטאָדאָקסישער וועלט פון גאַנץ רוסלאַנד, מען האָט איהם אָנגעהויבען אייגלאַדען צו די גרויסע אידישע אסיפות פון גרויסע רבנים און בעוואוסטע אידען, און מען קאָן זאָגען, אַז הרב געלמאַן האָט אַוועקגעשטעלט טאַראַשטשע אויף דער אידישער לאַנדקאַרטע. מען איז אין דער אידישער וועלט געוואָרען פון טאַראַשטשע, פון וועלכער מען האָט קיין מאָהל ניט געהערט. עס האָבען זיך געטאָלדען אַ סך גרויסע שטעט, וואָס האָבען געוואָלט אויפנעמען הרב געלמאַן פאַר רב אין זייער שטאָט. ער האָט אָבער ניט געוואָלט פאַרלאָזען טאַראַשטשע: ער איז ניט געווען קיין אוהב בצע.. ער זאָל קוקען אויף גרויסער הכנסה, ער האָט זיך איינגעלעבט אין טאַראַשטשע, וואו מען האָט איהם געהאַלטען מיט ליבע און רעספּעקט, צווישען די עלטערע און יונגערע לומדים און געלערענטע האָט ער געפונען גוטע פריינד און חברים, וועלכע עס איז איהם געווען אַ שאָדען איבערצולאָזען. אָבער די גרויסע שטעט האָבען איהם ניט אָפּגעלאָזען, געשיקט ברעף און פּערזענליכע שליחים, איהם איבערערעדען. זיינע גוטע פריינד און חברים אין טאַראַשטשע האָבען איהם אויך צוגערעדט, אָננעמען די רבנות אין אַ גרויסער שטאָט, אָבוואָהל עס האָט זיי זעהר באַנק געטאָן אָנצוהערען אַזאַ גוטען רב און חכר. זיי האָבען איהם צוגערעדט לטובת היהודות, ווייל אין אַ גרויסער שטאָט אין אַ גרויסער אידישער קהילה וועט זיין השפעה אויף אידען און יודענטום זיין גרעסער און ווירקזאַמער, און ער האָט אָנגענומען די רבנות אין דער גרויסער שטאָט יעקאַטערינאָסלאַוו (די יעצטיגע דניעפּראָסטרוי).

מיט באַדויערונג האָט די שטאָט, ווי דער רב, זיך געשייד איינער מיט דעם צווייטען. די שטאָט האָט אָבער געוואוסט, אַז דער רב פאַרלאָזט די שטאָט ניט אַלס פּערזענליכען ענין, נאָר צוליב טובות היהודות. איידער דער רב איז אָפּגעפאָרען אויף זיין נייער שטעלע, האָט ער איינגעפירט פאַרשידענע תקנות אין שטאָט, וועלכע מען האָט געהאַלטען ביז דעם נייעם רעזשים, און מאַנכע וואָס מען האָט נאָר געקאָנט האַלטען מיט יאָהרען שפּעטער, אפילו ביים נייעם רעזשים, האַלט מען זיי יעצט. דער איינדענק פון הרב געלמאַן איז לאַנג געבליבען אין שטאָט. איין עפּיזאָד וועגען הרב געלמאַנס איינפלוס, די גרויסע השפעה, וואָס ער האָט געהאַט אויף אַלע קלאַסען אידענטום, ווי אַלע האָבען זיך געבויגען פאַר זיין אַטאָריטעט, וועט דינען דער עפּיזאָד, וואָס מיר באַשרייבען אין צווייטען קאַפּיטעל.

איידער מיר שליסען דאָס קאַפּיטעל געלמאַן, וועלען מיר מיטטיילען עטוואָס פון געלמאַנס זיך באַפונדען אין יעקאַטערינאָסלאַוו: מען האָט איהם דאָרט געהאַלטען מיט'ן גרעסטען כבוד, די הכנסה אין דער גרויסער שטאָט האָט איהם אויך געטראָגען אפילו אויף אַ רייך לעבען. ליידער האָט דער טויט איהם אַוועקגערויבט נאָך נאָר אַלס

א יונגער מאן. צוועלף יאהר איז געלמאן געווען רב אין יעקאטערינאסלאוו, און איז געשטארבען צו צוויי און פערציג יאהר. אין גאנצען איז ער געווען רב פערצען יאהר. צוויי יאהר אין סאראשטשע און צוועלף יאהר אין יעקאטערינאסלאוו.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

א נגיד איז געשטארבען

אין דער צייט וואס געלמאן איז געווען רב אין טאראשטשע איז געווען א פאל, וואס האט ארויסגעוויזען זיין שטארקען מוט, די אונערשראקענהייט פאר דער מזרח וואנט ווי אויך פאר די עזות'ניקעס פון שטאט. ביידען האט רב געלמאן געוויזען, אז דארט וואו עס האנדעלט זיך פאר דער טובה פון שטאט, פאר די אלגעמיינע נוצען, אדער נויטווענדיקייט פונ'ם רבים, קוקט ער ניט אויף תקיפות פון דעם מזרח, אדער רייכע, שרעקט זיך אויך ניט פאר די זאגענאנטע שקצים פון קליין קהל, און טוט נאר וואס ער דיינקט, און זעהט, וואס איז בעסער פאר'ן שטאט, פאר דער קהילה.

אין טאראשטע איז אין יענער צייט געווען איין אלטער גביר, וועמען מען האט אמאל גערעכענט פאר דעם רייכסטען אידען אין שטאט. דאס איז געווען איינער שלמה איצים, אדער שלמה גאלדפארב, א גאנץ ערליכער איד, געגאנגען אין דער פריה און אויף דער נאכט דאוונען. ווייזט אויס ניט געווען פון די גרויסע לומדים, ווייל מען האט עפעס אין שטאט ניט געהערט פון זיין לומדות, און וואס דארף טאקע א נגיד קאנען לערנען? אבי ער האט די ממתקים, ווי מען פלעגט זאגען אין די קליינע, אדער אפילו אין די גרויסע שטעט, געווען איז שלמה אן עניו, אונטערגעטראגען דעם גוטמאר־גען, אפילו איין יונגערען, זיך פארנעמען ריידען מיט יעדען פשוטען אידען. נאר, אז עס איז געקומען צו דער קעשענע (פאקעט) דא זיינען די פערד געבליבען שטעהן אונ־טערן בארג. גיבען, העלפען איז אין זיין ווערטער בוך ניט געווען געשריבען. זייענ־דיג פון די שעהנע מזרח אידען, האט ער פאר דער שטאט וועניג געגעבען, נאט מעהר ווי א געוויינליכער באלעבאס. האט קיין מאהל ניט ארויסגעהאלפען א אידען מיט א הלואה, מיט א גמילות חסד, זיין פרוי ריווע, וואס האט געהאלטען א גרויסע מאנופאק־טור קלייט, זי פלעגט שוין יא געבען אמאהל א הלואה, אדער א גמילות חסד איינעם, אבער ער — קיין מאהל ניט, און ווען איינער, וואס האט ביי ריווען אמאהל גענומען א גמילות חסד, אדער אן הלואה און ניט באצאהלט, האט ער געהאט דערפון דעם גרעס־טען פארגעניגען. עס האט איהר מעהרער הנאה געטון, וואס מען האט איהר אנגע־זעצט. איידער איהר האט געקריינקט דער פארלוסט. מען האט ניט געקאנט זאגען אויף איהם בלויז אז ער איז א קארגער, א קמצן, ער איז פשוט געווען א שלעכטער, וואס האט ניט געקאנט עפעס געבען יענעם, העלפען אן אנדערען, און אפשר איז דאס אזא קראנקהייט. איך בין ניט קיין פסיכאלאג עס צו ערקלערען, אין יעדען פאל פלעגען אין שטאט ארומגעהן פארשידענע אנעקדאטען וועגען שלמה איצים. עס איז אבער ניט דא דער פלאץ פאר אנעקדאטען. מיר וועלען בלויז דערצעהלען א קליין מעשה'לע, אדער עפיזאד, וואס וועט כאראקטעריזירען דעם טאראשטשער נגיד שלמה איצים.

געהענדיג א פרימארגען דאוונען האט ער זיך אויפ'ן וועג געטראפן מיט זיינעם א מיטדאוונער אין דער זעלבער קלויז. איינעם איין ארעמער גארבער (רימער) מיט'ן נאמען חיים משה. זייענדיג אן עניו, האט דער רייכער שלמה איצים אונטערגע־טראגען דעם ארעמען גארבער דעם ברייטען גוטמארגען, (עס קאסט דאך קיין געלט), און זיי זיינען ביידע געגאנגען דאוונען, באלאקענדיג (ריידענדיג) צווישען זיך. דא איז אנגעפאהרען א פויער, מיט א פערד און וואגען, און פארלאזען א מאסגיצע מיט סמאלע (וואס מען שמירט די רעדער). און איידער זיי האבען זיך גערירט, איז שוין דער פויער אוועק. זיי זיינען ביידע געבליבען שטעהן ביי דער אבדה, אדער מציאה (געפונענע זאך). „לחצאין" (אויף דער העלפט), זאגט דער נגיד, „לחצאין", זאל זיין

אויף דער העלפט, ענטפערט דער ארעמער גארבער. קומט ר׳ שלמה צו א סמאליאר, וועלען מיר פארקויפען די מאסניצע, און זיך צוטיילען מיט די עטליכע גראשען, וואס מיר וועלען אפלייזען. „גיב מיר א גרייוויקע, זאגט שלמה דער נגיד, פאר מיין חלק, און אויב דו וועסט נעמען מיט עטליכע גראשען מעהרער, וועסטו האבען פאר דיין טרחה, וואס דו וועסט זיך טראגען צום סמאליאר מיט דער מאסניצע“. חיים משה איהם געגעבען א גרייווינקע (צען קאפיקעס), אוועקגעטראגען די מאסניצע צום סמאליאר און פארקויפט פאר א פערטעלע. געווען זער צופרידען, וואס האט געמאכט אויף זיין חלק פון דער מציאה א גילען (פופצען קאפיקעס), דער נגיד שלמה איז אויך געווען צופרידען מיט דער מציאה: א גרייווענקע געהט אויך ניט צופוס. ווען דער ארעמער גארבער איז געקומען דאוונען האט ער שוין דעם נגיד ניט געטראפען אין קלויז, און ער האט דערצעהלט זיינע מיטדאוונער, פון דער מציאה, וואס גאט האט איהם באשעהרט — א מאס־ניצע סמאלע, וואס ער האט געפונען אין איינעם מיט שלמה איצים. ער האט ארויס־געצאהלט דעם נגיד א גרייווענקע, און ער האט אויף זיין חלק א גילען. ער האט ניט אויסען געווען, דער פשוטער גארבער צו בלאמירען דעם נגיד גאלדפארב. האט בלויז דערצעהלט זיינע מיטדאוונער מעשה כהויה (ווי עס איז געווען), דאנקענדיג גאט פאר דער קליינער מציאה.

שלמה גאלדפארב איז געקומען אהיים פונם דאוונען און דערצעהלט דער פרוי זיינער רייווע, פון דער מציאה, וואס גאט האט איהם באשערט, אין איינעם מיט חיים משה׳ן דעם גארבער. רייווע, וואס איז געווען א גאנץ קלוגע פרוי, האט פארשטאנען ווי די שטאט וועט לאכען פון איהר מאן און דעם מסחר, וואס ער האט געשלאסען מיט׳ן ארעמען גארבער, האט זיך גענוג געבייזערט אויף איהם, און געהייסען אפגעבען דעם חיים משה׳ן די גרייווינקע און איהם אנזאגען, ער זאל קיינעם ניט דערצעהלען, אז ער שלמה איז געווען א שותף צו דער מאסניצע. שלמה האט אפילו ניט פארשטאנען, וואָ־רום זאל ער אומקערען די מציאה, וואס גאט האט איהם באשערט. ער האט אבער פאר רייווען מורא געהאט, און ווען ער איז געקומען פארנאכט דאוונען מנחה, איז ער צוגע־גאנגען צו חיים משה׳ן, איהם געזאגט, אז ער האט זיך באטראכט, אז ער האט ניט געדארפט נעמען די צען קאפיקעס, און ער גיט איהם זיי אפ צוריק, און זאל ער קיינעם ניט דערצעהלען פון דעם.

חיים משה האט די צען קאפיקעס ניט געוואלט נעמען צוריק, ווייל ער האט שוין דערצעהלט פון דעם צו א פאר לייטע, טאר ער שוין ניט נעמען צוריק קיין געלט.

מען קאן פארשטהען, ווי מען האט געמאכט אין שטאט חזק פון שלמה איצים, ווען מען איז געווארן געווארען פונ׳ם מסחר, וואס דער נגיד שלמה האט געמאכט מיט דעם ארעמען גארבער. פון דאמאלסט אן האט מען דעם נגיד גערופען: „שלמה, לחצאין“, אדער „שלמה מיט דער מאסניצע“.

פונם עפיזאד וועגען דער מאסניצע קאן מען שוין פארשטהען, וואס פאר א פער־זאן דער מאראשטשער נגיד איז געווען, און זיינע צוויי פארהיירעטע קינדער, וואס זיי־נען געווען נגידים פאר זיך, זיינען אויך געווען קליינע נותנים. אט אויף דיזער משפחה האט די שטאט געשארפט די ציינער: דער אלטער קמצן וועט שטארבען אין מען וועט רייסען א פאלע. די שטאט האט אפילו געדארפט לאנג וואַרטען, ווייל דער אלטער נגיד האט אריינגעלעבט אין די טיפע אכציגער. די שטאט האט זיך ענדליך דערוואַרט, א געוויסען שבת איז דער קארגער נגיד געשטארבען. שבת אבענד האט הרב געלמאן ארויסגעגעבען א באפעל, אז די חברה קדישא זאל ניט פארהאנדלען אהן איהם מיט די יורשים. די חברה נושאי המיטה און די אנדערע שמשים, וואס האבען שוין באצייטענס אנגעהויבען טרינקען אויפ׳ן חשבון פונם „פעטען פגר“, ווי זיי האבען געזאגט, האט ער געזאגט, אז זיי זאלען זיך ניט נייען קיין בייטעל, אויפ׳ן חשבון פון דעם פאר־שטארבענעם, ווייל ווייפיל געלט מען וועט נעמען פאר דער קבורה, וועט געהן אויף דער

שטאָט, וועמען ער האָט זיין גאַנץ לעבען געקריוודעט אין נתונות. איינער, דער הויפּט־פירער פון „קליין קהל", פאַר וועמען די פריעדיגע רבנים, און דער מזרח האָבען געציטערט, ווייל ער איז געווען, ווי מען האָט איהם געדרופען, דער גרעסטער שונא פון שטאָט, איז געקומען צום רב און געזאָגט, אַז ער וויל פון דעם „רייכען פגרם" קבורה האָבען הונדערט רובעל, וועט ער אַוועקפאָרען קיין אַמעריקע. אויף דעם האָט איהם דער רב שאַרף געענטפערט: מיר האָבען ניט קיין רייכע, אָדער מאָגערע פגרים, ביי אונז איז אַ איד געשטאָרבען... און דאָס געלט, וואָס מיר וועלען קריגען, וועט געהן פאַר דער שטאָט, ניט פאַר יחידים. די שמשים וועלען קריגען דאָס זעלבע, וואָס זיי קריגען פאַר איין אַנדער באַלעבאַטעשער לויה און קיינער וועט אונז ניט דיקטירען, ווי־פיל מיר זאָלען געבען.

דער פירער פון „קליין קהל" האָט געוואוסט, אַז דעם רב'ס ווערטער איז אַ גע־זעץ. ער האָט אָפּגעווישט די ליפּען, און איז שטיל אַרויס פון רב'ס הויז.

פון די יורשים האָט הרב געלמאַן פאַרלאַנגט טויזענט רובעל, און ווען זיי האָ־בען זיך געפּרואווט דינגען מיט איהם, מיט די תקיפות פון אַמאָהליגען נגידישען כּוח, האָט רב געלמאַן שאַרף געענטפערט, אַז די שטאָט וועט קיין גראָשען ניט אָפּלאָזען. זיי דאַרפען זיין צופרידען, וואָס מען האָנדעלט מיט זיי, מיט יושר, אין איין אַנדער שטאָט וואָלט מען פאַר אַזאַ בר מינן גענומען פינף מאָהל אַזוי פיל, און דאָס געלט וועט געהן אין גאַנצען אויף הצטרכות העיר. אויב די יורשים ווילען ניט באַצאָהלען, קענען זיי נעמען דעם מת און פירען, וואו זיי ווילען.

מיט ציין קריצעניש האָבען די יורשים משלם געווען. זיי האָבען געזעהן, אַז עס בלאָזען נייע ווינטען, און אַפילו די פרומע רבנים, וואָס פלעגען אַלע יאָהרען האַלטען מיט'ן מזרח, האָבען זיך אויך איבערגעקערט. די טויזענט רובעל, וואָס מען האָט גע־קראָגען פאַרן רייכען קמצן'ס קבורה, האָט מען איינגעצאָלט אויף אַ הויז, וועלכע מען האָט געקויפט פאַר 6 טויזענט רובעל, אויף די מותרות (באַלאַנס) האָט מען גענומען אַ זאַקלאַד (מאָרגעטש). די הויז, וואָס מען האָט געקויפט, איז געווען אויף איוואַנאָווסקי גאַס, ניט ווייט פון שינקאַראָווס ברויער, דאָס איז געווען גרישעניעצקיס הייזער, ווי מען האָט זיי גערופען. אַ גרויסער הויף מיט עטליכע הייזער, אַ גרויסער סאַד מיט פרוכטען בוימער, וואָס פלעגען יעדעס יאָהר אַריינברייגען אַ היפּשע סומע פאַר די פרוכטען. אין יענעם פּלאַץ האָט מען אויפגעבויט אַ פּראַכטפולע מאָדערנע באַד מיט אַלע באַ־קוועמליכקייטען.

„דאַנקען גאָט, וואָס דער נגיד איז געשטאָרבען. האָבען די אידען, וואָס האָבען פון דער באַד הנאה געהאַט, געשמועסט, זיך אַרומוואַשענדיג, ווען מיר האָבען ניט קיין הנאה געהאַט פון זיין לעבען, זאָל ער כאָטש נאָכ'ן טויט ברענגען נוצען".

די רבנים נאָך געלמאַנען

נאָך געלמאַנען האָט טאַראַשטשע געהאַט דריי רבנים, פון געלמאַנס שניט, אָבער זיי זיינען קיין געלמאַנס ניט געווען, מעגליך, אַז אַן אַן פאַר זיך זיינען זיי געווען זעהר גוטע רבנים, אָבער דער רעספּעקט, די ליבע, כמעט דאָס פאַרגעטערונג, וואָס מען האָט געהאַט צו געלמאַנען, האָט געפעלט, און אַבוואָל זיי זיינען געווען לומדים, גוטע רעדנער, קלוגע לייט. אָבער „עס איז דאָך ניט געלמאַן". פלעגען טאַראַשטשער אידען זאָגען, דער ערשטער רב, נאָך געלמאַנען, איז געווען הרב בלאַק, אַ למדן, אַ קלוגער, אַ גוטער רעדנער, מיט אַ סך אַנדערע מעלות. מען האָט אָבער נאָך אַלץ געדיינקט געל־מאַנען, און הרב בלאַק האָט זיך ניט געקאָנט מאַכען באַליבט ביי דער שטאָט. די שטאָט האָט נאָך צו פיל געבייגקט נאָכ'ן פריעריגען רב. בלאַק איז געווען אין טאַראַשטשע עטליכע יאָהר, און איז געשטאָרבען, זייענדיג נאָך אין די מיטעלע יאָהרען.

טאראשטשע האט אויפגענומען פאר רב א יונגען מאן, פון דריי און צוואנציג יאהר. איינעם גוטניק, מיט א סך מעלות: הויך געבילדעט, האט זאגאר געהלומט פון א אוניווערסיטעט, — א זעלטענער שרייבער, א גוטער רעדנער, א גרויסער למדן, גוטניק איז געקומען אין דער צייט, ווען דער באלשעוויסטישער רעזשים האט זיך שוין אנגעהויבען שטארק באפעסטיגען, און האט רוסישע פאלק איז צוטיילט געווארען אויף קלאסען, מסחר, קרעמעריי, ספעציעל כלי קודש זיינען געשטעלט געווארען אין קלאס פון „לישענצעס" (דעקלאסירטע). טאראשטשע האט זעהר געליטען מאטעריאל און די טאראשטשער סאסייטיס פון ניו יארק און פילאדעלפיע האבען פיל געהאלפען דער אלטער שטעטעל. (מיר וועלען נאך שרייבען וועגען דעם.) דער רב האט נאטירליך זיך געפלאגט צוזאמען מיט די אנדערע איינוואוינער. מיט דער הילפע פון ליכאוויטשער רבי'ן, וועמעס חסיד רב גוטניק איז געווען, איז גוטניק אוועק פון רוסלאנד קיין פאלעסטינע. ער איז נים לאנג געווען אין א. י. ער איז פון דארט אוועק קיין ענגלאנד, וואו ער איז געווען אנגעשטעלט אלס רב. אין ענגלאנד האט רב גוטניק אויך שטודירט אין א ראבינער סעמינארי, פון וואנען ער איז ארויס אלס דאקטאר-ראבינער. ליידער האט גוטניק נים לאנג געלעבט און איז געשטארבען אלס יונגער מאן, פון עטליכע און דרייסיג יאהר.

דער פערטער און לעצטער רב, פון דער נייער שיטה, איז געווען איינער אברהם קאהאנאוו, געקומען איז ער פון מינסק — א יונגער מאן פון דריי און דרייסיג יאהר. קאהאנאוו איז געווען זעהר א גערעטענער רב, מיט מאנכע מעלות האט ער זיך אויסגעצייכענט נאך מעהר ווי רב געלמאן: געווען א גרויסער למדן, אמת פרום, א גוטער רעדנער, און ספעציעל האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין טעלעראנ'ן צו יעדען איינעם, מעג ער אליין זיין נים איינפערשטאנען מיט יענעם. געווען איז ער זעהר פשוט ביי זיך, פריינדליך צו יעדען איינעם, צום למדן, ווי צום עם הארץ, צום פרומען, ווי צום נים פרומען. ער איז אבער געווען רב אין דער ערנסטער צייט פאר רבנים, ווי פאר גייסטליכע בכלל, דערצו נאך, איז דער רוסישער רובעל געשטאנען זעהר נידריג. די שטאט האט נים געקאנט צאלען קיין שכירות, און ווען זי האט אפילו געצאלט, האט מען פאר'ן רובעל ווענינ געקראגען צו קויפען, ווייל דער רובעל איז ווערט געווען נים מעהר ווי עטליכע קאפיקעס. ער האט געזוכט מיטלען, ווי אזוי זיך ארויסדרייסען פונם פרייען רוסלאנד. עטליכע מיטגלידער פון טאראשטשער פראגרעסיוו סאסייטי האבען געוואלט פינאנציעל איהם העלפען, אבער עס זעהט אויס, אז סטאלינ'ס רעזשים האט זעהר ליב רבנים און גייסטליכע בכלל. הרב קאהאנאוו איז אומעגליך געווען זיך ארויסרייסען פון באלשעוויסטישען רוסלאנד. און אום נים צו שטארבען פון הונגער, האט ער אנשטאט די פרומע ביכער, הייליגע ספרים, זיך גענומען צו אנדערע ספרים (ביכער). ער איז געווארען א בוכהאלטער (בוקקיפער). ער איז יעצט בוקקיפער ביי דער מאכט, אין לענינגראד.

קאזאנער ראבינער קופצאוו

קאזאני ראבינערס אין טאראשטשע

איידער מיר שליסען די געשיכטע פון טאראשטשער רבנים, וועלען מיר שרייבען פון אן אנדער סארט רבנים, דאס זיינען די קאזאני ראבינערס אין רוסלאנד בכלל.

די ערשטע קאזאני ראבינערס אין רוסלאנד זיינען ניט געווען קיין געלערענטע אידען, נאר אזעלכע, וואס האבען געקאנט אביסעל רוסיש שרייבען, האט איהם די שטאט אידען אויסגעקליבען, אדער דער נאטשאלניק פון אויעזד (דער הויפט פון דער קאונטי), באשטימט פאר א קאזאני ראבינער, וועלכער האט געפירט א רעכנונג פון אי־דישע געבורטען, פארשטארבענע און חתונות. קיין ריכטיגע ביכער זיינען ווארשיינ־ליך ניט געווען, אדער די ראבינערס. בכלל, זיינען געווען זעהר נאכלעסיג. דאס האט מען ארויסגעזעהן מיט יאהרען שפעטער פון די פילע נעלמים (ניט פארשריבענע).

ווען דער שר סער משה מאנטיפיאר איז געקומען קיין רוסלאנד, צום קייסער ניקאלאי דעם ערשטען, בעטען צו פארלייכטערען דעם אידישען מצב אין רוסלאנד, און געזעהן, ווי די אידישע באפעלקערונג איז אפגעשטאנען אין בילדונג, אין וועלטליכקייט, האט ער געראטען דעם צאר, עפענען אין רוסלאנד סעמינאריס (ראבינער שולעס), אויס־צובילדען געלערענטע ראבינערס. וואס זאלען קאנען האבען א השפעה אויף די דאר־טיגע אידען. ספעציעל אויפ'ן יונגען דור. עס האט גענומען צייט, ביז אזעלכע ראַ־בינער שולעס זיינען געגרינדעט געווארען, ווייל אין רוסלאנד האט זיך יעדע פארבע־סערונג, ספעציעל א פארבעסערונג בנוגע אידען, געצויגען זעהר לאנגזאם. ענדליך, זיינען אין רוסלאנד געגרינדעט געווארען צוויי ראבינער שולען, איינע אין ווילנע, די צווייטע אין זשיטאמיר, וואלינער גובערני. ביז די ראבינער שולען האבען ארויסגע־לאזט ראבינערס פאר יעדער גרויסער שטאט אין רוסלאנד, אנפאנגענד פון א גובערנ־סקי נאראד ביז א אויעזדני האט גענומען עטליכע צענדליג יאהר. דער ערשטער קאַ־זאני ראבינער אין טאראשטשע, וואס האט שטודירט אין זשיטאמיר ראבינער שול, איז געווען מאניש קופצאוו. די קאזאני ראבינערס אין טאראשטשע ביז קופצאווען זיינען געווען איינער זרח לאנדא. איהם האט גע'ירשנט זיין זון נח (בערעל לאנדע דעם אד־וואקאטס פאטער). קופצאוו איז געקומען קיין טאראשטשע אלס ראבינער מיט עט־ליכע און זעכציג יאהר צוריק.

א קאזאני ראבינער אין רוסלאנד, זאגט שלום עליכם, איז געווען, ווי דער רוס זאגט: ניע ראק, ניע ריבא. (ניט קיין פיש, ניט קיין לאבסטער) א מין אנדרוגינום, וואס איז ניט קיין זכר, ניט קיין נקבה. דאס זעלבע איז געווען מיט די ראבינערס. ער איז אנגעשטעלט פון דער רעגירונג אלס ראבינער. ער איז אבער ניט קיין רב, טוט ניט די פונקציעס פון א רב. ער איז אויך אנגעשטעלט פון דער רעגירונג אלס טשי־

נאוויק, ער איז אבער ניט קיין טשינאוויק. איז ניט מעהר ווי א שרייבער (קלוירק) צו פארשרייבען געבורטען, חתונות, טויטע ביי אידען, יעדעס יאהר צושטעלען אין מי־ליטער אפיס (פריסוסטווע) א ליסט פון די יעניגע אידישע יונגע לייט, וואס דארפען געדרופען ווערען צום מיליטער דינסט, אויך געבען א שבועה די רעקרוטען און אין קאורט. מענליך, אז די צארישע מאכט וואלט שוין לאנג געווען אפגעשאפט קאזאני ראבינערס, ווייל די ערוואַרטונגען, וואס מען האט ערוואַרטעט פון די ראבינערס, האבען זיי וועניג ערפילט, בעזונדערס אין די קליינע שטעט. א געוועניכער שרייבער וואלט אויך געקאנט טאן די ארבעט, אבער אזוי ווי קיין געהאלט (זשאלאוואניע) האט די מלוכה ניט געצאהלט די קאזאני ראבינערס, האט זי געלאזט ציען זייער הכנסה פון די אידען זעלבסט, האט זי זיי געדולדעט.

ווי וועניג מאכט א ראבינער האט געהאט, אבער א שלעכטער ראבינער וואלט דער אידישער באפעלקערונג געקאנט זעהר פיל שלעכטס טון. און עס וואלט נאך ביי דער מלוכה געווען אנגעלייגט, ווי זאגט דער פסוק: „כל המצר לישראל נעשה ראש" ווער עס טוט אידען שלעכטס — ווערט אן עלטסטער. קופצאוו איז אבער ניט געווען קיין שלעכטער, האט זיך ניט געזוכט אויף אידען און געלאזט זיי צו רוה. אידען האבען איהם אלע פיר יאהר ווידער אויסגעקליבען, און קיין מאהל איז אויף איהם ניט געווען קיין מסירה, וואס מען דארף זאגען, אז אזא זאך איז געווען א זעלטענהייט אין די אידישע קליינע שטעטלאך. קופצאוו איז געווען איינער פון פיר ראבינער אין גאנץ רוסלאנד, וואס נאך זייער פינף און צוואנציגער „בעופאראטשני" סלווישבע" (ערליכע דינסט) האבען זיי געקראגען פון דער מלוכה דריי הונדערט רובעל געהאלט יעהרליך, אויך האט מען שוין מעהר ניט געדארפט מאכען אויף זיי וויבארעס (עלעק־שאן). ער האט אויך געקראגען א גאלדענעם מעדאל. מען האט איהם אויך געמאכט פאר אן עהרען בירגער (פאטשאטני גראזשדאנין), אן עהרע, מיט וועלכער די רוסי־שע מלוכה האט זיך ניט געווארפען, בעזונדערס בנוגע אידען. ראבינער קופצאוו איז שוין אלט געווען איבער אכציג יאהר, ווען ער האט געפונען זיין טויט פון די הענט פון די באנדיטען, וואס האבען איהם ערמארדעט אין איינעם פון די פאגראמען אין טא־ראשטשע.

אידישע און וועלטליכע בילדונג (עדיוקיישאן) אין טאראשטשע

ווי פריער געזאגט האט טאראשטשע אין אלע צייטען געגאלטען פאר א ציווי־ליזירט שטעטעל. מענשען זיינען דארט געווען פיל איידעלער. מיט שעהנערע מאני־רען, ניט פארגראבט, ווי אין אנדערע אזולכע שטעטלעך. עס איז דארט געווען א חברה ש"ס. יונגע לייט בחורים, און אויך עלטערע האבען געשמאק געלערנט, אין בית המדרש, אין די קלויזען. עס זיינען געווען פיל קרעמער, סוחרים, וואס האבען גע־קאנט אביסעל לערנען, און ווען זיי האבען גאר געהאט ציים, האבען זיי זיך אריינגע־כאפט אין בית המדרש, אדער אין די קלויזען „אריינקוקען" אין א ספר. די יעניגע, וואס זיינען געווען מיטגלידער אין דער חברה ש"ס פלעגען נעמען אחיים א גמרא, און ווען זיי האבען געהאט ציים, האבען זיי געלערענט. אין די ווינטערדיקע אויף דער נאכטען האבען זיך אין די פיר ווענט פון די קלויזען און בית המדרש געהערט די סקאר־באווע, זיסע נגינים פון דער אלטער גמרא. אלטע אידען זיינען געזעסען ביי דער הרובע, ארום די גרויסע טישען, דערצעהלט מעשיות, פון גוטע אידען, צדיקים. יעדער האט געהאט צו דערצעהלען אן אנדער מעשה, אן אנדער מופת פון זיין רבי'ן, אדער אן אנדער רבי'ן. מען האט פארגעסען אין דער גוים, אין דער ארעמקייט. מען האט פארגעסען אין דעם טרויעריגען גשמיות. מען האט געשוועבט אין רוחניות, אין עולמות.

אזוי האבען אידען געלעבט מיט א סך צענדליגע, אדער הונדערטע יאהרען צוריק אין די שטעטלאך פון אמאהליגען רוסלאנד, פוילען, ליטע און אנדערע מדינות.

אידישע ערציאונג האבען קינדער געקראגען אין די דרדקי און גמרא חדרים. ווי ארעם א איד איז געווען, האט ער געשיקט זיינע אינגלאך אין חדר. האט אפגערייסען, געקארגט, וואו נאר עס האט זיך געלאזט, אבער ניט פון שכר לימוד. ספעציעל פאר די אינגלאך, וואס האבען געהאט גוטע קעפלאך, און געוואלט לערנען, אבער ווען א איד איז שוין געווען אזוי ארעם, וואס האט לחלוטין ניט געקאנט צאהלען שכר לימוד, קיין תלמוד תורה איז אין טאראשטשע ניט געווען, וואו מען זאל לערנען מיט ארענע קינדער אהן שכר לימוד. עס זיינען געווען אין שטאט א פאר חדרים, וואו ארעמע קינ־דער האבען געלערענט צוזאמען מיט אנדערע קינדער, פאר וועלכע זייערע עלטערען צאהלען, און פאר די ארעמע האט די שטאט געצאהלט. זייטיגע מענשען האבען ניט געוואוסט פאר וועמען די שטאט צאהלט. עס איז געווען א סוד, צווישען די מלמדים און מנהיגי העיר. מיט יאהרען שפעטער איז שוין געווען אין טאראשטשע א ריכטי־גע תלמוד תורה, פון וועלכער מיר וועלען שפעטער שרייבען. ווען די חדרים אינגלאך זיינען אונטער געוואקסען, און געוואלט פארטזעצען אידישע למודים, האבען זיי געלע־רענט פאר זיך אליין אין א מקום קדוש. אידישע לערנער האבען גערעכענט פאר א מצוה, ארויסצוהעלפען אזעלכע יונגע „וועלערם", וואס ווילען לערנען. ווען יענע איז עפעס געווען קשה אין דער גמרא, אדר אין אן אנדער ספר.

די בעוואוסטע לומדים אין יענער צייט אין אונזער שטאט זיינען געווען: עזריאל דער דיין, חנא וועלוועל־מאני'ס איידעם, מאטעל אשר'ס, און ישראל דעם שוחט'ס (אברהם זעליג דעם שוחט'ס איידעם). אנדערע האבען געהאלטען אהרן קאפ־לאן (דעם ליטוואק), א מאדערנער מלמד, אויך פאר א למדן, נאר צו דער ליטוואק איז געווען א גרעסערער למדן, צו א קלענערער. א חכם איז ער געווען א זעלטענער, נאר ניט ווי א מלמד. אין ניו יארק זיינען דא א פאר טאראשטשער, געוועזענע תלמידים פון אהרן דעם „ליטוואק", און ווען מען דערמאנט אין זייער אנווענהייט דעם נאמען „אהרן דער ליטוואק", צושפרייט זיך אויף זייערע געזיכטער א וואריטער געפיל, און א ליבליכע ביינקשאפט, שפעטער זיינען אויפגעשטאנען אנדערע לומדים, וואס האבען פעראייניגט תורה מיט וויסענשאפט, בילדונג פון די מאדערנע לומדים האבען זיך אויסגעצייכענט כאיארסקי, וואס איז שפעטער געווען לערער אין טאראשטשער מאדערנע תלמוד תורה. ער וואוינט יעצט אין לאס אנזשע־לעס, קאליפארניע, און יוסף האנאפאלסקי, וועלכער איז פאר די לעצטע צוויי צענדליג יאהר דער פירער, דער מנהיג אין טאראשטשע. ער איז דער בריק, וואס פאראייניגט טאראשטשע מיט דער טאראשטשער אמעריקע. מיר וועלען נאך שרייבען וועגען יוסף האנאפאלסקי, ווען מיר וועלען קומען צו די קאפיטלאך. הילפע פון טאראשטשער סא־סיימים פאר דער אלטער טארטאשטשע.

די יעניגע אידישע קינדער, וואס האבען געזוכט רוסישע בילדונג, האבען גע־לערענט אין דער רוסישער אוטשילישטשע. מיר וועלען דער רוסישער אוטשיליש־טשע אפגעבען א באזונדער קאפיטעל.

גאראדסקאיע אוטשילישטשע (שטאטישע סקול)

קינדער, וואס האבען געוואלט קענען רוסיש, האבען געלערענט אין גאראדסקאיע אומשילישטשע (שטאטישע שול). די איינציגע שול וואס איז געווען אין שטאט. מיט זיבעציג אדער אכציג יאהר צוריק איז אין טאראשטשע געווען נאך אן אוטשילישטשע, א אידישע אנפאנגס שול, וואו קינדער האבען געלערענט רוסיש, אידיש און דייטש. די אומשעניקעס (תלמידים) זיינען ליידער ארויס פון דער שולע קליינע לומדים אין אלע דריי שפראכען. דער פרינסיפאל פון סקול איז געווען א קריסט. ער האט געלע־רענט מיט די קינדער רוסקי יאזיק (די רוסישע שפראך) און אריפמעטיק (רעכענען). ער איז געווען , לא עלינו, א גרויסער שיכור, און די שילער האבען פון אים א קליינע

פעולה געהאַט. די צוויי אידישע לערער פון דער שולע האָבען געלערענט, איינער כלומרשט דייטש לעזען און שרייבען.

דער דייטשער לערער, מארדער איז געווען זיין נאָמען, איז שוין געווען אַן אַל־טער מאַן, ער פלעגט מעהר שלאָפען ביי די אוראַקען ווי וואַך זיין, אָדער פלעגט האַל־טען קאָמפּאַני מיט דעם פּרינסיפּאַל. ביים פלעשעל בראַנפען, פון וועלכען אי דער פּרינ־ציפּאַל, אי דער לערער זיינען ניט געווען. קיין שונאים. דער דריטער לערער האָט גע־לערענט די ביבל, איבערזעצט אין רוסיש, קאַטעכיזים (כלומרשט רעליגיע) און אידיש שרייבען. פון די אַלע דריי לערער האָבען די שילער ווייניג תורה געגאָסען, און ווען אין 1875 האָט זיך די אידישע שולע פאַרמאַכט, האָט די אידישע באַפעלקערונג ווייניג באַדויערט, ווייל עס איז געווען אַ קליינער פאַרלוסט.

נאָכ'ן שליסען פון דער אידישער שולע האָבען אידישע קינדער אָנגעהויבען מעה־רער באַזוכען די גאַראַדסקאַיע אוטשילישטשע (שטאָט סקול). די סקול האָט געזוכט דעם אידישען אוטשעניק (פּיופּל), ערשטענס, איז ער געווען דער בעסטער, און צווי־טענס איז אין סקול געווען גראָס, ניט אַלע קריסטען האָבען געשיקט זייערע קינדער אין סקול. רייכע קריסטען האָבען געשיקט זייערע קינדער אין גימנאַזיע קיין קיעוו, ~~אָדער~~ ביעלאַצערקאָוו, און די אָרעמע קריסטען, האָבען זיך ניט אינטערעסירט מיט אַזאַ קליינינקייט, ווי לערנען זייערע קינדער די לאַנדס־שפּראַך. און אום ניט צו האָבען אין זייער קלאַסען ליידיגע בענקלאַך האָבען די לערער גערן אריינגענומען אידישע סקאָלערס. עס האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטען, די מיעש־טשאַנים (קריסטליכע בירגער) האָבען זיך אויסגעלערענט שיקען זייערע קינדער אין אוטשילישטשע, און אידישע קינדער איז שוין געווען ניט אַזוי לייכט אָנצוקומען אין סקול. די אוטשילישטשע איז געוואָרען, וואָס ווייטער, אַלץ מערער געפאַקט, און אי־דישע שילער האָט מען אַלץ ווייניגער אריינגענומען. מען האָט געבויט אַ גרויסע, גראָמע אוטשילישטשע, געגעבען די אידען אַ וואונק, אַז אויב זיי וועלען צאָהלען אַליין אַ לעהרער זשאַלאָוואַניע (ווידזשעס), וועט מען אידישע קינדער אריינגעמען. אידען האָבען אָנגעהויבען צאָהלען אין דער אוטשילישטשע דריי הונדערט רובעל אַ יאָהר, אויף אַ לעהרער, אָבער פאַר אידישע קינדער איז דאָך קיין פּלאַץ ניט געווען. מען האָט געדאַרפט האָבען אַ גרויסען זכות, אָדער ווי מען זאָגט דאָ אַ „פּול", מען זאָל אַ אידיש קינד אריינגעמען אין אוטשילישטשע. „וואָס טוט מען?" האָט יעדער איד, וואָס האָט געהאַט קינדער, געפרעגט. פאַרמעגליכע, וואָס האָבען געקאָנט האַלטען לע־רער, האָבען זיך אַן עצה געגעבען, אָבער אָרעמע לייט, וואָס האָבען ניט געקאָנט צאָ־לען דעם לערער, זיי זיינען אַרומגעגאַנגען ווי אונטער דער ערד. דאָס איינציגע וואָס איז די מאַראשטשער אידען געבליבען, איז — גרינדען אַ אידישע תלמוד תורה. און אַ תלמוד תורה איז ענדליך געגרינדעט געוואָרען. פאַר אַזאַ וויכטיגע אינסטיטוציע, ווי אַ תלמוד תורה, וועלען פיר ווידמען אַ באַזונדער קאַפּיטעל.

די טאַראַשטשער מאָדערנע תלמוד תורה, איז ניט מיט אַמאָהל געכוירען גע־וואָרען. עס האָט גענומען גענוג צייט און אויך מחלוקות, ביז די תלמוד תורה איז גע־גרינדעט געוואָרען. פריער, ווי באַוואוסט פון די ערשטע קאַפּיטלאַך, האָבען די אָרע־מע אינגלאַך (אָרעמע מיידלאַך זיינען געווען פטור פון לערנען, אגב האָט מען די מייד־לאַך אַריינגענומען פריי אין דער גאַראַדסקאַיע אוטשילישטשע). די יעניגע אינגלאַך, פאַר וועמען עלטערען האָבען ניט געקאָנט צאָהלען שכר לימוד, האָבען געלערענט ביי געוויסע מלמדים, צוזאַמען מיט אַנדערע קינדער, און די שטאָט האָט געצאָהלט פאַר זיי, אָבער קיין גרויסע פעולה האָבען זיי אין די חדרים ניט געהאַט: אַבוואָל שכר לימוד האָבען די מלמדים גענומען, אָבער וויסענדיג, אַז די שטאָט צאָהלט פאַר זיי, האָבען די מלמדים ווענינ געקוקט אויף די אָרעמע קינדער, און נאָר דעם קאַנטשיק האָבען זיי ניט געזשאַלעוועט. באַלעבאַטישע יונגע־לייט פון שטאָט האָבען אָבער גענומען די לייטונג (פירונג) פון די זאָגנאַנטע תלמוד תורה קינדער אין זייערע הענט. עס האָט זיך אָרגאַניזירט אַ קאָמיטעט פון באַלעבאַטישע יונגע לייט, ווי משה באַ־יאַרסקי, אליעזר דייטשקאָווסקי, ברוך משה חיים לייב דעם שוחט׳ס, אברהם סקוויר־סקי, שלמה לייב מיכאילאָווסקי און אַנדערע. די יונגע לייט האָבען פונויפגענומען פון די חדרים 35 אָרעמע קינדער, פאַר וועמען די שטאָט האָט פריער געצאָהלט שכר לימוד, נאָר געקראָגען האָבען די קינדער בלויז דעם קאַנטשיק, מיט אַ קליינעם צוגאָב פון סדור און חומש, — האָבען די אויבענגענאַנטע יונגע־לייט געדונגען אַ מלמד אויס־שליסליך פאַר דיזע קינדער, אויך אַ לערער, אויף אידיש און אידיש שרייבען, — און דאָס איז געוואָרען אַן אַנפאַנג פון דער שפּעטערער מאָדערנער תלמוד תורה. דאָס שטי־קעל תלמוד תורה האָט אָנגעהויבען ווייזען גוטע רעזולטאַטען, קינדער האָבען גע־קאָנט, וואָס מען האָט מיט זיי געלערענט, און דאָס האָט באַוואוגען פאָטערס פון קינ־דער, וואָס האָבען געקאָנט צאָהלען שכר לימוד, אויך אַריינגעבען זייערע קינדער אין דיזען חדר, וואו זיי האָבען געצאָהלט שכר לימוד, מיט צופרידענהייט, ווייל זיי האָ־בען געזעהן, אַז זייערע קינדער האָבען אַ פעולה, פון די לימודים. דער חדר איז גע־וואָרען אַ מוסטער חדר פאַר אַלע מלמדים, און יעדער מלמד האָט געזאָלט נאָכטאָן דם מוסטער חדר. ווירא הקא־מיטעט את כל אשר עשה והנה טוב. זיען דער קאָמי־טעט פון די יונגע לייט האָט געזעהן דעם אוספיעך (ערפאָלג) פון זייער מוסטער חדר, האָט זיך ערוועקט ביי זיי דער אַפּעטיט צו העכערס: זיי האָבען אָנגעהויבען זיך סטאַרען צו גרינדען אַ ריכטיגע תלמוד תורה, וואָס זאָל זיין אַ שטאָלץ פאַר דער שטאָט און פאַר די גרינדער. צום קאָמיטעט פון די יונגע זיינען צוגעשטאַנען עלטערע און חשובע באַלעבאַטים, ווי זעליג אַלטמאַן, הערשעל אַסטראָווסקי, מאיר סקווירסקי, יאַ־ראָסלאָווסקי, דער אַגענט און אַנדערע. די גאַראַדסקאַיע אופּראַזוע (סיטי האַל) האָט געשענקט אַ פריי פּלאַץ אין פראָנט ביקור חולים. נעבען יוסל כהן׳ס מויער, און מיט דער הילף פון קאַראַבאַטשני סבאַר (פלייש טאַקסע) און פריוואַטע נדבות האָט מען אויפגעבויט אַ מאָדערנע בעקוועמע תלמוד תורה, פון פיר גרייסע ליכטיגע צימערען פאַר־פיר קלאַסען: אַ צימער פאַר די לערער, אַ צימער פאַר דער תלמוד תורה, ביבליאָטק, אַ באַקוועמען הויף פאַר די קינדער, זיך צו שפּילען אין גימ־נאַסטישע איינריכטונג. אין הויף זיינען אויך געווען אַ סך בוימער, גרינע גראָז. עס איז געווען אַ שולע מיט גענוג ליכט. זאָנען שיין, פרייהייט און גראָמקייט. מען האָט אָנגעשטעלט גוטע לערער — אונזער לאַנדסמאַן בן ציון פּאַטאַשניק — פּרינציפּאַל. לערער: משה באַיאַרסקי, שקאַראָווסקי און קאַמעניעצקי. פּאַטאַשניק האָט געלערענט די רוסישע שפּראַך און אַריפמעטיק, די אַנדערע לערער האָבען געלערענט אידיש, רע־ליגיע, עברי, העבריאיש און תנ״ך. די וואָס זיינען דורכגעגאַנגען אַ פולען קורס אין דער תלמוד תורה, זיינען ארויס מיט אַ גוטען וויסען פון די פּרעדמעטען (סאַב־דזשעקטס) וואָס מען האָט דאָרט געלערענט. די תלמוד תורה איז געשטאַנען אונטער

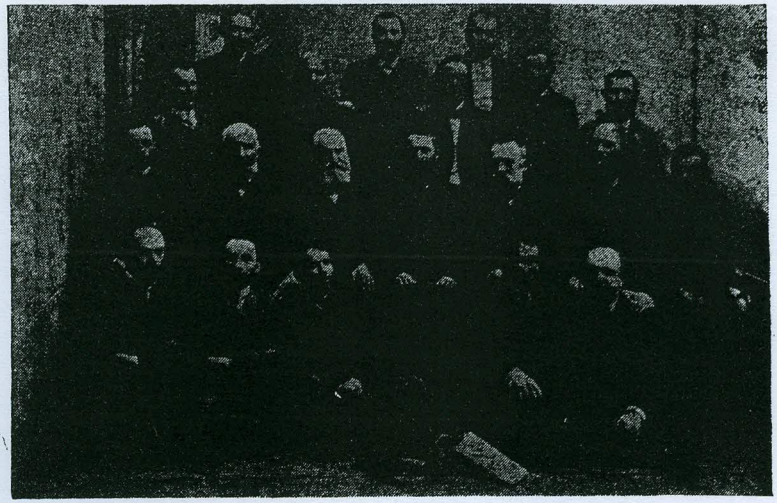

מנהיגי תלמוד תורה ממאַראַשטשע

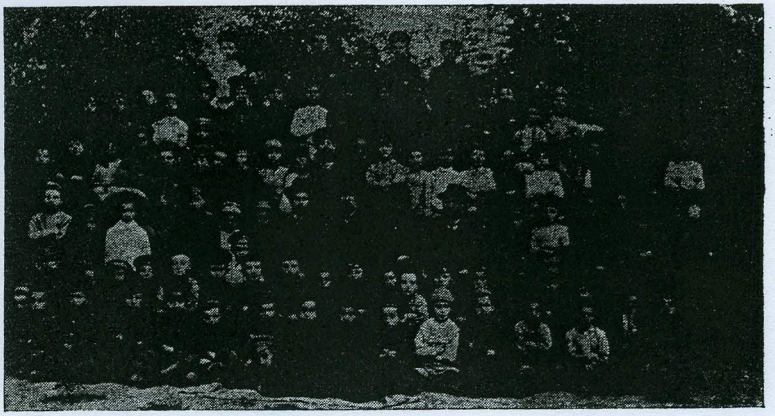

אַ קלאַס אין מאַראַשטשער תלמוד תורה

דער אויפזיכט פון פּאָפּעטשיטעל אוטשעבנאָוא אַקרוגא (קאַמישיאַנער פון עדיוקיי־שאַן), צוגלייך מיט אַלע רעגירונגס שולען.

די הוצאה פון אויסהאַלטען די תלמוד תורה איז געדעקט געוואָרען פון שכר לימוד, וואָס מען האָט איינגענומען פאַר די קינדער, פון פּריוואַטע דאָניישאָנס, און וואָס די חברה מפיצי השכלה פון רוסלאַנד האָט יעדעס יאָהר בייגעשטייערט. עס איז גע־ווען אַ באָארד פון פיר באַלעבאַטים, וואָס האָבען געהאַט אויפזיכט אויף דער תלמוד תורה. די באָארד איז באַשטאַנען פון ראַבינער קופּצאָוו, הערשעל אָסטראָווסקי, יאַ־ראָסלאַווסקי, וועמען מען האָט גערופען — דער אַגענט און אברהם סקווירסקי.

טאַראַשטשער תלמוד תורה איז געווען אַ מוסטער פאַר אַלע שטעט און שטעט־לאַך אַרום, און אַנדערע שטעט, וואָס האָבען נאָר געהאַט אַ מעגליכקייט, האָבען גע־בויט תלמוד תורה׳ס, נאָכ׳ן מוסטער פון טאַראַשטשער לעהר אינסטיטוציע. די תלמוד תורה האָט געאַרבייט מיט אַ זעהר גוטען ערפאָלג, ביז דער רעוואָלוציע און איבער־קערעניש אין רוסלאַנד, פּאָגראָמען, באַנדיטערעי, און צולעצט דער באָלשעוויסטישער רעזשים האָט געמאַכט אַן ענדע צו אַזעלכע אינסטיטוציעס, ווי תלמוד תורה׳ס, וכדומה.

מלחמה צווישען אַלט און יונג

אַ ביטערע מלחמה האָבען אָנגעפירט די יונגע לייט קעגען די „אַלטע". דער יונגער דור — קעגען אַלטען. דער אַלטער דור האָט געהאַלטען פעסט די לייצעס, ניט גוואָלט אַרויסלאָזען פון זייערע הענט די פירונג פון די אידישע שטעט און שטעט־לאַך, און די יעניגע, וואָס האָבען געוווכט בילדונג, ליכט, אַ ביסעל מעהרער פרייהייט, האָבען ביטער געקעמפט קעגען די רעאַקציאָנערען, פאַנאַטיקער, אַלטע דרכים פון פאַר־שימעלטען אָפּגעלעבטען דור. ניט לייכט איז די יונגע אָנגעקומען די מלחמה, אָדער שפּאַן ביי שפּאַן, פּאָזיציע נאָך פּאָזיציע, האָבען די אַלטע געמוזט אָפּטרעטען, אויפ־געבען דעם קאַמף, און שווער, זעהר שווער איז די יונגע דער זיג אָנגעקומען. צייטונ־גען, גאַזעטען האָט מען אין טאַראַשטשע זעהר וועניג געלעזען, אָבוואָהל עס האָט זיך שוין אַרויסגעגעבען העבראַיאישע צייטונגען אין רוסלאַנד, דער „המליץ", „הצפירה", „הקול", דער זשורנאַל „השחר", אָבער פרומע אידען האָבען זיי געהאַלטען ווי טריף פּסול׳ען, ניט געוואָלט אין זיי אַריינקוקען. עטליכע געצעהלטע אידען האָבען זיך געפונען אין טאַראַשטשע, וואָס האָבען געלעזען צייטונגען, דאָס זייגען געווען: דער קאַזאַני ראַבינער קופּצאָוו, דער אַדוואָקאַט לאַנדע, און אַ פּאָר שרייבער, וואָס האָ־בען געאַרבייט אין פּאָליציי און אין דער אופּראַווע (סיטי האַל). זיי האָבען געלעזען די רוסישע אַנטיסעמיטישע צייטונג פון קיעוו — „קיעוויאַנין". ניט לעזענדיג קיין גאַזעטען, האָבען אָבער אידען פון דעסטוועגען זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט נייעס און ספּעציעל מיט אידישע נייעס, און זיך טרעפענדיג מיט אַ לעזער פון צייטונגען, פלעגט מען זעהן, וואָס מעהרער נייעס פון אַזאַ לעזער אַרויספּאַמפּען, אום מען זאָל האָבען וואָס צו דערצעהלען פון די „גאַזעטען", ווען מען וועט קומען אין אַ מקום קדוש, אָדער אין אַן אַנדער פאַרזאַמלונגס פּלאַץ. בעזונדערס איז דער אינטערעס אין „גאַזעטען" ביי אידען געוואָרען גרויס, ווען עס האָט אויסגעבראָכען די מלחמה צווי־שען רוסלאַנד און טערקיי — די רוסיש־טערקישע מלחמה, וועלכע האָט זיך געענדיגט ביי דער פעסטונג פּלעוונע, אין יאָהר 1876 אין יענער מלחמה האָבען אידען זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט דער פּאָליטיק בכלל, און אידישער פּאָליטיק בפרט. אידען האָבען ערוואַרטעט פון דער מלחמה ישועות. דאָס וואָרט „ראַוואַנאָפּראַוויע" (גלייך־באַרעכטיגונג) האָט זיך געהערט אין דער לופט, אין מאַרק, ביי די קלייטען, אין די בתי מדרשים, וואו נאָר מען איז ערגעץ זיך צוזאַמענגעקומען, האָט מען גערעדט פון דער מלחמה און וואָס די גאַזעטען שרייבען. עס האָבען זיך געבילדעט כיתות, צדדים, פּאַטריאָטען: ווער עס האָט געהאַלטען פאַר׳ן טערק, ווער פאַר פּאַניען (רוס). די צדדים האָבען זיך געקריגט פאַר די פעלקער, העלדען, וועמעס פּאַטריאָטען זיי זיינען געווען. שוין באַלד זעכציג יאָהר, זינט דער רוסיש־טערקישער מלחמה, איך בין נאָך

געווען א אינגעל. עס געדיינקט זיך אבער נאך די טשעמפּיאנס (די הויפּט) פון די כימות, צדדים, ווי יעדער פאטריאט האט פארטיידיגט זיינע העלדען, זיינע „פייוואָ־ריטס". די אנהענגער פון די מלחמה צדדים האט מען גערופען אין שפאס נאכ'ן נאָ־מען פון פאלק, וועמעס אנהיינגער זיי זיינען געווען. דער איז געווען א „טערק", יע־נער א „רוס", מיט די טערקען און רוסען פון אונזער טאראשטשע, וועלען מיר אביסעל באקאנען אונזערע טאראשטשער לאנדסלייט.

דער טערקישער פאטריאט, וואס איז געווען שטאל און אייזען פאר'ן טערק, און מען האט איהם טאקע גערופען דער „טערק"—איז געווען אן ארעמער מלמד, איינער שלמה דוד, — קולעטשקעס איידעם, און מען האט איהם גערופען נאך דער שווינגער, שלמה דוד קולעטשקעס. דער רוסישער פאטריאט, וועמעס נאמען איז געווען עזריאל, שעיה מלך'ס, נאר אזוי ווי ער האט שוין געקאנט לעזען א רוסישע ציטונג, האט איהם שוין געפאסט צו זיין א רוסישער פאטריאט, און גערופען האט ער זיך ניט אויפ'ן טאטען'ס נאמען, נאר ביי זיין פאמיליען נאמען, פאדקאמינסקי. אט די צוויי פאטריאָ־טען— דער מלמד, — דער אידישער טערק, און דער אידישער „רוס" פלעגען זיך זעהר שטארק באקעמפען פאר זייער פאטריאטיזם.

„ווארט, דו טערקישע יארמעלקע, רייצט זיך דער פאני — עזריאל פאדקאמינסקי, מיט דעם טערק — שלמה דוד דער מלמד, „אונזער גורקא, אונזער סקאבעליאוו, (די רו־סישע גענעראלען, וואס האבען בעזאנדערס זיך אויסגעצייכענט אין דער רוסיש טער־קישער מלחמה), זיי וועלען זיך שוין אפרעכענען מיט די רויטע יארמעלקעס, „דיינע" וועלען זיך שוין אויסריכטען א וויסטען סוף ביי זיי, „וואס זאגט איהר עפס אויף זיינע גיבורים ?) ווענדעט זיך דער רוס עזריאל צום גאנצען רעדעל צוהערער — גיבורים אין יארמעלקעס".

„זיי ניט אזוי גדול'דיג מיט דיין גורקא און סקאבעליאוו, ענטפערט איהם, גע־רייצט, דער „טערק" שלמה דוד דער מלמד, ווארט נאר ביז דיינע גערעיזען (העלדען) וועלען זיך טרעפען מיט אונזער אסמאנען (אסמאן פאשא — דער טערקישער העלד פון פלעווונע). ער וועט שוין ווייזען „דיינע" גענעראלען, וואסערע העלדען זיי זיינען. ער וועט זיי שוין געבען דעם אמת'ן פולווער צו שמעקען".

אזוי האבען זיך געקריגט ביידע פאטריאטען, דער אידישער „טערק" און דער אידישער „רוס", די אידישע קבצנים, וואס זיינען פיליייכט דעם גאנצען טאג אפגעקו־מען מיט א שטיקעל ברויט, מיט א ציבעלע, אפשר איבער דעם זיינען זיי טאקע אזוי געריייצט איינער קעגען צווייטען, ווילען אבער ניט נאכגעבען, יעדער האלט, אז זיינע, אומשטיינס געזאגט — „זיינע" וועלען מנצח זיין (זיגען) און וואס וועלען זיי שוין גע־ווינען. די שטרויענע פאטריאטען, ווען „זייערע" אסמאנס, אדער „זייערע" גורקאס און סקאבעליאווס וועלען געווינען ? די אידען וועלען זיין די זעלבע שטיף קינדער ביים טערק, ביים סולטאן, צו ביים רוסישען צאר, און אפילו ווען דער „רוס" עזריאל פאד־קאמינסקי איז געקומען אין בית המדרש, מיט א „קיעוויליאנען" אין האנט און האט מיט נצחון אנגעוויזען אויף א פאטאגראפיע פון א טערקישען גענעראל אין דער ציי־טונג, מיט א אונטערשריפט אונטער דער פאטאגראפיע : אסמאן פאשא-רוסקי פליע־ניק". (אסמאן פאשא — א רוסישער געפאנגענער), האט דער „טערק" — שלמה דוד דער מלמד זיך אלץ ניט געוואלט אונטער געבען, אלץ ניט געוואלט גלויבען.

„א ליגען, א ליגען, האט ער זיך געהיצט, — שקר וכזב, אסמאנען נעמט מען ניט אין פלען, גלויבט ניט אידען, וואס זיי די רשעים שרייבען דארט".

דער אמת איז, אז אין דער רוסיש טערקישער מלחמה זיינען די אידען טאקע געווען פיל פריינדליכער צו דער טערקישער מלוכה, ווי צו רוסלאנד, מיט איהרע אפטע גזרות אויף אידען, זיי האבען זיך געפילט מיט'ן טערק עפעס מעהר אייגענס, ווי מיטן רוס. עפעס זיינען דאך די אידען מיט'ן טערק קרובים. געהאט דעם זעלבען זיידען — אברהם אבינו, די טערקען זיינען אפילו מל זייערע קינדער, פונקט ווי אידען, דער־

צו האָט טערקיי עפּעס מיסטיש געוואונקען צום אידישען סענטימענט: ארץ ישראל, די הייליגע שטאָט ירושלים, מערת המכפלה, כותל המערבי, אַלץ אַזעלכע הייליגע נעמען, וואָס אידען געדיינקען נאָך פון חדר, און אפשר איז דאָס שוין די לעצטע מלחמה פון גוג ומגוג, האָבען פרומע אידען געטראַכט, מיט אונטערבאַוואוסטזיניגע האָפענונג. עפּעס אַ קליין רבי'לע אין אַ שטעטל פון קיעווער גובערניע, האָט אויסגעטייטשט אַ פסוק אין תנך, און נאָך דער מלחמה וועט שוין זיין בואת המשיח (וועט קומען משיח).

נאָך אַן אומשטאַנד איז געווען, וואָס האָט פּראַינטערעסירט די אידען פון קליינע אידישע שטעטלאַך, זיך אינטערעסירען מיט וועלט-נייעס, און וויסען, וואָס מען שרייבט אין די גאַזעטען, ווייל ביי די אידען האָט מען געשמועסט, אַז דער שני למלך פון ענגלאַנד — וואָס איז אַ איד, איז שטאַרק אין כעס אויף פאַנין — רוסלאַנד, וואָס ער פלאָגט די אידען, און ער וויל זיי העלפען, האָבען די אידען געוואונשען, די מלחמה זאָל זיך שוין ענדיגען, מען זאָל זעהן, וואָס די תילף וועט זיין, אַבוואָל די אַלע קאַזאַלעס, און אַפילו די רוסיש טערקישע מלחמה האָט זיך וועניג אָנגעקערט מיט טאַראַשטשע, וועלען מיר אין נעקסטען קאַפּיטעל אַביסעל באַשרייבען, פון דער דאַמאַלסדיגע פּאָליטיק, ווייל אַ שטיקעל אמת איז טאַקע געווען אין יענע קאַזאַלעס, נאַמיליך, ניט ווי די אידען האָבען זיך עס אויסגעמאָלט אין זייער פאַנטאַזיע.

די רוסיש-טערקישע מלחמה און די אורזאַכע פון דער מלחמה

דער זאָגענאַנטער שני למלך פון דער ענגלישער מלכה, דער פּרעמיער (הויפּט מיניסטער) פון דער בריטישער אימפּעריע, (ענגלישער מלוכה) איז אין יענער צייט געווען לאָרד דיזראַעלי —ביקאָנספילד, וועמען זיינע עלטערען האָבען אָפּגעשמד ווען ער איז אַלט געווען דרייצען יאָהר. באַקומענדיג אַ קריסטליכע ערציאונג, און זייענדיג אַן אמת'ער קריסט, האָט ער אין האַרצען דאָך געפילט אידיש, און געהאַט האָט ער דעם מזל פון אַ אידען אַ משומד: ביי די אידען איז ער געווען פאַרערכענט פאַר אַ קריסט, און ביי קריסטען — פאַר אַ איד. ער איז געווען אַ בערימטער שרייבער, רעדנער און פּאָליטיקער. אָבער זעהר שווער איז איהם געווען דאָס קלעטערען אויפ'ן פּאָליטישען לייטער. ער איז אָבער דאָך דערקראָכען ביז'ן העכסטען שפּיץ: פאַר אַ צייט מיט יאָהרען — געווען פּרעמיער פון גרויס בריטאַניע (הויפּט מיניסטער פון ענגלאַנד). דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען עס איז פאַרגעקומען די מלחמה צווישען רוסלאַנד און טערקיי, וועלכע רוסלאַנד האָט כלומרשט אָנגעפאַנגען, מיט דעם צוועק צו באַפרייען די גריכישע קאַטאָליש (פּראַוואָסלאַוונע) פעלקער פון בולגאַריע, סערביע, טשערנאַראַדיע, און רומעניע, פון דעם טערקישען יאָך. זייענדיג די גרעסטע פּראַוואָסלאַוונע מלוכה אין דער וועלט, האָט רוסלאַנד כלומרשט געדאַרפט פאַר איהר פליכט צו באַפרייען די קליינע פעלקער פונם זעלבען גלויבען מיט איהר, וואָס האָבען געליטען פונם טערקישען רעזשים. די קריסטליכע מלוכות פון יעווראָפּע האָבען איהר געגעבען אויף דעם די ערלויבעניש. רוסלאַנד האָט אָבער געדיינקט אָפּנאַרען יעווראָפּע: ווען זי וועט באַזיגען טערקיי, אין וואָס זי האָט ניט געצווייפעלט, וועט זי אַרויסטרייבען פון יעווראָפּע „דעם קראַנקען מאַן", ווי ניקאָלאַי דער ערשטער האָט אַ נאָמען געגעבען דער טערקישער מלוכה, און צוגעמען פאַר רוסלאַנד קאָנסטאַנטינאָפּאָל, פון וועלכען זי האָט זיך גערעכענט פאַר דעם געזעצליכען יורש. קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וואָס איז נאָך מיט טויזענט יאָהר צוריק געווען די רעזידענץ פון אַ קריסטליכע מלוכה — וויזאַנטיע (גריכעלאַנד) און דאַן וועט רוסלאַנד באַהערשען די גאַנצע וועלט, ווייל דער וועג צו אינדיע וועט פאַר איהר זיין פריי.

דער קלוגער דיזראַעלי, דער פּרעמיער מיניסטער פון ענגלאַנד, וועלכער האָט געזאוסט רוסלאַנד'ס פלענער. ער האָט געלאָזט די רוסען זיגען. באַפרייען די באַלקאַנישע פּראַוואָסלאַוונע פעלקער, דערלאָזט די רוסען דערגעהן ביז אַ פאַר צענדליגע מייל פאַר קאָנסטאַנטינאָפּאָל, און דאַן האָט דיזראַעלי, וועלכער איז שוין געווען לאָרד ביי-

קאנספילד (אידען האבען איהם גערופען ביקסאן פעלד) געגעבען א באפעל: האלט, ע״, בא״, ווייטער געה ניט, האלט דעם קאנטראקט, וואס האסט געמאכט מיט יעור־ראפע: די באלקאנישע פעלקער זיינען באפרייט, און דו קער זיך אום צוריק מיט דיין מיליטער.

רוסלאנד האט געוואוסט, אז זי מוז פאלגען, ווייל אקעגען איהר איז געשטאנען דער מעכטיגער ענגלישער פלאט, מיט פארקריצטע ציין האט אלעקסאנדער דער צוויי־טער, מיט זיין זיגרייכער ארמיי, זיך אומגעקערט צוריק קיין רוסלאנד, ווענינ געני־סענד פונם זיג. ניט אומזיסט האט לארד ביקאנספילד קיין אנדער נאמען ניט געהאט אין רוסישען הויף — ווי „אנגליסקי זשיד״ — ענגלישער איד.

נאך דער מלחמה האט מען אפגעהאלטען א קאנגרעס אין בערלין, דעלעגאטען פון אלע יעווראפייאישע מלוכות זיינען זיך צוזאמען געקומען אין דער רעזידענץ שטאט פון דייטשלאנד, און צוויי אידען האבען דארט געפיהרט די גרענדע: דער האלבער איד דיזראעלי ביקאנספילד, און דעבלאוויטש — אויך א איד, — דער הויפט קארעספאנ־דענט פון דער לאנדאנער צייטונג — „טיימס״, די גרעסטע צייטונג אין דער וועלט. איינער פון די פונקטען, וואס דיזראעלי האט אריינגעשטעלט אין פרידענס טראקטאט, איז געווען, אז אלע פעלקער פון באלקאנער האלבען אינזעל איינשליסענדיג אידען, זאלען האבען צו גלייך מיט אלע פעלקער ציווילע און רעליגיעזע רעכטע.

די ווירקונג פון דער מלחמה אויף גייסטיג אידישען לעבען

דאס פאריגע קאפיטעל האט איינענטליך ניט געהאט קיין שייכות צו טאראש־טשע. מיר האבען עס אבער געשריבען אלס היסטאריישען עפיזאד, וואס קאן און דארף זיין אינטערעסאנט אויך פאר אידען, צווייטענס האט דער מלחמה פעריאד געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דעם אידישען תהום (טשערטא אסיעדלאסטי) און אויך נא־טירליך אויף אונזערע טאראשטשע. — דער אינטערעס אין דער מלחמה, וועלענדיג ווי־סען, וואס מעהר נייעס וועגען דער מלחמה, האבען אידען אנגעהויבען מעהרער לעזען השכלה ביכער און צייטונגען. די העברייאישע צייטונג המליץ, הצפירה, אין וועלכען א פרומער איד האט ניט געוואלט אריינקוקען, באטראכטענדיג זיי אלס טריף פסול׳ען, זיינען געווארען מותר לכל האדם. עס האבען אנגעהויבען ארויסגעהן צוויי רוסיש אידישע צייטונגען — „ראזסוויעט״ און „רוסקי יעווריי״, אויך א וואכענטליכער צייי־טונג, אלס פרעמיע צום זשורנאל וואסכאד, אפילו אויף אידיש, — „זשארגאן״, ווי מען האט אין יענער צייט גערופען, די אידישע שפראך, איז אויך ארויס אין פעטערבורג א וואכענטליכע צייטונג — „דער פאלקס כלאט״. טאראשטשער יונגע לייט האבען אויסגעשריבען אלער האנד צייטונגען, העברייאישע, אידישע, רוסישע. מען האט זיך ניט געקאנט פארגינען איינער אליין אויסשרייבען א צייטונג. זיינען אויף יעדער צייטונג געווען עטליכע שותפים. פון די קליינע שטעטלאך האבען זיך אנגעהויבען דרוקען אין צייטונגען מאמרים, קארעספאנדענצען אין רוסיש, העברייאיש, און אידיש, עס איז ארויס א בוך: אבות והבנים (פאטערס און קינדער). פונקט ווי מיט א פאר צענדליג יאהר פריער איז ארויס א רוסישער בוך אויף דער זעלבער טע־מע: אטצי אי דיעטי (פאטערס און קינדער) — פון טורגעניעוו. מען האט געוועקט דעם אידען צו א ניי לעבען, האט דער פאעט יהודה לייב גארדאן אנגעשריבען א פראכטפולע ליד „למי אני עמל״? (פאר וועמען ארבעט איך). האט דער אידישער פאעט גאלדפאדען, דער ערשטער אידישער דראמאטורג אין רוסלאנד, און פילייכט אין דער גאנצער וועלט, מיט א טרופע אנגעהויבען שפילען אידישען טעאטער אין רוסלאנד און אין אנדערע לענדער. האט געשריבען אידישע אפערעטעס און צוגעפאסט מוזיק צו זיי. האט דער זעלבער גאלדפאדען אנגעשריבען א שעהנע וועק־ליד: „שטעה אויף מיין פאלק, עס איז שוין טאג״. אזוי האבען אידישע, העברייאישע און אידיש־

רוסישע שרייבער גערופען דאס פאלק צו בילדונג, צום קאמף קעגען פאנאטיזם, און דער טאראשטשער יונגער דור האט זיך ווארעם אפגערופען אויף דיזען רוף. עס איז אויפגעשטאנען דער ציוניזם, פריער דער חובב ציון, חבת ציון, שבו ציון און פארשידענע אנדערע ציוניזמוס. שפעטער דר. הערצעל'ס פאליטישער ציוניזם, און די קליינע טאראשטשע האט גענומען א טיכטיגען אנטייל אינ'ם פאלקס ערוואכונג, איז ניט אפגעשטאנען, האט אפילו געשיקט א דעלעגאט צום ציוניסטישען קאנגרעס אין לאנדאן, מיט עטליכע און דרייסיג יאר צוריק—ישראל שאפירא. יא, טאראשטשע איז מיטגעשטאנען אין די אידישע רייען. טארשירט מיט אלע באוואוסטזיניגע אידען, צו ליכט, צו פראגרעס, און מיר קאנען מיט אונזער אלטער טאראשטשע שטאלצירען.

אלס שטיקלאך פארפאסערס, קליינע שרייבער, האט טאראשטשע אויך מיטגעהאלפען אינם אלגעמיינעם כאר: דער שרייבער פון דיזע שורות, האט זייענדיג א אינגעל, געשיקט אמאהל קארעספאנדענצען און פעליטאנען אין פאלקס בלאט, וועלכען מען האט גערן געדרוקט, אויך איבערזעצט א בוך פון רוסיש. און טאראשטשע האט צום ערשטען מאהל דערזעהן עפעס געדרוקט פון „איהר" אזש אין פעטערבורג, וואס איז געווען א גרויסע סענסאציע פאר'ן שטאט אין יענער צייט.

אין דער זעלבער צייט האט א העברייאישער לערער, מאיר זאב זינגער ארויסגעגעבען א קליין ווערקעל אין העברייאיש: מ"ז"ל. מחבים, האט אויך איבערזעצט פון רוסיש באסני קרילאוו (משלי קרילאוו). די איבערזעצונג איז געמאכט אויף העברייאיש און אידיש. א אידישער יונגערמאן פון טאראשטשע, איינער חיים מאליץ, איז געווארען א שטעדיגער מיטארבייטער אין פאלקס בלאט. מיט עטליכע און פערציג יאהר צוריק האט חיים מאליץ רעדאקטירט אין פילאדעלפיא א אידישע צייטונג — „די פילאדעלפיער שטאטס צייטונג". מאליץ איז געווען א מיטארבייטער אין ניו יארקער מארגען זשורנאל איבער דרייסיג יאהר און איז, א יאהר צוועלף צוריק, געשטארבען אין ניו יארק.

ווען מיר שרייבען שוין פון שרייבער פון טאראשטשע, וועלען מיר דערמאנען א בעוואוסטע אידישע אקטריסע אין אמעריקע, וואס קומט פון טאראשטשע, ווייל שרייבער און אקטיארען זיינען לייבליכע מהותנים, און דאס איז — בעסי טאמאשעווסקי, וועלכע האט מיט איהרע עלטערען אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, זייענדיג אלט א יאהר צוועלף.

טאראשטשער ביקור חולים

מיט א געזונטען ארעמאן, א יונגען, אדער אן אלטען, האבען די אידישע שטעטלאך, ווי עס איז, זיך אן עצה געגעבען, אדער די ארעמע לייט האבען זיך אליין אן עצה געגעבען. אבער וואס טוט מען מיט א קראנקען ארעמאן, אקריפעל, א פארא־ליזירטען, וואס קאן זיך אליין ניט העלפען, און דארף נאך האבען יעמאנדען, וואס זאל אים באדיגען? אזעלכען קומט אויס, כאמש לייג זיך אין גאס, און ווארט, ביז דער רחמנות'דיגער טויט וועט דעם ליידענדען באפרייען פונ'ם אום'ברחמנות'דיגען לעבען. גרויסע שטעט האבען געהאט ביקור חולים'ס, מושבי זקנים וזקנות, אבער קליינע שטעטלאך האבען אזעלכע לוקסוסען זיך ניט געקאנט פארגינען, און זיי האבען געהאט הקדשים, פאר קראנקע און הילפלאזע ארעמע לייט. טאראשטשע האט אויך געהאט אזא הקדש, וואס איז אין דער זעלבער צייט אויך געווען די אכסניה פאר אנגעקומענע ארעמע לייט פון אנדערע מקומות, וואס האבען דארט געקאנט שטעהן א פאר טעג.

איך געדענק נאך דעם אלטען הקדש, מיט פופציג, זעכציג יאהר צוריק, דאס איז געווען אן אלטע, לאנגע געביידע פון עטליכע צימערען, מיט א שטרויענעם דאך,

ערדענע פאדלאגע, וואס האט געזאלט געשמירט ווערען איין מאהל אין וואך, איז אבער ניט געשמירט געווארען אפילו איין מאהל אין חודש. די ווענט, די סטעלי (סיילינג) איז געשמירט געווארען פיליייכט יעדען פאר פסח. זעלטען זיינען די קאסנא־טעס (צימערען) גערייניגט, געלופטערט געווארען. די „הקדש־ניצע", ווי מען האט גערופען די אויפזעהערין, איז געווען א סימבאל פון שמוציגקייט, אפגעלאזענקייט און נאכלעסיקייט. דער עיפוש האט זיך געהערט אין גאנצען געסעל, פון די פארשידענע אינזעקטען, טאראקאנעס, זשוקעס, צווערקונעס, אומפליי און וואנצען איז ניט געווען איבערצוטראגען. די עטליכע אומגליקליכע, פאראליזירטע קריפעלס, אונהיילבארע, ווענען דער שיקזאל האט פארווארפען אהין, פאראורטיילט צום אייביגען גיהנום אין דיזער שרעקליכער געביידע, האבען געבעטען אויף זיך דעם טויט. דער טויט האט זיי אבער ניט געוואלט באפרייען פונ'ם גרויזאמען לעבען, געלאזט זיי זיך מוטשען, לעבעדיג אויפגעגעסען ווערען פונ'ם שמוץ און אומפליי. אין הקדש האט אויך געהאט זיין סטאנציע א שטאט משוגענער, פון וועלכען די אנדערע קוואַרטיראנטען האבען ניט ווייניג צרות זיך אנגעליטען, ניט ווייניג שרעק געהאט.

עס האבען זיך אבער געפונען אין שטאט גוטע מענשען, וועמעס הערצער האבען געקלאפט מיט אמת'ע מענשליכע געפילען, און דיזע מלאכים אין מענשען געשטאלט,

פלעגען קומען אין יענעם פארפעסטעטען מקום, ברענגען פאר די אינוואלידען א ביסעל זופ, א פרוכט, מיט עפעס זיך דערקוויקען, פלעגען ארומרייניגען, ארומוואשען די אומ־גליקליכע, און העלפען זיי ווי ווייט מעגליך. אבער לכל עת, אויף אלעס קומט א צייט, און אויף דעם הקדש, וואס איז געווען די שאנדע פון שטאט, איז אויך געקומען א צייט: מיט א יאהר פופציג צוריק האט די שטאט אפגעקויפט לעבען יוסף כהן'ס מויער א פריציש הויפל, מיט א שעהנער הויז פון עטליכע צימערען, אונטערן הויז האט זיך געצויגען א גרויסער הויף מיט בוימער, גראז. אין דיזען הויז האט מען איבערגעפירט דעם הקדש. עס איז שוין אבער ניט געווען מעהר קיין הקדש, וואס האט זיך אויס־געצייכענט מיט'ן שמוץ, אפגעלאזענקייט, מיט דער הקדש'ניצע, די שלימזל'ניצע, נאר עס איז געווען אן אינסטיטוציע, מיט וועלכער טאראשטשע האט שטאלצירט. עס איז געווען א ביקור חולים, א מושב זקנים וזקנות, א בית מחסה לאביונים. דער אמאליגער הקדש איז געווארען א זאך דער פארגאנגענהייט. מען האט אנגעשטעלט א ריכטיגען אויפזעהער (סופעראינטענדענט), אויך א פעלדשער (נורס), וואס האט באזוכט דעם אנשטאלט יעדען טאג. דער שטאט דאקטאר פלעגט אויך אריינקומען, ווען מען האט אים געדארפט. די יעניגע, וועמען דער בייזער שיקזאל האט פאראורטיילט, זיך אויפ־האלטען אין דיזער אינסטיטוציע, האבען זיך געפילט גליקליך, אויף וויפיל, נאטירליך, מען האט געקאנט זיין גליקליך, ביי זייערע אומשטענדען. די נשמה פון דעם אנ־שטאלט, וואס האט זיך אפגעגעבען מיט לייב און לעבען מיט דער ארבייט פאר די אלטע און קראנקע, איז געווען מאיר סקווירסקי, — בנימין עזר'ס זון.

מען האט אויסגעארבייט פארשידענע תקנות, וועגען ביקור חולים און זיינע קוואַרטיראנטען, און אויך פאר פרעמדע ארעמע לייט, וואס זיינען געקומען פון אנ־דערע שטעט. און ווען געלמאן איז אנגעקומען אלס רב אין טאראשטשע, האט ער איינגעפירט תקנות וועגען אנגעפארענע ארעמע לייט, ווי אויך וועגען היימישע: דאס ארומגעהן איבערן שטאט, בעטען נדבות, איז בכלל אפגעשאפט געווארען, פאר היי־מישע ארעמע לייט, ווי אויך פאר אנגעפארענע. יעדער היימישער ארעמאן, וואס איז פריער געגאנגען איבער די הייזער, האט יעצט באקומען פון שטאט דורכ'ן ער־ווייטען גבאי צדקה, א געוויסע קליינע סומע, וועלכע איז אים געגעבען געווארען אין צדקה שטיבעל, דאס זעלבע, ווען אן ארעמאן איז געקומען פון דער פרעמד, האט ער געקראגען פונ'ם גבאי צדקה, א האלבען רובעל, אדער מיט עטליכע קאפיקעס מעהר, און אויך א צעטעל אין ביקור חולים אויף א מאהלצייט און א נאכט־לעגער, מעהר

ניט. די שטאָט איז געווען צופרידען מיט די תקנות, מען האָט געפּטר׳ט די באַנ־דעם פרעמדע בעטלער, וואָס פלעגען אָפט ווי הייסעריקען זיך אַראָפּלאָזען אויפ׳ן שטאָם, מיט זייערע בעטלער טאַרבעס, און אויך די הייסישע בעטלער זיינען געווען צופרידען. יעדער איינער האָט געקראָגען נוט ווייניגער ווי פריער, נאָר אויף אַן אַנ־שטענדיגען אופן, און די באַלעבאַטים פון שטאָט זיינען אויך געווען מעהר צופרידען מיט׳ן נייעם סיסטעם, אַבוואָהל עס האָט געקאָסט עטוואָס מעהר יעדען, נאָך די נייע תקנות פון רב. הער געלמאַן, אָבער עס איז געווען כדאי.

טאַראַשטשע פאַר דער רעוואָלוציע

אימיגראַנטען וואָס זיינען געקומען פון טאַראַשטשע, פלעגען אָפּגעבען זייער פרעהליכע גרוסען פון שטעטעל: „טאַראַשטשע איז ניט צו דערקאָנען", פלעגען זיי דערצעהלען, אין די לעצטע צוואַנציג, דרייסיג יאָהר, פאַר דער רעוואָלוציע האָט זיך די שטאָט גענצליך געענדערט, אין אויסזעהן, אין פירונג, אין גייסטיגען און אויך אין מאָטעריעלען צושטאַנד: אַלטע הייזער האָבען זיך איבערגעבויט, און נאַטירליך אויף גרעסערע, שעהנערע, בעקוועמערע, די שטאָט אַליין איז גרעסער געוואָרען, האָט זיך מעהר געבויט אויפ׳ן פעלד, צו די קאַזאַרמעס צו, עס זיינען צוגעקומען קלייטען, מיט אַ סך סחורה, אַנשטאָט, וואָס פריער זיינען גרויסע קלייטען געווען געצעהלטע, האָבען זיך אַזעלכע קלייטען כמעט פאַרדאָפּעלט, טראָץ די גזירות פון אַלעקסאַנדער דעם דריטען און די ווריעמיעניָ פּראָווילעס, טראָץ די גזירות פון ניקאָלאַי דעם צוויי־טען, איז די אידישע לאַגע בכלל ניט פאַרערגערט געוואָרען, אידישע אינסטיטו־ציעס האָבען זיך פאַרמערט, קוקענדיג אויף דער שטאָט אויבערפלעכליך, האָט זיך ווירקליך געדאַכט, אַז די אידען אין טאַראַשטשע זיינען יעצט אין אַ בעסערען מעמד, ווי מיט אַ פּאָר צענדליג יאָהר צוריק. „ווי קומט עס?" אויף דעם קאָן מען ענטפערען, מיט׳ן אידישען ווערטעל: די נויט איז דער בעסטער לערער, די נויט איז דער בעסטער ערפונדער: די אידען, זייענדיג געטריבען פון נויט, אונטערדריקונגען, גזירות, — האָ־בען אויסגעלערענט צופּאַסען זיך צו די אומשטענדען. ווי האָט אַמאָל געזאָגט אַ קלו־גער איד: „וואָס האָב איך מורא פאַר די גזירות? דער מיניסטער גיט אַרויס אַ גזירה אויף אידען, דער מיניסטער וואוינט אין פּייטערבורג, ער צושיקט די גזירה צו די גו־בערנאַטאָרען, יענע שיקען זיי איבער צו די אוספּראַווניקעס, פּריסטאַוועס, נאַד־זיראַטעלס פון דער אידישער אַסיעדלאַסט (תהום). דער מיניסטער האָט זיין אַרבייט אָפּגעטאָן, געבליבען איז ער אין פּעטערבורג, און די איספּראַווניקעס און אַנדערע זיינען דאָרט, וואו די אידען וואוינען, וואָס טוט גאָט? זיינען די אַלע היימישע טשי־נאָווניקעס, די גרעסע ווי די קלענערע, גרויסע כאַבאַרניקעס, און עס לאָזט זיך אויס צום געלט, קאָסט מעהרער כאַבאַר, „דער אַדון געמט", און קוים נעמט ער, איז שוין גוט", און וועלכער טשינאָווניק האָט ניט גענומען אין אַמאָליגען רוסלאַנד?

אַ שטיק אמת איז געלעגען אין די ווערטער: כל זמן דער רוסישער טשינאָוו־ניק איז געבליבען, און די סיסטעם פון כאַבאַר איז ניט אונטערגעגאַנגען, האָט דער איד אין רוסלאַנד געקאָנט לעבען, און האָט זיך געקאָנט צופּאַסען צו די אומשטענדען.

צו דער אויפלעבונג פון טאַראַשטשע האָבען פיל געהאָלפען די אַקציעס, די סביגאַטיעלני קאַסע, די שפּעטערע באַנק, אויך דער גמילת חסד פאָנד פאַר די אָרעמע, וואו אפילו אַן אָרעמאַן, האָט געקאָנט קריגען ביז פינף און צוואַנציג רובעל געבאָרגט, אָהן פּראָצענט. דאָס אַלעס האָט, מעהר אָדער וועניג, אַרויסגעהאָלפען דער שטאָט, און ווען די אומשטענדען זיינען שוין געווען זעהר שלעכט פאַר׳ן טאַראַשטשער, ווי בכלל, פאַר אַ אידען אין רוסלאַנד, אָדער אַנדערע מלוכות, זיינען די וועלט גרעניצען ניט געווען פאַרשפּאַרט, און מען האָט אויסגעוואַנדערט אין אַן אַנדער מדינה, ספּעציעל קיין אַמעריקע. און אָבוואָהל דאָס לעבען אין אַמעריקע איז אויך ניט געווען מיט רויזען אויסגעשפּרייט, זעהר פיל האָבען זיך געפלאָגט די אימיגראַנטען מיט עטליכע

צענדליגע יאהר צוריק. אבער, ווי ווענינ זיי האבען פארדינט דא, האבען זיי מעהר אדער ווענינער געשיקט אהיים א פאר דאלאר, צו ווייב און קינדער, און פון א דאלאר איז אין דער היים געווען צוויי רובעל, — מיט צוויי רובעל האט שוין אן ארעמע פאמיליע געקאנט לעבען א וואך, ווען די גרינע האבען זיך אין אמעריקע מעהרער אויסגעגרינט, האבען זיי מעהר פארדינט, מעהר געקאנט שיקען צו זייער ווייב און קינדער, צו זייערע משפחות, און אין שטאט איז אלץ מעהרער געלט אריינגעקומען. וועגען דער הילף, וואס טאראשטשער לאנדסלייט אין אמעריקע בכלל, האבען גע־שיקט קיין טאראשטשע — דורך זייערע סאסייטיס, (וועגען דעם וועט ווערען געשריי־בען אין 2טען און 3טען טייל, וואו ס'וועט זיין ספעציעלע ארטיקלען וועגען דעם ענין).

אין די פריערדיגע ארטיקלען האבען מיר דערצעהלט וועגען די ניי אינסטי־טוציעס, וואס אידען האבען געגרינדעט אין טאראשטשע, און די אינסטיטוציעס זיי־נען ניט געווען אין א קליינער צאהל, אין פראפארציע צו דער קליינער שטאט: א ביקור חולים, א תלמוד תורה, א גרויסע, שעהנע שול (סינאגאגע), א באנק, פאנד פאר ארויסהעלפען ארעמע בעלעבאטים, מיט גמילות חסדים. דעם ענין פון צדקה האט מען אוועקגעשטעלט אויף א שענערען און פעסטערען פונדאמענט. א רב האט געקראגען שכירות 27 רובעל א וואך, און נאך פארשידענע אנדערע פארבעסערונגען. וואו האט מען גענומען געלט אויף דעם אלעמען? זיינען טאקע די טאראשטשער בא־לעבאטים געווארען אזעלכע פזרנים? (פרייגיביגע). גראדע ניט, נאר די פירונג פון שטאט, די אידישע פירונג איז אריינגעקומען אין ריכטיגע הענט, אין די הענט פון איידעלע, אידעאלע יונגע לייט, וואס האבען געארבייט פאר טובת הכלל מיט'ן גאנצען הארצען, עס האט זיך צו זייערע הענט גאר ניט „צוגעקלעפט"...

ווי בעוואוסט, איז אין יעדער שטאט אין אמאליגען רוסלאנד געווען א טאקסע, א גאלאג אויף אידישע כשר פלייש. יעדעס יאהר, דאכט זיך, אלע פיר יאהר, האט מען אין דער גובערניע פארדונגען די טאקסע פון יעדער שטאט. טאראשטשער טאקסע איז מיט פופציג יאהר צוריק געגאנגען פון פינף ביז זעקס טויזענט רובעל א יאהר. דאס געלט איז צוריקגעקערט געווארען צום שטאט, אויף אידישע כלל הוצאות, ווי אויסהאלטען רבנים, תלמוד תורות, בויען שוהלען און אזוי ווייטער. אבער יע־דעס יאהר האט די שטאט געדארפט צושטעלען א פריגאוואר (בודזשעט) פון דער הוצאה. דער גאלאווא מיט דער אופראווע, מיט'ן איספראוניק האבען דעם חשבון געדארפט דורכזעהן, און וואס עס איז זיי ניט געפעלען, האבען זיי אויסגעמעקט, און אזוי ווי די ארויסגעמער פון די טאקסע געלדער, אדער ווי עס האט געהייסען אין דער אפיציעלער שפראך — „קאראבאטשני סכאר", זיינען געווען דער טיפ פון אטא־ליגע קהל'ס־לייט, פלעגט דער גרעסטער טייל פון די געלטער בלייבען ביי די קהל'ס לייט און ביי די טשינאוניקעס. אבער ווען די פירונג פון שטאט איז אריינגעפאלען אין די הענט פון אידעאלע מענשען, וואס האבען געמיינט ניט זייערע פערזענליכע נוצען, נאר טובות העיר, איז געווען גענוג געלט אויף אלע הצטרכות פון טאראשטשער רעליגיעזען און סאציאלען לעבען.

בית עלמין'ס אין טאראשטשע

אין טאראשטשע זיינען דא צוויי בית עולמין'ס, דער אלטער און דער נייער. דער נייער בית.עולם איז שוין אויך אלט א יאהר אכציג אדער ניינציג; דער אלטער בית עולם איז ניט דער ערשטער אין טאראשטשע, נאך מיט א 2 הונדערט יאהר אדער מעהר צוריק איז געווען אין טאראשטשע א בית עולם, זעהט אויס דער ערשטער. געווען איז ער אויפ'ן הויף פון אמאליגען פריסטאוו „שילא", ווא סהאט זיך אנגעפאנגען אויף דער שפעטערדיגער דווריאנסקי גאס, צום זייט פון טייך גלובאטשאק, אקעגען דער שפעטערער קאראולקע (פאליציי הויז). אין יענער צייט איז דווריאנסקי

גאס נאך אויף דער וועלט נים געווען, און וואו שפעטער איז געווען שילאס הויף איז שוין געווען ווייט אונטער'ן שטאט. און דיזען פלאץ האט מען אפגעגעבען פאר א אידישען בית הקברות. שפעטער מיט יאהרען, ווען עס האט זיך אנגעהויבען בויען די דוואריאנסקי גאס, האט מען אפגעגעבען פאר א בית עולם, דעם יעצטיגען אלטען בית עולם, וועלכער האט זיך געפונען און געפינט זיך יעצט ווייטער פונ'ם פריערינען בית עולם אין שילאס הויף, ווייט אין פעלד אריין, אויפ'ן וועג, וואו מען געהט צו נח'ם טייך. איך באשרייב די בית עולמין'ס, ווייל ווען עס איז ניטא קיין ריכטיגע היסטאריע, אדער כראנאלאגיע פון א מקום, שטאט, זאל מען זוכען די אלטע בית עלמין'ס, די אלטע מצבות, קאן מען אויסגעפינען. ווי זאגט דער פסוק: „שאל אביך, ויגדך", — פרעג דעם פאטער, וועט ער דיר זאגען, פרעג די אלטע מצבות, וועסטו אויסגעפינען. מיט'ן אלטען בית עולם אין טאראשטשע זיינען פארבונדען שעהנע לענענדעס און אויך ווירקליכקייטען, וועלכע מיר וועלען דא באשרייבען.

אויף דעם אלטען בית עולם, ווי די לאנדסלייט ווייסען, ליגט דער צדיק ר' רפאל בערשעדער, אויף וועמען די חסידישע וועלט האט געזאגט, אז ער האט אויף זיין לעבען קיין שקר נים געזאגט. געקומען קיין טאראשטשע איז ער אין א געוויסען טאג, און געזאגט האט ער געוויסע תפילות, אויפ'ן פלאץ, וואו ער איז שפעטער באערדיגט געווארען. אויפ'ן זעלבען פלאץ איז מיט א פאר צענדליג יאהר פריער געשטאנען דער משערנאבעליר צדיק ר' מאטעלע, וואס איז געווען מניד פון טאראשטשע, און ווי די לעגענדע דערצעהלט, האט ער א פרעג געטאן, צי דער צדיק ר רפאל בערשעדער פארט אהער? אויף וואס דער עולם האט אים געענטפערט, אז ער פארט אטאהל אהער, אבער נים אפט. און ווי די לעגענדע דערצעהלט, האט ר' מאטעלע געהאלטען אין האנט א קליין צווייגעלע און עס אריינגעשטעקט אין דער ערד, וואו ער איז געשטאנען, האט זיך דאס צווייגעלע אנגענומען, און עס איז ארויסגעוואקסען דער שפעטער-באוואוסטער בוים אויפ'ן בית עולם, וועלכען מען רופט „דעם רבין'ס בוים". אן אנדער ווערסיע (נוסח) איז דא וועגן דעם לעגענדארען בוים און וועגען ר' רפאל בערשאדער:

ר' רפאל איז געקומען קיין טאראשטשע און איז מיט עטליכע חסידים ארויפגעגאנגען אויפ'ן בית עולם, געזאגט געוויסע תפילות, אויפ'ן זעלבען ארט, וואו צוריק מיט א פאר צענדליג יאהר רבי ר' מאטעלע פון טשערנאבאל מתפלל געווען. דאס איז געווען א געוויסער דאנערשטאג, אפזאגענדיג די תפילות און קומענדיג אויף דער אכסניה, האט ער זיך געזעגענט מיט דער שטאט אוועקצופארען. ווען די שטאט ליים האבען אים געבעטען, האלטען שבת אין טאראשטשע, האט ער געענטפערט, אז זיין דעה איז פון פריער געווען, צו האלטען שבת אינ'ם שטעטעל, וואו ער פארט יעצט, ער וועט אבער אראפפאהרען אהער, אן אנדערש מאהל אויף א שבת. ער האט זיך אפגעזעגענט מיט'ן שטעטעל און אוועקגעפארען, מיט זיין פערד און וועגעל, מיט'ן שמש, וואס איז געווען אין דער זעלבער צייט דער טרייבער פון פערדעל, דער גבאי און דער שמש, ווי אמאהליגע רביים פלעגען זיך פירען. אויפ'ן וועג האט זיך ר' רפאל באטראכט, ווי אזוי האט ער געקאנט צוזאגען די אידען אין טאראשטשע, אז ער וועט אן אנדערע צייט קומען קיין טאראשטשע אויף א שבת, ניט ווייסענדיג, צי ער וועט גאר דערלעבען? ער האט, מעשה שטן, אפילו פארגעסען זאגען: אי"ה, אויב גאט וועט וועלען. ער האט געהייסען דעם שמש פארקערעווען דאס פערד צוריק קיין טאראשטשע, און קומענדיג צוריק, איז שוין געווען פרייטאג, איז ער איז געבליבען אויף שבת אין טאראשטשע און אין דעם זעלבען שבת איז ער נפטר געווארען. דאס איז געווען אין תקפ"ז, מיט הונדערט צען יאהר צוריק. מען האט דעם רבין מקבר געווען אויף דעם זעלבען ארט, וואו ער האט מתפלל געווען, אויף דעם זעלבען ארט, וואו מיט א פאר צענדליג יאהר פריער האט מתפלל געווען ר' מאטעלע משערנאבילער. אין יענער צייט האט אין שטעטעל געהערשט א מגפה, פילע

441936B

אידען זיינען אויסגעשטארבען, און ווי די לעגענדע דערצעהלט, איז ר׳ רפאל געווען דער לעצטער קרבן אין שטאט פון דער מגפה.

די חסידישע וועלט האט געזאגט, אז ווען ר׳ מאטעלע טשערנאבעליר האט געפרעגט, צי ר׳ רפאל בערשעדער פארט קיין טאראשטשע, וואס איז נאך געווען מיט א פאר צענדליג יאהר צוריק, האט ער שוין „געזעהן", אז ר׳ רפאל וועט קומען צו קבורה אויף דעם זעלבען בית עולם. סאי־ווי־סאי האט די חסידישע וועלט גערעכענט, אז טאראשטשע האט א גרויסען זכות, וואס אויף איר בית עולם ליגט דער צדיק ר׳ רפאל בערשעדער.

עס איז דא נאך א לעגענדע, וועגען ר׳ רפאל׳ס פטירה: די לעגענדע, וואס דער־צעהלט ווייטער, איז געזוען געדרוקט אין זשורנאל פון אידישען געלערנטען גאט־לאבער, הבוקר אור, אין יאהר 1841. פון דער לעגענדע האט מיר געלאזט וויסען אונזער לאנדסמאן, וועלכען איך געדענק ניט פון דער היים, דאס איז לאנדסמאן אברהם סקווייר־סקי, געווארן־ווערענדיג, אז איך שרייב א געשיכטע פון טאראשטשע, האט ער מיר צוגעשיקט אביסעל מאטעריאל וועגען דער אמאהליגער טאראשטשע, פאר וועלכען איך בין איהם זעהר דאנקבאר. מיט אביסעל פון זיין מאטעריאל האב איך זיך באנוצט.

די לעגענדע פון הבוקר אור איז פאלגענדע: נאכ׳ן צוטיילען פון פוילען צווישען די דריי מלוכות — רוסלאנד, דייטשלאנד און עסטרייך, איז די שטאט בערשעד גע־ווען נאענט צו די אלע דריי גרעניצען, און עס האט זיך אויף די גרעניצען אנגעהויבען א גוואלדאוונע שמוגעל: מען האט איבערגעפירט איבער די גרעניצען א סך טייערע סחורות, ניט צאלענדיג נאטירליך קיין דיוטי (אפצאהל), צווישען די שמוגלער זיינען געווען א היפשע צאהל אידען, און וועמען מען האט געכאפט, האט מען פארשיקט קיין סיביר, אדער א סך יאהרען טורמע. פריצים, וואס פלעגען פארען אין קארעטעס, האט מען ניט באזוכט, און מען האט זיי געלאזט פריי אריבערפארען. נו, האט א אר־דישער שמוגלער געמאכט שותפות מיט א פריץ, און דער פריץ פלעגט אין זיין קא־רעטע איבערפירען פון איין לאנד צום צווייטען טייערע זיידענס, צירונג און אנדערע חפצים, און ביידע זיינען פונ׳ם שמוגעל מסחר רייך געווארען, ביז אנדערע שמוגלער זיינען געווארען און זיי גע׳מסר׳ט. מען האט דעם פריץ איבערגענומען ביי דער גרעניץ און געפונען אין קארעטע טייערע סאמעט, זיידענס. דער פריץ האט זיך מודה געווען, אז דער אידישער סוחר האט אים געגעבען דאס פעקעל, און ער, דער פריץ איז ניט מעהר ווי דער איבערפירער. מען האט דעם אידען ערעסטירט, ער האט אבער געלייקענט, עס איז ניט זיין סחורה, און ער ווייסט פון גארניט. אויף דעם האט דער פריץ געענטפערט: מען זאל פרעגען די צוויי רביים, דעם סאווראנער רב און דעם רבין ר׳ רפאל, זיי ווייסען, אז איך זאג קיין ליגען ניט. מען האט געמאלדען די צוויי רביים, אין דער און דער צייט זיך שטעלען אין בית המשפט.

עס איז געווארען א שאלה ביי די רביים, צווישען ראטעווען א אידען פון טורמע, אדער סיביר, אדער שווערען פאלש, ווייל זיי האבען געוואוסט, אז דאס פעקעל סחורה איז דעם אידענס. דער סאווראנער רב האט געזאגט, אז ווען עס האנדעלט זיך וועגען ראטעווען א אידען פון א שווערע שטראף, שטעהט פקוח נפש העכער פון שבועות, און ער וועט אפילו פאלש שווערען, ר׳ רפאל האט געזאגט: „איך האב זיך שטענדיג אויסגעהיט פון שקר, און וועל ניט שווערען פאלש, און אויב דער אויבער־שטער וויל מיך ווייטער אויסהיטען פון זאגען שקר, אדער ברייננען א אידען אין תפיסה, זאל ער מיך צו זיך נעמען". און גאט האט צוגעהערט ר׳ רפאל׳ס בקשה און אים צו זיך צוגענומען.

דער לעגענדארער בוים

אויף דעם ארט, וואו מען האט מקבר געווען ר׳ רפאל בערשעדער, האט ארויס־געשטעקט פון דער ערד א צווייגעלע, וועלכער האט זיך לאנגזאם געוואקסען. אויפ׳ן

קבר האָט די שטאָט אויפגעבויט אַ אוהל. דאָס צווייגעל איז געוואַקסען פון יענער זיים וואַנט פון אוהל, דער בוים האָט זיך מיט דער צייט שטאַרק צוואוואַקסען, און נאָך יעצט באַשאַטענט ער מיט זיינע גרויסע, געדיכטע צווייגען דעם אוהל און די קברים, וואָס געפינען זיך ארום. אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע, פאַגראַמען און איבערגאַנג פון שטאָט פון האַנט צו האַנט, האָט מען אויסגעהאַקט די בוימער פון וואַלד, אונטער'ן שטאָט, ווייל עס איז געוואָרען אַ דוחק אין האַלץ, און מען האָט אויס־געהאַקט בוימער, ווי נאָר מען האָט געקאָנט, אָבער דעם בוים אויפ'ן רבינ'ס קבר האָבען די קריסטען מורא געהאַט אויסצוהאַקען. „צע ראַבינא דערעוואָ", דאָס איז דעם רבין'ס בוים), האָבען די קריסטען געזאָגט, און האָבען מורא געהאַט אים רירען, און דער בוים איז געבליבען וואַקסען.

ווען די באָלשעוויסטישע מאַכט האָט זיך בעפעסטיגט אין גאַנץ רוסלאַנד, און אויך נאָמירליך אין טאַראַשטשע, וואָס איז אוקראַינע, איז דער מאַגנעל אין האַלץ נאָך אַלץ געווען גרויס, און די מאַכט האָט אויסגערעכענט, אַז פונ'ס בוים קאָן מען אויסהאַ־קען האַלץ אין דער ווערט פון פערציג רובעל, חוץ דער אַרבעט. די אידען האָבען אָפּ־געקויפט דעם בוים ביי דער מאַכט פאַר פערציג רובעל, און מען לאָזט איהם עד היום וואַקסען און באַשאַטענען די קברים.

מיט אַ יאָהר צוועלף צוריק איז אָנגעקומען אַ בריף צו טאַראַשטשער סאָ־סייטיס אין ניו יאָרק, אַז דער אוהל איז צובראָכען, דער פאַרקען צוגעמען. עס געהען אַרום איבערן בית עולם בהמות, פערד, ציגען און אַנדערע חיות. די אידען האָבען זעהר גרויסע יסורים, וואָס זייער אַלטער בית עולם מיט דעם רבין'ס קבר און אוהל ווע־רען געשענדעט און צובראָכען, ווי האָבען אָבער ניט די מאַטעריעלע מעגליכקייט העלפען דערצו, ווייל זיי שטאַרבען אַליין פון הונגער, ווען מען האָט פאַרגעלעזען דעם בריף פאַר די סאָסייטיס, האָט ער, דעם אמת זאָגענדיג, אַרויסגערופען זעהר אַ קליינע ווירקונג אויף די מיטגלידער, מאַנכע האָבען זיך נאָך אויסגעלאַכט מיט די געוועגליכע שאַבלאָנע וויצען: „די מויטע וועלען פון די קברים ניט אַנטלויפען". דאָן האָט אַ מיט־גליד פון דער סאָסייטי אַהעקגעשיקט קיין טאַראַשטשע זיינע הונדערט דאָלאַר, מען זאָל דעם אוהל מיט'ן פאַרקען פון בית הקברות צורעכט מאַכען.

דער זעלבער מיטגליד, וואָס האָט געשיקט די הונדערט דאָלאַר, האָט דורך זיין איידעם, יוסף היימאַן, וואָס איז סעקרעטאַר פון דזשאַינט דיסטריבושאָן קאָמיטע, אויס־געווירקט, דער דזשאַינט זאָל שיקען קיין טאַראַשטשע אַ טראַקטאָר, מיט וועלכען צוויי און דרייסיג אידישע קאָלאָניסטען האָבען באַארבעט דאָס לאַנד, וואָס די מאַכט האָט זיי געגעבען, אונטער'ן שטאָט, דער טראַקטאָר האָט זיי נאָך איינגעבראַכט יעדען זו־מער איבער זיבען הונדערט רובעל רענט, וואָס זיי פלעגען אַרויסקריגען פאַרדינגענד איהם צו אַנדערע קאָלאָניסטען, ווייל דאָס איז געווען דער איינציגער טראַקטאָר אין געגענד. פון דער טאַראַשטשער קאָלאָניע, וועלען מיר נאָך שרייבען אין די אַנדערע טיילען.

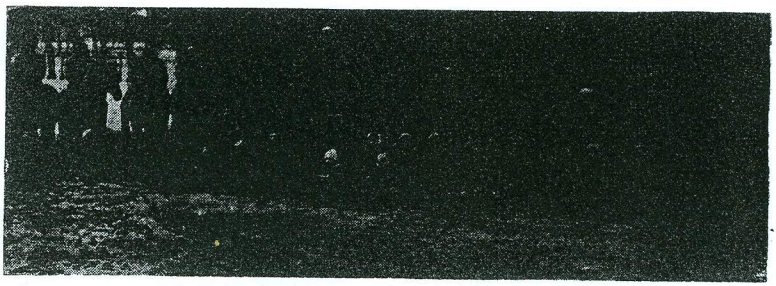

אינ'ם יאהר תרפ"ז 1926, איז געיארען הונדערט יאהר זינט ר' רפאל'ס פטירה. האט טאראשטשע געשיקט א בריף קיין בערשעד, מען זאל צישיקען קיין טאראשטשע א באשרייבונג וועגען דעם לעבען פון הצדיק, ר' רפאל, ווייל די שטאט, יאו דער צדיק איז געקומען צו קבורה, פייערט דעם הונדערט יאהריגען יאהרצייט פון רביו'ם פטירה. עס איז אנגעקומען פון דארט א גאנצע מגלה פונם לעבען און פיראכץ און אויך די אלע לעגענדעס, וואס זיינען ארומגעוועבט ארום דעם צדיק'ס לעבען און טוים. דער גאנצער מאטעריאל איז געלעזען געווארען אין אלע מתי תפילות פון שטאט, וועלכע זיינען נאך אלע געווען אין אידישע הענד.

ווי אלט איז טאראשטשע?

אין פריערדיגען קאפיטעל האבען מיר באשריבען די בית עלמין'ס, וועלכע אויסצוגעפינען פון זיי, ווי אלט די שטאט איז, מיר קאנען אבער ליידער נים ווייסען ריכטיג די עלטער פון שטאט. מען האט געפונען א מצבה אויפ'ן אלטען בית הקברות פונם יאר תקל. דאס הייסט, אז די מצבה איז שוין אלט הונדערט עטליכע אן יעצט יאר. און אזוי ווי מען קאן רעכענען, אז דיזע מצבה איז נים די שפעטעסטע אויפ'ן בית עולם עס זיינען מסתמא געווען נאך אנדערע מצבות פון פריערדיגע יאהרען, ווייל זיינען שוין לאנג פארניכטעט געווארען, ווייל די מצבות זיינען געמאכט געווארען פון האלץ, נים פון שטיין, און אזוי ווי פאר דעם אלטען בית עולם איז געווען א בית הקברות אויפ'ן ארט, וואו עס איז שפעטער געווען דעם פריסטאווס שולאס הויף, קאן מען זיך בשעתו דיין, אז טאראשטשע איז שוין פיל אלט א יאהר הונדערט, אדער מעהר. עס זיינען אבער דא היסטארישע באווייזע, אז טאראשטשע איז אלט אריבער צוויי הונדערט יאהר. אונזער לאנדסמאן, פריינד הנ' אלשאנסקי, צו ווען איך האב זיך געווענדעט נאך אינפארמאציע, האט מיר צוגעשטעלט ווייטערע אפיציעלע אינפארמאציע, און געווענדעט צו אלשאנסקין האב איך זיך, ווייל ער איז די פערזאן, וואס קאן מיר געבען דעם ווייטגען מאטעריאל; היפשע עטליכע יאהר איז ער געווען א לעהרער (שרייבער) אין דער פאליציי, און זיבעצען יאהר איז ער געווען א משלחן אפראציע (סטאראסטע אין דומע) אז זאגענדיג האט מיר אלשאנסקי מיטגעטיילט פיר אפיציעלע דאקומענטען: טאראשטשע איז געווארען א איינדזי גאראד אין יאהר 1800, דאס הייסט מיט הונדערט פינף און דרייסיג יאהר צוריק, ביז דאמאלט איז דער אויינדזי גאראד געווען פיאטער (פיאטינדר). איינע אן אלמה, מיט'ן נאמען, בעטיאר האט אוועקגעשענקט איהר גאנצע לאנד פון אינטער לעקסאוויטש, ביז אילטש'ן ביי כאטשאק צו דער מלוכה, מיט'ן בארינג, עס יאר דארט ווערען א גאראד, מיט'ן נאמען טאראשטשע, ווייל פריערדיגער אייגענטימער פון דער גאנצער שטרעקע לאנד איז געווען איינער א פאמיעשטשיק, מיט'ן נאמען טאראס, פלייכט איהר פאטער, אדער זוידע. דאס לאנד איז געווען ווי אנגעמאסטען פאר א גאראד: עס איז געווען ווערד א שערנע לאנדשאפט, מיט טייכען, וואלד. פון דעם ארט ווא עס איז יעצט טאראשטשע, האבען זיך געצוגען וועגען צו דערפער, שטעטלאך ארום, און אזוי איז טאראשטשע געווארען א גאראד פונקט מיט הונדערט פינף און דרייסיג יאהר צוריק.

פריינד יוסף האנאפאלפסקי, וועלכער האט זעהר פיל אייפגעטאן פאר טאראשטשע, מיט זיין שרייבען און וועקען די מאסייטס פון גיז יארק און פילאדעלפיע, און לאנדסלייט בכלל צו העלפען דער אלטער טאראשטשע, האט מיר זעהר פיל געהאלפען מיט מאטעריאל פאר דער היסטארי פון טאראשטשע. אינ'ם לעצטען בריף זיינעם ברענגט ער אן אויסצוג פון דער אידיש רוסישער ענציקלאפעדיע פון טאראשטשע, אז שוין אין יאהר 1760 איז געווען אין טאראשטשע צוויי און דרייסיג אידישע הייזער אין די צוויי גאסען, און 41 הייזער אויפ'ן מארק פלאץ. אידישע אייניאינער אין טאראשטשע זיינען אין יענער צייט געווען 132 משפחות. ווי מען זעהט איז שיין מיט 175 יאהר צוריק געווען אין טאראשטשע א היפש אידיש שטעטעל.

ויכל און בראשית

דאס ערשטע קאפיטעל פון אונזער באשרייבונג טאראשטשע האבען מיר אנגע־חויבען נים מיט בראשית, ווי אזוי דאס שטעטעל האט זיך אויפגעבויעט, נאר מיט ויכל, ווען דאס שטעטעל איז שוין געווען, מיט אלץ א שטאט, א אויעזדני נאראד, מיט א אידישע באפעלקערונג פון פינף זעקס טויזענט נשמות, מיט פארשידענע אינסטיטו־ציעס, רעליגיעזע, סאציאלע, אינטעלעקטועלע, מיט א וועלטליכען שטעטעלשען לע־בען, א קליין שטעטעלשען, אבער דאך שטאטיש, ציוויליזירט, ווי אידישע שטעטלאך אין אלגעמיין אין יענער צייט, מיט עטליכע צענדלינג יאהר צוריק, ווי מיר געדיינקען עס, און וואס מיר האבען געהערט פון אונזערע עלטערען פון עלטערע מענשען, און פון גאר אלטע. מיר האבען געזוכט דעם אמת, ווייניגסטען דעם „קרוב לאמת", מיר האבען געזוכט מאטעריאל וואו מיר האבען גאר געקאנט, מיר זיינען נים קיין פראפעסיאנעלע שרייבער, און שרייבען נים קיין סיפור (ערצעהלונג), נאר מיר שריי־בען די היסטארי פון אונזער שטאט, פון אונזער היים־שטאט, און אויף וויפיל אונזערע ארעמע קרעפטען, אלס נים שרייבער האבען אונז ערלויבט, האבען מיר געטאן אונזער פליכט אלס לאנדסמאן, וועמען די שטאט איז ליב און טייער. מיט דעם ענדיגען מיר דעם ערשטען טייל פון דער היסטארי פון טאראשטשע, ווי מיר האבען אין דער הקדמה געשריבען, וועלען נאך זיין צוויי טיילען, דער צווייטער טייל וועט ענטהאלטען די רע־וואלוציע, די פאגראמען, די איבערגאנגע פון שטאט פון האנד צו האנד, ביז עס האט זיך איינגעשטעלט א פעסטע רעגירונג פון די באלשעוויסטישע מאכט.

דער דריטער טייל פון דער היסטאריע וועט זיין א באשרייבונג פון די פיר סא־סייטיס פון ניו יארק און פילאדעלפיע, און וואס די סאסייטיס האבען אויפגעטאן פאר זייער היימיש שטעטעל טאראשטשע, פאר די אינסטיטוציעס אין אמעריקע פאר פאלעס־טינע און דזשאינט, און וואס די סאסייטיס טוען אויף פאר זייערע מיטגלידער.

א באזונדער ארט צווישען די סאסייטיס פארנעמט די טאראשטער אינדעפענ־דענט ליידים סאסייטי פון ניו יארק. די נאבעלע סאסייטי איז געגרינדעט געווארען מיט דעם איינציגען צוועק, צו העלפען ארעמע לייט פון גרייטער ניו יארק, מיט קליינע סומען — דריי און פינף דאלאר, און אמאהל מעהר. אין לויף פון די צען יאהר, זינט די סאסייטי עקזיסטירט, האט זי שוין א סך הונדערטע אזעלכע קליינע סומען צוטיילט. אויף יעדען פאר פסח טיילט זי אויס א פאר הונדערט דאלאר אין מעות חיטים.

טאראשטשע לאנדסלייט בכלל זיינען זעהר שטאלץ, וואס פון זייער שטאט טאראשטשע איז ארויסגעוואקסען אזא נאבעלע פרוכט, ווי טאראשטשער אינדעפענ־דענט ליידים סאסייטי און דער שרייבער פון דער היסטאריע „טאראשטשע" איז גליק־ליך, וואס ער קאן שרייבען פון דער גומער ארבעט פון דער נאבעלער סאסייטי. אין דריטען טייל וועלען מיר באריכות שרייבען פון דער ארבעט פון דער ליידים סאסייטי.

(ענדע פון ערשטען טייל)

J. ROVEN, 98 Morningside Avenue, New York City

טאראשטשע

אַ היסטאָריע פון אַ קליין שטעטעל
אין קיעווער גובערניע, אוקראינע

צווייטער טייל

איבערלעבונגען פון שטעטעל אין דער וועלט מלחמה,
רעוואָלוציע און בירגער קריג

געשריבען פון

יעקב ראָוין — ראָווינסקי

א מיטגליד פון טאראשטשער לאנדסמאנשאפט

ניו יאָרק, 1937

געדרוקט ביי די
מוינעשטער פאבלישינג קאמפ.
1569 איסט ניו יאָרק עוועניו
ברוקלין, נ. י.

שרייבער און מיטארבייטער פון דער היסטאריע טאראשטשע

פערפאסער יעקב ראווין (ראזוינסקי)

יוסף האנאפאלסקי

בן ציון פאטאשנוק

אלחנן אלשאנסקי

משה באיארסקי

מרדכי טאלטשינסקי

מיטארבייטער

Printed by.
MOINESTER PUBLISHING CO.
1569 East New York Ave.
Brooklyn, N. Y.

געווידמעט צו

מיין ליעבע פרוי סארא

און

אונזערע ליעבע קינדער

זיהן:

בענזשעמין — אונזער שנור — רעבעקא

מאקס — אונזער שנור — עטא

וויליאם און אנטאן

אונזער ליבע טאכטער ליע ראזין היימאן

אונזער איידעם יוסף היימאן

צו מיין 75 יאהריגען געבורטס טאג

מיט גליק ווינשע צו מיין

ליבע פאמיליע.

פאררעדע צום צווייטען טהייל פון אונזער היסטאריע

„טאראשטשע"

די פריינדליכע אויפנאמע פון ערשטען טהייל היסטאריע „טאראשטשע", האט געגעבען דעם שרייבער מוטה און קוראזש, פארטזעצען די ארבייט, פון שרייבען די אנדערע טהיילען, ווי מיר האבען אויסגעלייגט דעם פלאן, אין ערשטען טהייל היסטארי.

דעם אמת זאגענדיג, האב איך ניט ערוואַרטעט אזא פריינדליכע און צופרידענע אויפנאמע: „לא סופר אני, ולא בן סופר", — איך בין ניט קיין שרייבער און ניט דער זוהן פון א שרייבער. אין דער אלטער היים, אינ'ם קליינעם שטעדטעל, האב איך אין שטאט זאכען זיך ניט געמישט, און נאך ווייניגער האט מיך אינטערעסירט די היסטארי פון שטעדטעל, געשיינט האט מיר אבער, אז די „קלייגע" טאראשטשע דארף האבען א „גרויסע" היסטאריע . . .

ווערענד אן אמעריקאנער תושב, איז מען געווען פארנומען מיט „מאכען א לעבען", ערציהען א פאמיליע, און מען האט זיך ווייניג אינטערעסירט מיט דעם היימישען שטעדטעל. דער אינטערעס צו דער אלטער היים איז באשטאנען — אין זיך דורכשרייבען אמאהל מיט משפחה, שיקען א פאר דאלאר אהיים, ווען מען האט געקאנט. די „וועלט מלחמה", די איבערלעבונגען פון אונזערע היים שטעט און שטעטלאך, האט אויפגעוועקט אין די לאנדסמאנשאפטען אין אמעריקא, דעם אינטערעס צו זייערע אלטע היימען, און ביי מיין ווייניקייט האט אויך אויפגעלעבט דער אינטערעס צו מיין געבורט שטעטעל, און דאס האט מיך געבראכט אויף דער אידייע, צו שרייבען „די היסטארי פון טאראשטשע", האב איך אנגעהויבען נאכזוכען, נאכפארשען, דיטיילס זוגען שטעטעל, און האב צוגעצויגען לאנדסלייט אין דער אלטער היים, איך אין אמעריקא, און וויפיעל מיינע ארימע קרעפטען האבען מיר ערלויבט, האב איך אלעס געטהון, און אזוי איז מיר געלונגען, צו שאפען די ערשטע טהייל היסטארי, פון אונזער טאראשטשע, וועלכע איך האב געהאט דעם פארגעניגען צו צוטיילען „פריי" צו די מיטגלידער פון אונזערע ארגאניזאציעס און צו יעדען לאנדסמאן, וואס האט געוואלט די היסטארי האבען ביי זיך אין דער היים.

ווי פריהער געזאגט, האט די פריינדליכע אויפנאמע פון דעם ערשטען טהייל, מיר געגעבען מוטה, צו שרייבען די אנדערע טהיילען. עס איז א „טרילאגיע — טאראשטשע". אין ערשטען טהייל האבען מיר געשריבען די טאראשטשע פון אמאהל, פון איהר יצירה, ביז צו דער צייט פון דער וועלט מלחמה, לויט די קוועלען, וואס אונז איז געלונגען אויסצוגעפינען.

אין צווייטען טהייל, איז די באשרייבונג, פון דער צייט פון דער „וועלט מלחמה", „די איבערלעבונגען פון שטעטעל", פאר דער צייט „פון", „אין", און „נאך" דער וועלט מלחמה, ביז דער לעצטער צייט. און די הילפע, וואס אונזערע ארגאניזאציעס אין אמעריקא, וואס טראגען דעם נאמען „טאראשטשע", האבען געלייסטעט פאר'ן אלטען שטעטעל.

דער דריטער טהייל, איז א באשרייבונג פון די טאראשטשער לאנדסמאנשאפטען, דריי אין נו יארק, און איינע אין פילאדעלפיע. און מיר האפען, אז די אנדערע צוויי

טהיילען וועלען אויפגענומען ווערען פון די לאנדסמאנשאפטען און לאנדסלייט, ניט זייניגער פריינדליך, ווי דער ערשטער טהייל.

מאנכע לאנדסלייט אונזערע, וואס מעסטען די „אויפטהוענגען" פון איינעם, — מיט דער מאס פון „געלט", אדער זאגענאנטען „כבוד", וואס דער אויפטהוער זאל האבען ערוואַרטעט פאר זיין ארבייט, ווארום, ווי קען דאס זיין אנדערש ? . . . (זיי קאנען, ליידער, ניט דענקען וועגען א העכערע מדרגה) . . . א לאנדסמאן אונזערער, מר. זלמן בערדיטשעווסקי, דער זוהן פון דעם לעצטען טאראשטשער רב, ר' צדוק, ער האט ריכטיג אפגעשאצט די סיטואציע, און אבוואהל, דער בן הרב איז געווען שטארק בייז אויף מיר, ווייל נאך זיין מיינונג, האב איך ניט גענוג אפגעשאצט די אלטע טאראשטשער רבנים, אבער צו דער זעלבער צייט, האט ער ריכטיג פארשטאנען, וואס מיר האט דיקטירט, צו שרייבען די היסטארי פון אונזער שטעטעל. מיר וועלען ציטירען עטליכע שורות פונ'ם לאנגען בריעף, וואס דער בן הרב שרייבט מיר :

„איך דאנק אייך, חשוב'ער לאנדסמאן", שרייבט מיר הער זלמן בערדיטשעווסקי, פאר דער קאפיע „טאראשטשע", וואס איהר האט מיר צוגעשיקט, איך האב דעם בוך געלעזען פון טאוועל צו טאוועל, א סך עראינערונגען, פון א גאנצער גאלערי, פאר־געסענע און האלב פארגעסענע געשטאלטען, האבען ווידער אויפגעלעבט אין מיין זכרון, פיעלע עפיזאדען, וואס איהר גיט איבער אין בוך, זיינען מיר פרעמד, אבער איך האב זיי נעהערט פון מיין פאטער ע"ה. איך באטראכט עס פאר א וויכטיגע ארבייט, צו „פאראייביגען" עפיזאדען פון אונזערע אלטע היימען, איבערהויפט, ווען פאר אסך פון אונז, הויבט שוין דאס וואָרט „טאראשטשע" קלינגען ווי א לעגענדארני פאר־גאנגענהייט, שוין באלד א פארגעסענהייט".

אט דער געדאנק, וואס דער חשוב'ער בן הרב האט אויסגעדריקט אין זיין בריעף „אז טאראשטשע ווערט באלד א פארגעסענהייט", „א לעגענדע", מען וועט שוין באלד ניט וויסען, ווי אונזערע עלטערען און אור, אור עלטערען האבען אמאהל געלעבט, וואס פאר א פיהראכץ, וואס פאר טראדיציעס עס האבען אמאהל געהערשט אין דעם קליינעם שטעטעל טאראשטשע.

אט דאס, פריינדע, האט מיך באוואיגען, צו שרייבען די היסטארי פון טאראשטשע עס טהוט וועה פאר'ן אלטען שטעטעל, עס ווילט זיך, עס זאל בלייבען אן אנדענק, א זכר, נאכ'ן געווען געגעס היים שטעטעל. און ווען די גאנצע טרילאגיע „טאראשטשע" וועט זיין געפאבלישט, געלעזען פון די טאראשטשער לאנדסמאנשאפטען, פון לאנדס־לייט בכלל, וועל איך דאמאלס רעכענען אז איך האב, מעהר אדער ווייניג, אויפגעטהון פאר דער אלטער טאראשטשע, פון יענער זייט ים, און פאר דער „נייער טאראשטשע", וואס מיר האבען געגרינדעט אין אמעריקא . . .

אז מיין ארבייט, אויף דעם ערשטען טהייל היסטארי, איז ניט געווען ארויס־געזאגט, באווייזען די פריינדליכע בריעף, וואס פיעלע פון די לאנדסלייט האבען מיר צוגעשיקט, נאך א גרעסערע צאהל האבען זייער צופרידענהייט און דאנקבארקייט אויסגעדריקט פערזענליך, זיך טרעפענדיג מיט מיר. צווישען די פיעלע בריעף איז געווען איינער פון א לאנדסמאן, פון לאנדאן, ענגלאנד, וועמען יענעמס א קרוב, פון ניו יארק, האט די היסטאריע געשיקט, האט יענער צוגעשיקט א האלב פונט (אויף אמעריקאנער געלט — צוויי און א האלבען דאלאר) פאר דער קאפיע. א טאראשטשע לאנדספרוי, פון שיקאגא, וועמען איהרער א קרוב פון ניו יארק האט די היסטארי געשיקט, האט צוגעשיקט א דאלאר, ניט וויסענדיג, אז דער שרייבער האט זיין ארעם

ווערקעל געמאכט א מתנה צו יעדען טאראשטשער. די דריי און א האלבען דאלאר זיינען געווען אן אנפאנג פון א פאנד פאר א קראנקען לאנדסמאן, און מען האט געשאפען פאר'ן קראנקען א פאר צעהנדלינג דאלאר.

פון די פיעלע בריעף וועל איך בלויז ציטירען אויסצוגג פון אייניגע. די בריעף זיינען געשריבען פון „פערזענליכקייטען", מיט וועלכע אפילו פראפעסיאנעלע שרייבער, קאנען און מעגען שטאלץ זיין.

די באקאנטע אידישע אקטריסע, בעטי טאמאשעווסקי, געבוירען אין טאראשטשע, און ביז איהר עלפטען יאהר האט זי געוואהנט מיט איהרע עלטערען אין דיזען שטעטעל, שרייבט מיר א בריעף, פון וועלכען איך נעם ארויס די פאלגענדע עטליכע שורות :

„ווי גליקליך איך בין געווען", שרייבט מיר די מרס. טאמאשעווסקי, „ווען איך האב דערזעהן די היסטארי, מיט'ן נאמען „טאראשטשע", דער נאמען איז מיר איינ־געקריצט אין מיין מוח, איך געדענק שוין ווייניג פון מיין שטעטעל. דער נאמען „ליבעטשאק" (גלובאטשאק, א טייכעל אין טאראשטשע, נאך וועמעס נאמען מען רופט יענעם גאנצען געגענד), האט מיר דערמאנט מיין ליעבען אלטען זיידען, אורען לייב, דעם פאטשטאר, (דער אלטער אורען לייב, ווי מען האט מרס. טאמאשעווסקי'ס זיידען גערופען, איז געווען איינער פון די דריי נגידים, וואס האבען זיך אין יענער צייט געפונען אין שטאט), עס איז א שעהנער טהאט, צו באשרייבען דאס שטעטעל טאראשטשע, מיט איהרע אידען, מיט זייער לעבען . . . אך, ווי אינטערעסאנט . . . איך שיק אייך מיין הערצליכען דאנק, איך וועל האפען, אז איהר וועט נאך ווייטער שרייבען פון טאראשטשע, וועלכעס איך וועל לעזען, מיט צופרידענהייט אן דאנק.

אייער בעטי טאמאשעווסקי, געבוירען אין טאראשטשע.

אן אינטערעסאנטער בריעף איז אנגעקומען צום שרייבער פון דער היסטארי פון א לאנדסמאן, א באוואוסטער דאקטאר ספעציאליסט, מאיר גאלאב, פראפעסאר פון ניו יארקער מעדיקעל קאלעדזש, אפטער שרייבער אין זשורנאל „אף אמעריקאן מעדיקאל אסאסיאיישאן". פראפעסאר גאלאב שרייבט דעם בריעף אין א פיינעם אידיש, בעווירצט מיט העברעאישע מאמרים, וועלכעס ווייזט, אז ער האט נאך ניט פארגעסען, וואס ער האט אמאהל געלערענט אין אלטען היים שטעטעל „טאראשטשע". צווישען אנדערעס שרייבט פראפעסאר גאלאב פאלגענדעס :

„אייער ווערק „טאראשטשע", האב איך געלעזען, מיט גרויס אינטערעס, עס איז אן אויסדרוק פון א פיינער נשמה, פון א הארץ וואס קלאפט מיט איידעלקייט, אן פיינעם סענטימענט, וואס האט געקאנט ארויסרופען די אסביציע, צו שרייבען דעם אינטערעסאנטען מאנוסקריפט. איך גראטוליר אונזער לאנדסמאנשאפט מיט דיזען ווערק, און ווינש אייך, נאך פאר פיעלע יאהרען, אנצוגעהן מיט אייער נאבעלע ארבייט.

אייר פריינד, מאיר גאלאב.

נאך א בריעף פון א לאנדסמאן, א ספעציאליסט אין ברוקלין, דאקטאר ליפאוו, וועלכער, שטודירענד אין די אוניווערסעטעטען פון רוסלאנד, שווייץ און בערלין, האט נאך ניט פארגעסען דאס ביסעל אידיש, וואס ער האט געלערענט אין זיינע קינדער יאהרען, אין קליינעם שטעטעל „טאראשטשע". צווישען אנדערעס שרייבט דר. ליפאוו, פאלגענדעס :

„פון טיעפען הארצען דאנק איך אייך, פריינד ראוויין, פאר'ן ווערטהפולען בוך. עס האט מיך איינגענומען איבערראשט. איך האב ניט פארדעכטיגט אין אייך אזא היפשען ליטעראַרישען טאלאנט, עס איז מיר געווען זעהר אינטערעסאנט און איינ־

געגעמען, צו לעזען וועגען טאראשטשע און איהר באוואהנער, אייערע באשרייבונגען האבען לעבהאפט ארויסגערופען די בילדער פון מיין היים, אין די יונגע יאהרען. איך זיינש אייך נאך פיעלע געזונטע יאהרען, א גוט עלטער, און דאנק אייך הערצליך פאר אייער שעהנעם בוך.

מיט פריינדליכען גרוס, אייער ישעיה ליפאוו.

נאך איין בריוועל פון אן אלטען לאנדסמאן, וועלכער די מייסטע טאראשטשער קאנען, און דאס איז פריינד משה באיארסקי, וועלכער וואהנט יעצט אין לאס אנזשעלאס, קאליפארניע, אין אמעריקא:

פריינד און לאנדסמאן, מר. ראווינסקי (מיין היימישער נאמען):

שרייבט מיר מר. באיארסקי, — „אונזער לאנדסמאן, פריינד פארמאן האט מיך צוגעשיקט אייער געלונגענע היסטארי „טאראשטשע", וועלכע איך האב באקומען שפעט אין אווענט, און האב זי שוין ניט אפגעלאזט, ביז איך האב עס אין גאנצען געענדיגט. וואס זאל איך אייך זאגען, פריינד ראווינסקי? איך האב מיך פשוט מחיה געווען, אין דייזע מאמענטען בין איך ניט געווען קיין היגער, איך האב געשוועבט אין אנדערע וועלטען, אין וועלכע איך האב איבערגעלעבט מיינע קינדערשע און שפעטערע יאהרען, אמת'ע ריכטיגע בילדער, וועלכע דערמאנען און וועקען די געפיהלען פון דעם עלטערן דור, טאראשטשער לאנדסלייט, וואס געדענקען נאך, מעהר ווייניג, יענע פארגאנגענע בילדער. איהר האט אין די בילדער אריינגעגעבען אזא לעבענסקראפט, פאר וועלכער טרחה עס קומט אייך א גרויסען יישר כח, און א וואונש פון טיעפען הארצען, אז גאט זאל אייך געבען געזונט און לאנגע יאהרען, איהר זאלט נאך מעהרער קאנען שאפען, פאר אייערע לאנדסלייט און אייער געבורטס שטעטעל „טאראשטשע".

אייער איבערגעגעבענער פריינד, משה באיארסקי.

מיר וועלען זיך נאך טרעפען מיט אונזער אלטען פריינד באיארסקי'ן אויף די בלעטלאך פון דער היסטארי. און יעצט עטליכע ווערטער צו אונזערע לאנדסלייט בכלל:

פון טיעפען הערצען דאנק איך אייך, לאנדסלייט און פריינד, פאר אייער פריינד-ליכע אויפנאמע, פון מיין קליין ווערקעל, אייערע סימפאטישע בריעף, אייערע פערזענ-ליכע אויסדרוקען פון צופרידענהייט און דאנקבארקייט, פאר דער היסטארי, האט מיר באצאהלט פאר מיין ארבייט, פאר די שווערע קאסטען, וואס איך האב אוועקגעלייגט, „מארעלע" און „מאטרעלע", בממון ובדמים. איך האף, אז די אנדערע טהיילען וועלען אויפגענומען ווערען, מיט ניט וועניגער סימפאטי, ווי דער ערשטער. אין די יעצטיגע טהיילען האנדעלט זיך ניט פון דער פארגאנגענער, האלב פארגעסענער טאראשטשע, נאר פון דער טאראשטשע, מיט אכטצעהן, פופצעהן, צעהן, און פינף יאהר צוריק. דייזע יאהרען זיינען געווען זעהר טרויעריגע, זעהר ליידענספולע, פאר גאנץ רוסלאנד, פאר אונזערע ברידער אין אוקראינע, און אויך, נאטירליך, פאר אונזער שטעטעל, מיר קאנען זיך אבער טרייסטען, אז אונזערע לאנדסלייט בכלל, אונזערע טאראשטשער סאסייעטים אין אמעריקא, האבען געטהון זייער פליכט צו זייערע קרובים, צו זייערע לאנדסלייט, צו זייער שטעטעל בכלל, אלס מענשען, אלס ברידער, און אלס אידען.

מיט הערצליכען גרוס,

אייער לאנדסמאן און פריינד,

יעקב ראווין (ראווינסקי).

קאפיטעל 1.

אוקראינע „פאר", „אין", און „נאך" דער מלחמה און רעוואלוציע.

מיר קומען יעצט צום טרויעריגסטען טהייל פון אונזער היסטארי, צום טהייל, וואו מיר באשרייבען די „שרעקליכסטע איבערלעבונגען" פון אונזער ליעב שטעטעל.

איידער מיר באשרייבען די שרעקליכע איבערלעבונגען פון אונזער טאראשטשע, וועלען מיר אין קורצען באריהרען דעם צושטאנד פון די אידען אין אוקראינע בכלל, די פארוויסטונג, פארניכטונג פון אידישע שטעט און שטעטלאך, פון כמעט גאנץ אוקראינע, פון אויסראטונג פון הונדערטע טויזענטע אידען, פון גאנצען אידישען תחום המושב (טשערטא אסיעדלאסטי), וואו די מלוכה האט ערלויבט די אידען, צו וואהנען, אין קאמפאקטע מאסען, זיך איינע די צווייטע לעבעדיג אויפעסען.

אוקראינע, אדער ווי מען האט די עטליכע גובערנים גערופען, אין דער צייט פון צאריזם — „מאלאראסיע", — איז פון תמיד אן געווען אן „ארץ הדמים", פאר די דארטיגע אידען, פון נאך גאר אלטע צייטען, די אוקראינער ערד האט מען גערופען „טשארני זיאם" (שווארצע ערד), וואס איז, צוליעב איהר פעטקייט, מסוגל, ארויס-צוגעבען אלערליי תבואות, פרוכטען, גרינסען, די עטליכע גובערנים פון מאלאראסיע האט מען אין רוסלאנד גערופען „זשיטניצא ראסיע" (ברויט קאמער פון רוסלאנד), מעגליך, אז די ערד איז געווען אזוי פעט, ווייל נאך מיט הונדערטע יאהרען צוריק, האט זי זיך אנגעזאפט מיט אידיש בלוט, נאך פון די צייטען פון די קאזאקען, הייידא-מאקען, פון די צייטען פון כמעלניצקין, גאנטען און אנדערע באנדיטען, וואס די פעטע אוקראינע האט ארויסגעגעבען . . .

אין דער אידישער טשערטא אסיעדלאסטי (תחום המושב) פון אוקראינע זיינען פאגראמען אויף אידען ניט געווען קיין נאווינע (נייעס), זיי האבען זיך אזוי ווי איינ-געבירגערט אין דער אידישער גאס. אידען וואס האבען געליטען פון פאגראמען, האבען אבער זיך אליין געזוכט צו טרייסטען, אז פאגראמען זיינען אן איבערגעהענדע ער-שיינונג, אז אידישע אונטערדריקונגען זיינען אויך ניט קיין אייביגע: „רוסלאנד ציווי-ליזירט זיך אלץ מעהרער, די צייטען פון כמעלניצקין, גאנטען און אנדערע באנדיטען, זיינען פארשוואונדען, און א זאך פון דער פארגאנגענהייט, און אפילו א „קעשעניעוו" וועט זיך שוין אויך מעהר ניט אומקערען. רוסלאנד האט זיך מיט א „קעשעניעוו" שטארק בלאמירט פאר דער ציוויליזירטער איירא פא, און וועט שוין מעהר ניט פראקטי-צירען אזעלכע מעשים", אזוי האבען זיך אידען געטרייסט, און געהאפט אויף בעסערע צייטען, אויף אידישע גלייך בארעכטיגונג, צו גלייך מיט דער אנדערער באפעלקערונג, אויף א ליבעראלע און בעסערע רוסלאנד, ליידער, האבען זיי זיך אפגענארט אין זייער האפענונג, אין זייער ערוואארטונג, אויף בעסערע צייטען: די פאסירונגען אין אוקראינע מיט די אידען, אין די צייטען „פון" און „נאך" דער מלחמה, האבען באוויזען, אז דער באנדיטיזם פון אמאהל, פון דער קאזאטשעסטוואַ, הדייאמאשטשינע, דער גייסט פון באגדאן כמעלניצקין, גאנטען און אנדערע באנדיטען, איז ניט פארשוואונדען, אויך אין צוואנציגסטען יאהר הונדערט, די פינסטערע כחות, די באנדיטערעי ווערען נאר פאר-

שלאפען, אויף א צייט, א לענגערע, צו א קורצערע, זיי ערוואכען אבער, מיט פרישען מוטה, מיט נייער ענערגיע, מיט גרעסערע אכזריות און בעסטיאליטעט, צו רויבען, צו שענדען, צו מאטערען אידען, מיט כל ארליי פייניגונגען, וואס נאר אוממענשליכע טייוואלים קאנען אויסטראכטען. „אידען איז א מצוה צו הרג'ענען", האבען די באנ־דיטען געשריען, און אויב הרג'ענען, דארף מען מאכען די מיתות, וואס שוידערליכער, וואס גרויזאמער, מיט מעהרער מאטערניסע, מיט מעהרער ווייטאגען פאר'ן קערפער און אויך פאר'ן גייסט.

ביי כינעזער (טשיינים) איז דא א טויט שטראפע, וואס מען גיט נאר גרויסע פארברעכער, עס איז ניט קיין געוועגליכער טויט, נאר, ווי זיי רופען דאס: „טויזענט פאכינער טויט", מען גיט דעם פאר'משפט'ען צו פיהלען כל ערליי טויטען, אבער מען לאזט איהם ניט אויסגעהן, פון די מאטערניסע, מען ראטעוועט איהם אין דער לעצטער מינוט, אום מען זאל איהם קאנען נאך מאטערען, נאך מוטשען, אט אזעלכע שוידערליכע מיתות, שרעקליכסטע פיינונגען, האבען אידען פון אוקראינע איבערגעטראגען, איבער־געלעבט אין דער צייט פון דער וועלט מלחמה, און נאך דער מלחמה. די גייסטיגע פיינונגען זיינען געווען, פילייכט, נאך שרעקליכער, ווי די קערפערליכע ענויים קשים. ניט ביי איינעם פון די מארטירער האט דאס הארץ געפלאצט, צוזעהענדיג, ווי מען פייניגט זיין פרוי, זיין מוטער, אדער זיין טאכטער, ניט איינער איז געפאלען טויט, גראבענדיג, צוזאמען מיט אנדערע אידען, קברים אין וועלכע מען וועט זיי לעבעדיגער־הייד באגראבען, עס האט אויסגעזעהן, ווי די בעסטיע אין מענשען פירט א וועט קאמפף מיט דער בעסטיע פון וואלד און זשאנגעל, ווער פון זיי איז ווילדער, שרעקליכער, מען דארף זאגען דעם אמת: די מענשליכע חיה האט ארויסגעוויזען, אז זי איז מעהר בעסטיע, ווי די חיה פון וואלד, פון זשאנגעל.

איידער מיר באשרייבען די איבערלעבונגען פון אונזער שטעטעל „טאראשטשע" אין דיזער שרעקליכער צייט, די פאסירונגען, די פאגראמען, הריגות, וואס טאראשטשע האט דורגעמאכט, ביז די באלשעוויסטישע מאכט האט די אלע באנדעס אויסגעראטען, האט זיך פעסט געזעצט אין זאטעל, און רוהע, ארדענונג, האט אנגעהויבען הערשען אין לאנד, וועלען מיר ציטירען די ביטערע אויסשרייען פון צוויי גרויסע אידען, צוויי מקונן'ס, דאס זיינען, פראפעסאר איליא חפץ, און אונזער העברעאיש־אידישער נאציאנאלער פאעט, חיים נחמן ביאליק, און פאר זייערע קינות וועלען מיר ווידמען א באזונדער קאפיטעל.

קאפיטעל 2.

צוויי מקונן'ס פון אידישע פאגראמען און הריגות.

פראפעסאר איליא חפץ, פון קיעווער אוניווערזיטעט, האט זעהר פיעל געארבייט פאר די אידען אין אוקראינע, אין דער צייט פון די פאגראמען, הריגות און אויך שפעטער, מיט ווארט און שריפט, ער האט באשריבען די פראגראמען אין א ווערק. וואס רופט זיך: „אוקראינער שחיטות", פון די יאהרען 1919-1920. דער חשוב'ער פראפעסאר שרייבט צווישען אנדערעם, פאלגענדעס:

„אנטקעגען די גרוילען פון דער אידישער טראגעדיע אין אוקראינע, זיינען בלייך אלע שילדערונגען אין דער וועלט ליטעראטור . . . ווי קאן נאך זיין אזא סצענע, ווי

אויף דער פאדלאגע (פלאר) ליגט א טויט קינד, פון א טויט פארוואונדעטע מוטער, אין א צימער, וואו עס ליגען די צופליקטע קערפערס פון קינדס פאטער און זיידען? ווי קאן זיין שרעקליכער, ווי א קינד ווערט משוגע, צוזעהענדיג דעם מארטירער טויט פון זיינע עלטערען, אדער ווי א מוטער דערווארנט איהר איינגען קינד, כדי צו ראטעווען איהרע אנדערע קינדער, פון דער סעמייסטווע (פאמיליע), ווייל, ליגענדיג אין א באהעלטעניש, צוזאמען מיט די אנדערע קינדער, האט דאס אומגליקליכע קינד אנגע־הויבען הוסטען, און מיט דעם הוסט האט עס געקאנט ברענגען צום באהעלטעניש די באנדיטען, וואס האבען ארומגעזוכט זייערע קרבנות, אום צו רעטען די אנדערע קינדער פון די באנדיטישע הענט, האט די אומגליקליכע מוטער, מיט איהרע אייגענע הענט, דאס קינד דערשטיקט".

„ווער עס האט געזעהן די קרבנות פון די שרעקליכע פאגראמען, ווער עס האט געזעהן די שרעקליכע בילדער, די אייגעפאלענע, ערד קאלירגע פנים'ער, זייערע אויגען, וואס קוקען מיט יאוש, מיט פארגליווערטען אומעט, אויגען, אין וועלכע עס בליצט אויף, פון צייט צו צייט א פייערעל, פון וואנזין, משוגעת, וואס דערצעהלען אזוי פיעל איבערלעבעניש, אויגען, אין וועלכע עס איז אויסגעלאשען יעדער פארלאנג פון לעבען, יעדער פונק פון האפענונג, מען זעהט אפילו ניט אין זיי דעם וואונש פון ראכע, נקמה, געבליבען איז נאר דער איינציגער פארלאנג, צו שטארבען. ווער עס האט אזעלכע בילדער געזעהן, דער וועט אויף אייביג פארלירען די פעהיגקייט, אפילו צו שמייכלען, ער וועט זיך אייביג ארומטראגען מיט זיי פאר'סם'טער נשמה אין דער ברייטער וועלט. וועט אין ערגעץ ניט געפינען קיין ארט, קיין רוהע, קיין מנוחה" . . .

און דער גרויסער אונשטערבליכער העברעאיש־אידישער פאעט, חיים נחמן ביאליק, דער דיכטער פון צער און צארן, ווי מען האט איהם גערופען, זינגט:

על השחיטה

פריי איבערזעצט פון סיגעל.

אויף מיין בלוטיגען שיקזאל,
האב איך שוין מעהר קיין תפילות אין מיין ברוסט,
מיין הארץ צובראכען, טויט און פוסט,
הימלען! אויב אין אייער בלאייער טיעפקייט,
אויף זיין טהראן דער אלטער גאט נאך זיצט,
און געפונען האב איך איהם נאך ניט ביז איצט,
בעט איהר ביי איהם רחמנות פאר מיר.
עס איז שוין קיין טראפען כח ניט פאראנען . . .
ביז וואנען שוין, ביז וואנען שוין, ביז וואנען?
(עד מתי, עד מתי, עד מתי?)

נאך די שרעקליכע בילדער, געמאהלען פון פראפעסאר חפץ, נאך דעם פאר־צווייפעלטען אויסשריי פון אונזער נאציאנאלער פאעט, חיים נחמן ביאליק, פיהלט מען, אז ווי טרויעריג מען זאל די פארגעקומענע פאסירונגען ניט באשרייבען, מיט וועלכע שווארצע פארבען מען זאל ניט מאהלען, וועלען די בילדער אלץ אויסקומען בלאס, שוואך, אויך זוכען מיר ניט, צו שלעפען טרעהרען פון די לעזער, אגב, שרייבען מיר ניט די היסטאָרי פון אוקראינע, אדער פון אוקראינער פאגראמען, מיר שרייבען

בלויז די היסטארי פון אונזער שטעטעל, וועלכעס האט פארנומען א קליינעם פונקט אין אוקראינע, און שרייבענדיג פון אונזער אוקראיניש שטעטעל, די איבערלעבונגען פונ'ם ליעב שטעטעל, אין יענער מוטנער צייט, פון פאגראמען, שחיטות, מוזען מיר שוין באריהרען אוקראינע, דעם פלאץ פון די אידישע שחיטות . . .

אוקראינע איז געווען זעהר א געשמאקער ביסען פאר פיעל פעלקער, אויסלענ־דערשע און אינלענדערשע, צוליעב דער פעטקייט פון דער ערד, און צוליעב דעם האב און גוטס פון די אידען.

ווי געזאגט, איז טאראשטשע געווען א „קליינער פונקט" אינ'ם שחיטה פלאץ פון אוקראינע, און צו דיזען „קליינעם פונקט" וועלען מיר יעצט געהן.

קאפיטעל 3.

נאך אמאהל די אויפבויאונג פון טאראשטשע

אין ערשטען טהייל פון אונזער היסטארי האבען מיר באשריבען די אוופבויאונג פון טאראשטשע, וואו פון כוטארען (ווילעדזשעס), דערפלאך, איז, מיט דער צייט, געווארען א שטעטעל (מיעסטיעטשקע), שפעטער א גאראד (סיטי). מיר וועלען אביסעל אפפרישען דעם זכרון פון די לעזער, וועלכע האבען עס געלעזען אין ערשטען טייל, (און אפשר האבען זיי עס ניט געלעזען), וועלען מיר אין קורצען דערמאנען מאנכעס, וואס מיר האבען געשריבען אין ערשטען טייל.

עס זיינען דא צוויי דאטעס (דייטס), וועגען דער אלטקייט פון טאראשטשע, וואס מיר ווייסען פון אפיציעלע דאקומענטען, אדער פון דער רוסישער ענציקלאפעדיע, אין אזא גענאנטע לעגענדארני כראניק (צייט), וואס מיר האבען געהערט פון אנדערע, וואס עלטערע דורות גיבען איבער, בעל פה, צו איינגערע. מיר וועלען ביידע דאטען (דייטס) אנאליזירען, מיר וועלען אנפאנגען פון דער לעגענדארני כראניק, וועלכע האט אויך איינינגער מאסען היסטארישע באשטעטיגונגען. די ערשטע באשטעטיגונג וועגען דער אלטקייט פון שטאט, איז דער בית עולמין: אויפ'ן אלטען בית הקברות פון טאראשטשע האט מען געפונען א מצבה, וואס איז שוין אלט הונדערט פינף און זעכציג יאהר, מען קאן זיך משער זיין, אז דיזעזע מצבה איז מסתמא ניט געווען איין איינציגע, פון אזא עלטער. געווען פילייכט נאך עלטערע, וואס זיינען פון דער צייט, צושטערט געווארען. עס איז אויך א דבר הידוע, אז איידער דער אלטער בית הקברות איז געווען אין טאראשטשע, איז אין „פריסטאוו שילאס הויף", וואס האט זיך אנגעפאנגען אין דער שפעטער געווארענער „דווארינסקי אוליצע" (גאס) געווען א אידישער בית הקברות, ווער ווייסט, ווי אלט יענער בית הקברות איז געווען ? . . .

קאפיטעל 4.

די רבנישע דינאסטיע — בערדיטשעווסקי.

אז טאראשטשע איז זעהר אלט, קאן מען זעהן, ניט נאר פון די בית עלמין'ס, נאר פון א דינאסטיע רבנים אין טאראשטשע, פון זעקס דורות צוריק, און דאס איז די רבנישע דינאסטיע — בערדיטשעווסקי, — וואס האט זיך אנגעפאנגען אין טאראשטשע מיט קארנע צוויי הונדערט יאהר צוריק, מעגליך, נאך פריהער, פאר דער דינאסטיע,

זיינען געווען אנדערע רבנים אין טאראשטשע, נאר מיר האבען אויף דעם קיין כראניק, מיר וועלען זיך אפשטעלען א ביסעל לענגער אויף דער דינאסטיע — בערדיטשעווסקי.

די דינאסטיע פון טאראשטשער רבנים האט זיך אנגעפאנגען מיט א רב, מיט'ן נאמען, — משה, וועלכען מען האט גערופען „ר' משה דער גרויסער", וועלכער איז געווען א חבר אין לערנען, און אויסטייטשען חסידות, צום „בערדיטשעווער רב", ר' לוי יצחק בערדיטשעווער. מעגליך, אז דער פאמיליען נאמען פון „ר' משה דעם גרויסען", בערדיטשעווסקי, האט זיך גענומען פון זיין גרויס פארעהרונג צום בארדי־טשעווער רב. עס איז געווען אין דער צייט, ווען אין רוסלאנד האט מען איינגעפיהרט פאמיליען נעמען, און יעדער האט זיך געקאנט געבען א פאמיליען נאמען, אדער דער טשינאווניק האט איהם געגעבען א נאמען, נאך זיין פראפעסיע, מלאכה, אדער וואס דעם טשינאווניק איז געווען געפעלען. דעם „בארדיטשעווער רב" האט דער טשינאווניק געגעבען א זאנדערבארען נאמען: „דערבארימדיקער", מיט דיזען אויסטערלישען נאמען איז פארבונדען די פאלגענדע לעגענדע, וואס מען דערצעהלט אין דער חסידישער וועלט:

ווען דער טשינאווניק איז געקומען צום דעם בארדיטשעווער, איהם געבען א פאמיליען נאמען, האט ער געטראפען דעם רב, דאווענען. ר' לוי יצחק'ס תפילות האבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע התלהבות, מיט שרייען, ברומען, מיט אנרופען דעם רבונו של עולם, מיט פארשידענע נעמען: „רהמנות'דיקער", „בארימהערציגער", „דערבארימדיקער", און נאך אזעלכע נעמען, ווען דער טשינאווניק האט געפרעגט דעם רב, וואס פאר א נאמען, איהם פארשרייבען, האט דער בארדיטשעווער ווארשיינליך ניט פארשטאנען „וואס דער ערל דבר'ט", אדער זייענדיג פארטיעפט אין זייגע תפילות, האט דער רב גאר ניט געהערט די פראגע. אבער דער טשינאווניק, הערענדיג די אויסשרייען „דערבארימדיקער", האט ער געדענקט, אז דער רב וויל דיזען נאמען און האט פארשריבען „דערבארימדיקער".

מיר וועלען זיך אומקערען צו דער רבנישער דינאסטיע, בערדיטשעווסקי, — וועלכע האט ארויסגעגעבען פינף דורות טאראשטשער רבנים, און איינעם א בן הרב, — זלמן בערדיטשעווסקי, וואס איז יעצט אין אמעריקא.

דער ערשטער רב פון דער דינאסטיע „בערדיטשעווסקי" איז געווען, ווי געזאגט, „ר' משה דער גרויסער", נאך איהם איז געווען דער יורש של כסא הרבנות, זיין איידעם הרב צדוק, ר' משה האט געהאט א בן יחיד, זאב, ער איז אבער געווען א קליינער למדן, און אויך ניט קיין איבריגער חכם, און די שטאט האט אויפגענומען פאר רב ר' משה'ס איידעם ר' צדוק, דער דריטער רב פון דער דינאסטיע בערדיטשעווסקי איז געווען ווידער א משה, אבער שוין ניט קיין „גרויסער", דאס איז געווען הרב צדוק'ס זוהן, א געוועגליכער עהרליכער, ניט קיין „איבערגעשפיצטער". רב משה, איבער וועלכען'ס „חכמה" עס זיינען אין שטאט ארומגעגאנגען אנעקדאטען, פון וועלכע מען האט אין שטעטעל גוטמוטהיג געשמייכעלט . . . (און וואו שטעהט עס געשריבען, אז א רב דארף זיין א חכם?), ער איז אבער געווען זעהר אן אמת'ער. דער פערטער רב פון דער דינאסטיע בערדיטשעווסקי איז געווען הרב משה'ס זוהן, נחום יוסף. אויף איהם האט מען געזאגט, אז ער איז אסך קלוגער און קאן בעסער לערנען פון דעם פאטער, אבער דער פאטער איז געווען תמימות'דיגער, אמת'ער. עס דארף אויך געזאגט ווערען א שבח אויף דעם רב נחום יוסף, אז ווי ארעם ער איז געווען, איז זעלטען געווען א טאג, ער זאל ניט האבען אן אורח צום טיש. דער פינפטער און דער לעצטער רב פון דער

איבערלעבונגען פון דער מלחמה און רעוואלוציע

דינאסטיע איז געווען הרב צדוק, נחום יוסף'ס זוהן. איך קען ניט זאגען אויף איהם קיין מיינונג, ווייל, ווען איך בין געווען אין טאראשטשע, איז ער נאך קיין רב ניט געווען, געווען נאך גאר א יונגער מאן . . .

עס טהוט מיר באמת לייד, וואס איך קאן קיין בעסער מיינונג אויף די אלטע רבנים פון טאראשטשע ניט געבען. זייענדיג אין דער אלטער היים, האב איך זיך ווייניג אינטערעסירט מיט די רבנים פון אונזער שטעטעל, און קיין באזאנדערע מעלות האט מען אין שטאט ניט געהערט וועגען זיי, מען דארף אפילו ניט זיין קיין גרויסער למדן, צו זיין א מכין אויף א רב, א גרעסערען, צו א קלענערען, מען דערשמעקט עס גלייך . . . „קול המון, כקול שדי", או אזוי איז געווען דער קול המון . . . איך זאל געווען, מיט עטליכע צעהנדלינגע יאהר צוריק, וויסען, אז עס וועט פון מיין ווייניגקייט געשריבען ווערען, א היסטאריע פון אונזער שטאט, וואלט איך אין יענער צייט געווען מעהרער זיך באקאנט מיט די רבנים . . .

דער לעצטער פון דער רבנישער דינאסטיע „בערדיטשעווסקי" איז געווען, — און איז — זלמן בערדיטשעווסקי, א זוהן פון הרב צדוק, א געבילדעטער יונגען מאן, וועלכער האט געלערענט אין פארשידענע ישיבות אין רוסלאנד און אין אמעריקא, ער האלט א היברו און אידישער סקוהל אין ברוקלין, ניו יארק.

ווי פריהער געזאגט, האט געגנומען קארגע צוויי הונדערט יאהר, פון דעם ערשטען טאראשטשער רב „ר' משה דער גרויסער", ביז דעם יעצטיגען בן הרב, מר. זלמן בערדיטשעווסקי, דעם זעקסטען פון דער דינאסטיע. עס איז ווירקליך א שעהנע דינאסטיע, גרעסערע, אדער קלענערע רבנים, דער הער זלמן בערדיטשעווסקי מעג שטאלץ זיין, מיט די פינף אבות רבנים, און טאראשטשע איז שטאלץ מיט דער' דינאסטיע פון רבנים „בערדיטשעווסקי".

קאפיטעל 5.

אפיציאלע כראניק וועגען טאראשטשע.

וועגען דער אפיציאלער כראניק פון טאראשטשע, האט אונז געמאלדען אן אפיציעלער פערזאן, פריינד און לאנדסמאן, חנן אלשאנסקי, וועלכער איז געווען א צייט קלוירק אין פאליציי, און נאכהער אלדערמאן אין סיטי האל. די דאטע פאנגט זיך אן פון יאהר 1765, ד. ה. מיט 171 יאהר צוריק, אין יענעם יאהר האט טאראשטשע שוין געצעהלט א אידישע באפעלקערונג פון 184 נפשות. אין יאהר 1789 זיינען אין שטעטעל געווען צוויי און זיבציג אידישע דאמאוולאדעלצעס, (לענדלארדס), אין יאהר 1800, איז טאראשטשע געווארען אן אויעזדני גראד, (קאונטי). מיר לעזען ווייטער אין דער ענציקלאפעדיע: אין יאהר 1847 זיינען אין טאראשטשע געווען 1388 אידישע נפשות, מיט פופציג יאהר שפעטער, אין יאהר 1897 איז שוין אין טאראשטשע געווען א אידישע באפעלקערונג פון 4995 נפשות.

אזוי איז טאראשטשע געוואקסען, אפילו מיט א לאנגזאמער טעמפא, אבער דאך געוואקסען, זיך פארגרעסערט, פארשעהנערט, מיט שעהנע גאסען, שעהנע הייזער, רייכע קלייטען, אידישע אינסטיטוציעס, מיט וועלכע, ניט נאר אידען האבען שטאלצירט, נאר געווען א שיינדעל פאר דער גאנצער שטאט, מען קען זאגען אויף טאראשטשע,

די היסטאריע פון טאראשטשע

דעם שכח: אויב זי איז ניט געוואקסען אין כמות (קוואנטיטעס), איז זי אבער גע־וואקסען אין איכות (קוואליטעט, מעלות), מיט איהרע לומדים, קלוגע אידען, מיט איהרע נוצליכע וואלטהעטיגע אינסטיטוציעס, וואס האבען געהאט א שם אין אלע שטעטלאך ארום. אין קאמערץ האט זי ניט געקאנט וואקסען גרויס, ווייל איהר געאגראפישע לאגע האט עס איהר ניט ערלויבט: זי האט ניט געהאט נאהענט, אדער ארום זיך קיין גרויסען טייך, קיין באן, פאבריקען, זאוואדען. דאס שטעטעל האט אבער געבליעט אויף איהר רוהיגען, סאלידען שטיגער, אהן טומעל, אהן רעש. איז איינער געווען יונג, אדער אין די מיטלע יאהרען, איז ער אוועק קיין אמעריקא, אדער אין אן אנדער מדינה, אויב ער האט געהאט אויף הוצאות, געפאהרען איז ער אליין, צו מיט דער פאמיליע, אדער געשיקט פריהער די קינדער, וועלכע האבען שוין שפעטער אויסגענומען די גאנצע סעמייסטווע (פאמיליע). אזא צושטאנד האט אנגעהאלטען, ביז דעם יאהר 1914, ווען עס האט אויסגעבראכען די גרויסע „וועלט מלחמה", (וואירלד וואר), וועלכע האט פארניכטעט צעהן מיליאן מענשען, אנדערע צעהן מיליאן, אדער מעהר, זיינען פארוואונדעט, פארגעמט, פארקריפעלט געווארען, ניט נאר קערפערליך, נאר גייסטיג, פילייכט נאך מעהר, ווי קערפערליך, מען האט גע־האפט, אז די געוועזענע מלחמה איז געווען און וועט שוין זיין די „לעצטע", אז עס איז געווען א מלחמה, צוליעב מלחמה, אום עס זאל שוין מעהר קיין מלחמות ניט זיין. ליידער, ליידער, איז די געוועזענע מלחמה גאנץ ווייט פון דער „לעצטער". די וועלט מלחמה, אדער בעסער געזאגט, דער „וועלט פרידען" האט איבערגעלאזט אונצופרידענ־הייט ביי די באזיגטע, ווי ביי די זיגער, שנאה, האס, ביי יחידים ווי ביי פעלקער, מענשען האס, פעלקער האס, איז יעצט פארשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, אסך מעהר, ווי פאר דער לעצטער מלחמה, אסך שטארקער ווי מיט צוויי און צוואנציג יאהר צוריק. אין די יאהרען פון נאך דער מלחמה האט מען צוגעגרייט און מען גרייט צו אזעלכע כלי משחית, וואס זיינען פיעל מורא'דיקער, שרעקליכער, פארניכטענדער, ווי די כלי משחית פון דער פארגאנגענער מלחמה. עס שטעלען זיך ממש די האר קאפויר, ווען מען שטעלט זיך פאר אין די געדאנקען, ווי אומגליקליך די וועלט וועט זיין, ווען בעהיטע גאט, עס זאל אויסברעכען א נייע מלחמה. „גאט היט אף די מענש־הייט פון דעם אומגליק פון „מלחמה" . . .

מיר געהען ניט באשרייבען די וועלט מלחמה, וואס האט זיך אנגעפאנגען מיט צוויי און צוואנציג יאהר צוריק. מיר זיינען ניט קיין שרייבער בכלל, מיר וועלען בלויז באשרייבען, וואס אונזער שטעטעל טאראשטשע האט איבערגעלעבט אין דעם פעריאד פון דער מלחמה און נאך דער מלחמה. ניט אלע איבערלעבונגען וועלען מיר באשרייבען עס וואלט פארנומען פיעל בענדער. מיר וועלען נאר עטליכע עפיזאדען פארצייכענען, אויפכאפען עטליכע בילדער, פון די געשעהעניש אין שטאט, ביי פארשידענע אינוואזיעס, פעריעכאדען, איבערפאלען, איבערגאנגען פון האנט צו האנט, פארצייכענען א קליינע צאהל אטריאדען, חיילות, באנדעס, וואס האבען די שטאט באזוכט, און יעדער באזוך, יעדער איבערגאנג האט געקאסט אידען „ממון און דמים", ביי יעדען איבערגאנג פון איין צד, צו א צווייטען, זיינען די אידען געווען די הויפט קרבנות. עס האט גע־שיינט, אז די מלחמה, צווישען פארשידענע פארטייען און געגנער, איז א נעבען זאך, דער הויפט צוועק פון אלעמען און יעדען, איז די אויסראטונג, פארניכטונג פון אידען, עס האט אויסגעזעהן, אז איין הסכם איז געווען ביי אלע צדדים: להחזיק ולהשמיד את כל היהודים . . . .

קאפיטעל 6.

דער צושטאנד אין טאראשטשע אין די ערשטע פאר יאהר מלחמה

די ערשטע פאר יאהר מלחמה האט מען אין טאראשטשע כמעט זי ניט גע־פיהלט, אדער בעסער געזאגט, מען האט געפיהלט די פארבעסערונג, וואס די מלחמה האט מיטגעבראכט: פרנסה איז, צוליעב דער מלחמה, געווארען באדייטענד בעסער; מעהרער שפע אין די קלייטען, מעהרער ארבייט ביי די בעלי מלאכות, פויערים האבען פאר זייערע פראדוקטען געקראגען גוטע מקחים, סוחרים, וואס האבען געהאט וואס צו פארקויפען, קרעמער, וואס האבען געהאט זאפאסען (רעזערפען), האבען פאר די זאפאסען אפגעלייזט דאבעלע מקחים, עס איז בכלל געווען פרעהליך אין די קעשענים (פאקעטס) פון דער שטאטישער און דארפישער באפעלקערונג. די צרות פון דער מלחמה האבען נאר געפיהלט די יעניגע, וואס האבען געוואהנט אין דער זאנע (נעגענד) פון די מלחמה ראיאנען, אדער ניט ווייט פון די לענדער, מיט וועלכע רוסלאנד האט מלחמה געפיהרט, אדער פרויען, עלטערען, נאהענטע קרובים פון די יעניגע, וואס האבען זיך געפונען אין די מלחמה פראנטען. אט די ליידען פון דער מלחמה האט געפיהלט די אויסגערעכענטע קאטעגארי פון דער באפעלקערונג, אהן אויסנאמע, אידען, ווי קריס־טען, אבער ווען די רוסישע ארמייען האבען אנגעהויבען ליידען מפלות אויף די שלאכט פעלדער, האבען די מיליטערישע שטאבען אנגעהויבען זוכען, אויף וועמען זייערע מפלות ארויפווארפען, און, ווי אימער און איבעראל, האבען זיי געפונען דעם אידען, אויף וועמען זייער אונפעהיגקייט, זייערע מפלות ארויפצוואווארפען: „די אידען שפיאנירען פאר די רוסישע שונאים, און איבער דעם אידישען שפיאנאזש ליידען די רוסישע „מעכטיגע ארמייעס מפלות", אזוי האבען די רוסישע קאמאנדירען זיך פאר־ענטפערט פאר זייער לאנד און אויך קעגען אנדערע לענדער, זייערע שותפים.

די מיליטערישע שטאבען האבען אנגעהויבען ארויסשיקען אידען פון די מילי־טערישע זאנען, פון די נאהענטע גרענעצען, צעהנדלינגע טויזענטע אידישע פאמיליעס, וואס האבען געוואהנט אין יענע געגענדען צעהנדלינגע און הונדערטע יאהרען, האט מען ארויסגעשיקט אין די ווייטע גובערניס, מאנכע אזוי ווייט, ווי קיין סיביר, אבער טאראשטשע, וואס איז געלעגען ניט אין דער מלחמה זאנע, ניט נעבען א גרענעץ, ניט אפילו נעבען א באן, א טראקט (טרעפיק), זי האט ניט געוואוסט פון אזעלכע צרות, דאס לעבען אין טאראשטשע איז זיך געפלאסען רוהיג, געמיטליך, מען האט געפיהלט, ווי געזאגט, די פארבעסערונג, די זאגענאנטע שפע, וואס די מלחמה האט מיטגעבראכט.

היימישע פאליטיקאנטען, די זאגענאנטע חכמי ליזשאנקע, האבען אויסגערע־כענט, אז אזא גרויסע מלחמה, אין וועלכער א האלבע וועלט איז פארוויקעלט, קאן זיך לאנג ניט האלטען, זיי זיינען געגאנגען מיט נאפאליעאנס ווערטעל, אז צו א מלחמה דארף מען האבען דריי זאכען: געלט, געלט און געלט, עס וועט פשוט ניט קלעקען ביי די מלוכות קיין געלט, די מלחמה לאנג אנצוהאלטען, ווילענדיג, ניט ווילענדיג, ווילען זיי מוזען מאכען א שנעלע ענדע — שלום.

רוסישע אידען האבען ערווארטעט, אז זייער לאגע וועט זיך אין רוסלאנד פיעל פארבעסערען, זיי האבען ערווארטעט, אז רוסלאנד וועט זיך שעמען, מיט איהר רע־אקציע, קעגען איהרע סאיוזניקעס, (פארבונדעטע), די ליבעראלסטע מלוכות פון טייראפע: ענגלאנד, פראנקרייך, בעלגיע, איטאליע — לענדער, וואו אידען האבען

געגאסען אלע פרייהייטען, צו גלייך מיט דער קריסטליכער באפעלקערונג, וועט רוסלאנד זיך פשוט שעהמען פאר דיזע לענדער מיט איהר רעאקציע, מיט איהרע אויסנאמס געזעצע, בנוגע אידען, אזוי האבען אידען געהאפט, ערווארטעט א שנעלע ענדע פון דער מלחמה, מעהרער פרייהייט פאר'ן גאנצען לאנד, און אויך מעהרער פרייהייט פאר די זעקס מיליאן אידען, וואס האבען צו יענער צייט זיך געפונען אין דער רוסישער אימפעריע.

וואס די ענדע איז געווען, ווייסען מיר: אנשטאט חדשים, וואס די „פאליטיק־אנטען" האבען אויסגערעכענט, אז די מלחמה וועט נעמען, האט זי זיך אויסגעצויגען יאהרען, אנשטאט, די „לעצטע", וואס מען האט געהאפט, אז זי וועט זיין, איז זי זעהר ווייט פון דער „לעצטער". אלע פעלקער, אלע לענדער און מלוכות, זיינען יעצט, ווי אויף א וואולקאן, וואס קאן צו יעדער צייט אויסברעכען, און מיט זיין לאווע פארפלייצען די גאנצע וועלט. אייראפע און אזיע זיינען ווי א פאס פולווער, וועלכער א קליינער פונק קאן אויפרייסען. נאר מיר וועלען זיך אומקערען צו אונזער שטעטעל און פארט־זעצען די באשרייבונג, ווי מען האט זיך דארט געפיהלט אין דער ערשטער צייט פון דער מלחמה.

ווי מיר האבען פריהער דערצעהלט, האט מען די ערשטע פאר יאהר מלחמה זי כמעט ניט געפיהלט אין טאראשטשע, אדער בעסער געזאגט, מען האט געפיהלט די פארבעסערונג, וואס די מלחמה האט מיטגעבראכט, אין מאטריאלען זינען: אבוואל טאראשטשע איז געווען פון די גאנץ קליינע קאמערציאלע שטעטלאך אין אוקראינע, דאך האט זיך גאנץ דייטליך אנגעזעהן די פארבעסערונג, די זאגענאנטע פראספעריטי (שפע), אין שטאט און אומגעגענד. ספעציאל האט געבליהעט די אידישע באנק, (סביעריעגאטיעלי קאסע), וואס טאראשטשער אידען האבען מיט יאהרען צוריק גע־גרינדעט, און היימישע קריסטען זיינען נאכהער אויך אריין אין איהר. קאמערץ האט זיך צוליעב דער מלחמה פארבעסערט, סוחרים האבען מעהר געהאנדעלט, קרעמער האבען מעהר געלייזט, וואס מעהר געשעפטען מען האט געטהון, מעהר געלט האט מען געברויכט צום האנדעל, די באנק האט ארויסגעגעבען מעהר הלואות, און עס איז געווען א גרויסע הילפע פאר דער שטאדט.

עס האבען זיך שוין אפילו אנגעהויבען הערען ניט קיין פרעהליכע ידיעות פון די מלחמה פראנטען, פון רוסישע מפלות, מען האט געריסען שטיקער פון דער רוסישער אימפעריע, עס האבען זיך שוין געהערט פאגראמען פון נאדענטע און ווייטע שטעט און שטעטלאך, אבער אין טאראשטשע איז געווען שטיל. טאראשטשער אידען האבען זיך געטרייסט: „ביי אונז וועלען קיין פאגראמען ניט זיין, האבען זיי געזאגט, מיר האבען קיין מאהל קיין פאגראמען ניט געהאט, און וועלען, מיט גאט'ס הילף, ווייטער אויך ניט האבען: מיר האבען אין אלע צייטען געלעבט גוט מיט אונזערע קריסטליכע שכנים, און יעצט, ווען מיר האבען מיט זיי בשותפות אונזער באנק, איז אין זייערע אינטערעסען, אפהיטען, עס זאל די אידען קיין שלעכטעס געשעהן, ווייל עס וועט שאדען דער באנק, און וועלכער עס צעהלען זיך איבער צוויי הונדערט קריסטליכע מיטגליעדער.

אזוי האבען זיך טאראשטשער אידען געטרייסט, געוואלט זיך אליין איינרעדען, אז טאראשטשער איז געשיצט קעגען פאגראמען. ליידער, ליידער, האט זיך אויסגעלאזט פיעל ערגער, ווי מען האט געהאפט און ערווארטעט, ווי מיר וועלען זעהן ווייטער אין אונזערע קאפיטלאך . . .

די היסטאריע פון טאראשטשע

קאפיטעל 7.

אוקראינע, דער גהינם פאר אידען.

די האפענונג, אז אין טאראשטשע וועלען קיין פאגראמען ניט זיין, ווייל מען לעבט פריינדליך מיט די קריסטליכע שכנים, אז טאראשטשע ליגט ווייט פון די פיינד־ליכע גרעניצען, אז אפילו פון א באן ליגט זי ווייט, און נאך אזעלכע סימנים, אויף וועלכע טאראשטשער אידען האבען זיך געשמיצט, האבען זיך, ליידער, ארויסגעוויזען ווי א מיראזש, וואס נארט אפ. די מלחמה פראנטען זיינען טאקע געווען ווייט פון טאראשטשע, און אפילו פון קיעווער גובערני, אבער אוקראינע, מאלאראסיע, איז געווען זעהר א פעטער ביסען, געריצט די אפעטיטען פון פעלקער און מלוכות, וועלכע האבען געוואלט אפרייסען פון רוסלאנד איהר „ברויט קאמער", ווי מען האט גערופען דעם פעטען טשארנאזיאם (שווארצע ערד), פון די עטליכע גובערניס פון מאלאראסיא. דייטשלאנד און עסטרייך האבען ארויפגעלייגט זייערע שווערע לאפעס אויף אוקראינע, די ערשט אויפגעשטאנע פוילען, האט זיך גערעכענט, נאך פון אמאהל, פאר'ן אמת'ען יורש פון אוקראינע, די היימישע אוקראיניצעס, די שטענדיגע איינוואהנער פון מאלאראסיע האבען געוואלט גרינדען א באזונדער אוקראינישע מלוכה. צארישע פאלקען, ווי דעניקינצעס און אנדערע, ווי אויך די באלשעוויקעס, האבען געוואלט פארהיטען די גאנצקייט פון רוסלאנד, די אלע האבען געקעמפט איינער מיט די אנדערע, און אזוי איז אוקראינע געווארען דאס שלאכט פעלד פון פעלקער און מלוכות, די ארענא פון אלער האנט אטריאדען, פאלקען, פארטיזאני, פעטליוראווצים, היידאמאקען, באטקעס און גלאט באנדעס. די אלע זיינען געווען צושפרייט איבער די זעקס גובערניס פון קיעווער אקרוג (קרייז), מיט פלעגער און אהן פלעגער, פארשידענע פראגראמען, וואס יעדער צד האט געהאט, נאר איין פלאן האבען זיי געהאט, אן אלגעמיינעס, און דאס איז — רויבען, מארדען, אויסראטען די אידישע באפעלקערונג. זייער לאזונג איז געווען: „בעי זשידאו, ספאסאיי ראסייו" (שלאג אידען און רעטע רוסלאנד). א טהייל פון די חיילות, אטריאדען, באנדעס, האבען אויך באזוכט אונזער טאראשטשע. יעדער אטריאד און באנדע האט איבערגעלאזט נאך זיך ניט ווייניג קרבנות, ניט ווייניג פאר־פיינגטע, צום טויט פארמוטשעטע, ניט ווייניג פארקריפעלטע און פארוואונדעטע, און ניט ווייניג אידישע האב און גוטס איז צוגערויבט, צושטערט, און פארניכטעט געווארען.

ניין און צוואנציג פעריעכאדען האט טאראשטשע איבערגעלעבט, ניין און צוואנציג איבערגאנגען פון האנט צו האנט, פון מאכט צו מאכט, האט אונזער ארעם שטעטעל הארכגעמאכט, און נאך יעדער איבערגאנג פון איין מאכט צו דער צווייטער, פון איינע הענט צו די אנדערע, איז דאס שטעטעל געווארען שיטערער, און דער בית הקברות, געדיכטער . . .

מיר וועלען ניט באשרייבען די אלע פעריעכאדען, די אלע איבערגאנגען, נאר איניגע פון זיי, איניגע טרויעריגע עפיזאדען, וואס האבען באגלייט די פעריעכאדען, מיר וועלען אנפאנגען מיט אן עפיזאד, פון א פאלק, וואס איז געקומען קיין טאראשטשע, דאס איז געווען דער „טשעטשענסקי" פאלק. מיר וועלען רופען דעם עפיזאד — „דריי פאר שטיוועל", ווייל די שטיוועל האבען געקאנט שפיעלען א גרויסע ראלע אין דעם שיקזאל פון שטעטעל, ווי איהר וועט לעזען אין פאלגענדען קאפיטעל.

איבערלעבונגען פון דער מלחמה און רעוואלוציע

קאפיטעל 8.

דריי פאר שטיוועל.

אין דער געשיכטע פון חורבן ארץ ישראל, דאס אונגליק לאנד, פון דער צושטערונג פון דער אמאהליגער אידישער מלוכה, ווערען דערצעהלט פארשידענע עפיזאדען, אז די און די שטאט איז חרוב געווארען איבער א האהן און א הוהן, יענע און יענע שטאט איז צושטערט געווארען, איבער איין אקס פון א וואגען, און נאך אזעלכע טרויעריגע עפיזאדען. אונזער טאראשטשע איז שיעור חרוב געווארען, אדער ווייניגסטענס וואלט דאס געקאנט זיין א שרעקליכע בלוטבאד, איבער דריי פאר שטיוועל. און נאר די קדוגע טאקטיק פון א טאראשטשער אידישען טשליען אופדאווע (סטאראסטע), האט די שטאט אפגעראטעוועט.

עס איז געווען אין דער צייט פון פאגראמען, אינוואזיעס, פעריעכאדען, אין גאנץ אוקראינע, אידיש האב און גוטס איז גערויבט געווארען, שטעט צושטערט, אידיש בלוט האט זיך געגאסען ווי וואסער, פרויען זיינען געשענדעט געווארען, מענער זיינען פארפייניגט געווארען צום טויט, אוקראינער לופט איז געווען פול מיט געשרעהען, געוויינען פון מארטירער. אבער אין טאראשטשע איז געווען שטיל, רוהיג, קיין מילי־טער, קיין באנדעס, קיינע פאגראמען, אידען האבען געהאפט, ווי אמאהל, אין די פריהערדיגע יאהרען, זינט פאגראמען האבען זיך אנגעהויבען איינבירגערען אין די אידישע שטעט און שטעטלאך, פון אוקראינע, וועט טאראשטשע אויך יעצט איינ־מיידען פאגראמען.

א געוויסען פריה מארגען, עס איז געווען דעם 17טען אקטאבער, 1917, האט אין דער לופט פון אונזער טאראשטשע זיך דערהערט דאס שאלען פון טראמייטען, דאס קלאפען פון באראבאנען, דאס איז ניט געווען פאר די אידען פון טאראשטשע קיין שופר של משיח, נאר א בשורה רעה, אז מיליטער, אדער א באנדע פאווסטאנצעס קומען אריין אין שטאט. דער שרעק פון די אידען איז געווען אומבאשרייבליך. הערענדיג, וואס עס קומט פאר אין אנדערע מקומות, האבען טאראשטשער אידען געוואוסט, אז ווער עס זאל ניט אריינקומען: דייטשען, פאליאקען, אוקראינער, צאריסטען, ווער עס זאל ניט זיין, וועלען די אידען זיין די ערשטע און אויך די לעצטע צו ליידען.

עס איז אריינגעקומען אין שטאט א פאלק סאלדאטען, וואס האבען געטראגען דעם נאמען „טשעטשענסקי" פאלק. גלייך ווי די סאלדאטען האבען אפגעלייגט זייערע געפעק, האבען זיי זיך צולאזט איבערן שטאט, מייסטענס אין מארק, צווישען די קליי־טען, דריי סאלדאטען זיינען אריין אין דער לעדער קראם פון איינעם, הערשעל זלאטניק, האבען אנגעמאסטען דריי פאר שטיוועל, און האבען זיך געלאזט ארויסגעהן פון סטאר, ניט באצאהלענדיג פאר זיי.

אונזערע טאראשטשער לאנדסלייט אין אמעריקא געדענקען נאך געזוים דעם הערשעל זלאטניק, ווי אויך זיין פאטער, לייב, וועלכע זיינען געווען לעדער הענדלער, די לאנדסלייט געדענקען ווארשיינליך אויך, אז די ביידע, דער פאטער ווי דער זוהן, זיינען געווען „הארטע" יונגען, „זייערס" וועלען זיי קיין מאהל ניט נאכלאזען, פאר זייער א קאפיקע וועלען זיי „געהן ביז'ן בלוט", און גראדע צו דיזען הערשלען האבען די דריי סאלדאטען געדארפט טרעפען.

הערשעל האט זיך געשטעלט זיי אנטקעגען, ניט געלאזט זיי פון קלייט ארויס־נעהן, זיי האבען איהם אבער געוויזען זייערע שטיקעס (שטעכערס), א רמז, אז זיי זיינען גרייט די שטעכערס איהם אין הארצען אריינשטעכען.

הערשעל איז אוועקגעלאפען אין אופראווע (סיטי האל), געמאכט דארט א גוואלד, אז דריי סאלדאטען האבען איהם באריבט אין דריי פאר שטיוועל, פון דער אופראווע האט מען געמאלדען וועגען דעם פאל דעם קאמאנדיר פון פאלק. דער קא־מאנדיר האט באפוילען ארעסטירען די דריי סאלדאטען און זיי איבערגעבען צו א קריגס געריכט, דער אופראווע האט דער קאמאנדיר געמאלדען, אז נאך הייטע וועט דער משפט פארקומען, און מען זאל פון דער אופראווע צושיקען א פארטרעטער, דעם משפט בייוואהנען, דער קריגס געריכט וועט פארקומען אין הערשעל סקווירסקי'ס האטעל, וואו די אפיציערען זיינען געשטאנען.

די אופראווע האט באשטימט אלס איהר פארטרעטער דעם אידישען טשליען (מיטגליד), הנן אלשאנסקי.

קאפיטעל 9.

דער משפט איבער די דריי סאלדאטען.

ווען דער אידישער טשליען אלשאנסקי איז געקומען אין האטעל, צום משפט, האט ער, באטראכטענדיג די סאלדאטען, וואס האבען זיך ארומגעדרעהט ארום האטעל, געזעהן בייזע, פינסטערע געזיכטער, אויגען, מיט בלוט אנגעגאסען, און קיין גוטעס האבען די אויגען ניט פארשפראכען. די סאלדאטען זיינען מייסטענס געווען אפגעריסען, אפגעשליסען, כמעט נאקעט און בארוועס.

דער קריגס געריכט האט זיך געעפענט, אונטער דעם פארזיץ פון פאלקאוואי קאמאנדיר, דריי אפיציערען און לאנדסמאן אלשאנסקי, אלס בעאבאכטער. די פאר־קלאגטע סאלדאטען האבען ניט געלייקענט זייער שולד, אז זיי האבען די שטיוועל געגנומען, האבען זיך אבער פארטיידיגט, אז זיי האבען געהאט א רעכט עס צו טהון, — „מיר געהען פארגיסען אונזער בלוט פאר'ן פאטערלאנד", האבען זיי געזאגט, „מיר זיינען נאקעט און בארוועס, און די „זשידעס" האבען אין זייערע קלייטען שטיוועל, קלייד ער, כיעליא (וועש) אא פיעלע אנדערע זאכען, אין וואס סאלדאטען נויטיגען זיך, מעגען סאלדאטען נעהמען פון די זשידעס, וואס עס פעהלט זיי".

די אפיציערען האבען זיך אנגעהויבען עצה'ן וואס פאר א דיסיזשאן (פסק), זיי זאלען ארויסגעבען.

„ק'סמיענקיע" (צום וואנט), דאס הייסט שיסען, האט דער קאמאנדיר געפא־דערט, מיר דארפען ווייזען די סאלדאטען א ביישפיעל פון דיסציפלין און סאלדאטען עהרע, סאלדאטען דארפען פארגיסען זייער בלוט פר'ן פאטערלאנד, און ניט רויבען בירגער פון לאנד, מיר דארפען אויך ווייזען די בירגער, אז מיר שיצען זיי און דער־לאזען ניט, מען זאל זיי באריבען. מיט דעם וועלען מיר איינפלאנצען אין די בירגער טרייהייט און איבערגעבענהייט צו אונזער צד". די אפיציערען זיינען געווען קעגען מויט שטראפע, אבוואל עס איז קריגס צייט, — „עס וועט פארביטערען דעם גאנצען פאלק", האבען זיי געזאגט.

דער פארטרעטער פון אופראווע הט צוגעהערט די ארגומענטען פון די אפיצירען

און געבעטען ערלויבעניש, צו זאגען זיין מיינונג, מען האט איהם די ערלויבעניש געגעבען, ווי ער האט פארלאנגט.

„איך דענק", האט ער געזאגט, „אז די סאלדאטען האבען קיין שטראף ניט פארדינט, מען דארף פסיכילאגיש אריינגעהן אין זייער לאגע: וואס האט געמאכט די סאלדאטען צו רויבען די שטיוועל? „גאלי קראדיעט" (דער נאקעטער גנב'עט), זאגט א ווערטעל, ווען די סאלדאטען זאלען האבען אלעס, אין וואס זיי נויטיגען זיך, וואלטען זיי ניט גערויבט, ניט גע'גנב'עט, די אידען וועלען גערען באצאהלען פאר די שטיוועל, וועלען נאך באזארגען א פאר צעהנדלינג אנדערע סאלדאטען מיט שטיוועל און לאזט די סאלדאטען פריי. דאס באשטראפען די סאלדאטען וועט ארויסרופען ביים פאלק פארביטערונג קעגען אידען, זיי וועלען זאגען, אז איבער די אידען האט מען די סאלדאטען באשטראפט".

מען האט די סאלדאטען באפרייט. דער קאמאנדיר האט געהאלטען פאר די באפרייטע א רעדע, „אז זיי האבען דעם אידישען פארטרעטער צו פארדאנקען זייער לעבען, און זאלען ניט טהון קיין שלעכטס צו אידען, וועלכע זיינען די זעלבע בירגער פון לאנד, ווי יעדער איינער, זיינען ניט קיין שונאים דער מלוכה און דעם קריסטליכען פאלק. סאלדאטען דארפען פארגיסען זייער בלוט פאר'ן פאטערלאנד, אבער ניט שלעכטס טהון דער באפעלקערונג".

עס זיינען געווען געצעהלטע קאמאנדירען און אפיצירען, וואס האבען אפגע־האלטען די סאלדאטען פון רויב, דער קאמאנדיר איז געווען איינער פון אזעלכע געצעהלטע אין דער רוסישער ארמיי.

די באפרייאונג פון די סאלדאטען, און דעם אידישען פארטרעטער'ס רעדע האט זיך שנעל צוטראגען איבערן גאנצען פאלק, און געמאכט זעהר א גוטען איינדרוק, אויף די סאלדאטען, זיי האבען אנגעהויבען קוקען אויף די אידען מיט פריינדליכע בליקען, און האבען פארשפראכען זיי קיין שלעכטס צו טהון.

ווען לאנדסמאן אלשאנסקי איז ארויסגעגאנגען פון קריגסגעריכט, איז דער פראפרייטאר פון האטעל (באלעבאס), הערשעל סקירסקי'ס איידעם, גאלדבערג, ארויפ־געפאלען אלשאנסקי'ן אויפ'ן האלדז און מיט טרעהרען אין די אויגען אויסגערופען: „איהר פריינד אלשאנסקי'ן האט מיט אייער רעדע גערעטעט אונז אלע און אויך זיך אליין, די סאלדאטען האבען באשלאסען, אויב מען וועט די ארעסטירטע באשטראפען, וועט איהר זיין דער ערשטער, דעם קאפ צו פארלירען, און אנדערע אידען וועלען האבען דעם זעלבען סוף".

אויף מארגען איז דער פאלק אוועק, מיטנעמענדיג מיט זיך די רוהע פון די אידען אין שטאט: „מען איז געווארן פון אונזער שטעטעל", האבען די אידען געזאגט, „עס וועלען אנקומען אנדערע סאלדאטען, ווער ווייסט, ווי אזוי די אנדערע וועלען זיין? יעצט איז געשעהן א נס, אבער נסים געשעהען ניט אפט"...

קאפיטעל 10.

א בלבול וועגען צוויי פעסלאך גאלד.

זינט דער „טשעטשענסקי" פאלק איז אוועק פון שטאט, זיינען די אידישע איינ־וואהנער פון טאראשטשע געווארען זעהר אונרוהיג, מען געהט ארום אהן קעפ, כאטש קיין פאגראמען זיינען אין שטאט קיין מאהל ניט געווען, קיין לאנדעס זיינען ניט

געקומען, און מיט דער קריסטליכער, שטאטישער באפעלקערונג לעבט מען, מעהר אדער ווייניגער, פריעדליך, אבער אין דער לופט האט זיך אנגעהויבען פיהלען איין אונרוהיגקייט: שטאטישע אנטעסימיטען, ספעציאל געוועזענע און יעצטיגע טשינאווניקעס און אינטעליגענטען בכלל, זיינען ארויסגעקראכען פון זייערע אידען פרעסערשע הייגקלען, אנגעהויבען עפענטליך העצען צו פאגראמען, מיט נייע און אלטע שקרים און בלבולים, אז אידען זיינען שונאים פון רוסישען פאלק, זיינען בונטאווישטשיקעס, באלשעוויקעס, ווילען מאכען „זייער טראצקין" פאר א צאר אין הייליגען רוסלאנד, אז זיי שיקען איבער קיין דייטשלאנד גאלדענע טשערוואנצים (רענדלאך), און נאך אזעלכע שקרים, צו וועלכע קריסטען האבען אנגעהויבען אויפמערקזאם זיך צוהערען, און פאר דעם האבען די אידען זיך זעהר געשראקען.

גראדע זיינען אין יענע טעג אין שטאט געשטארבען צוויי אלטע, רייכע אידען, וועלוועל שינקאראו און קלמן לייב באזשאנט, געשטארבען זיינען זיי אין איין וואך, און זיינען, געוועגליך, באערדיגט געווארען אויפ'ן שטאטישען בית עלמין. נון זיינען די שטאטישע אנטעסימיטען ארויס מיט א פראוואקאציע, אז די צוויי רייכע אידען זיינען גאר ניט געשטארבען, דאס טראגען זיי אויף די מיטות, די באערדיגונג, איז געווען ניט מעהר ווי א פאלשע צערעמאניע, א מאסקאראד, צו פארבלענדען די אויגען, מען האט גאר פארשאטען ליידיגע קברים, די צוויי אידען האבען אוועקגעפיהרט צוויי פעסלאך גאלד קיין דייטשלאנד, וואו זיי זיינען פארבליבען, דאס גאלד האבען אידען פון דעם גאנצען געגענד צונויפגעקליבען, אום דייטשלאנד זאל האבען מעהרער געלט, די מלחמה מיט רוסלאנד אנפיהרען, און דער אידישער „קהל" האט די צוויי רייכע אידען אויסגעקליבען פאר שלוחים, דאס גאלד אוועקפיהרען. אזוי ווי טאראשטשע איז א קליינע שטאט, אפילו די שטאטישע קריסטען קאנען יעדען אידען פון שטאט, באזונדערס אזעלכע צוויי פראמינענטע, אלטע אידישע נגידים האט יעדער קריסט געקאנט, און זייער אבוועזענהייט פון שטאט וואלט גלייך באמערקט געווארען, עס וועט זיך אנהויבען פרעגעניש, שאלות, האבען די „כיטרע אידעלאך" אלעס באוואכענט, מיט דעם כלומרשט'דיגען טראגען זיי אויף די מיטות און קבורה, אויף דעם זשידאווסקי צווינטער (אידישען בית עלמין)". אזוי האבען די אנטיסימיטען ערקלערט צו זייערע צוהערער.

ווי נאריש דער אומגעלומפערטער פזמון איז געווען, האבען זיך געפונען מאנכע, וואס האבען אין איהם געגלויבט, אדער האבען זיך געמאכט, אז זיי גלויבען, ווייל זייער צוועק איז געווען, ארויסרופען א פאגראם, און ווי דער כלל איז: „דער צוועק הייליגט די מיטעל". אום צו ערייכען אזא „הייליגען צוועק", ווי א פאגראם אויף אידען, האבען די שלעכטע קריסטען אנגענומען דעם נארישען פזמון ווי „תורת לאקשען", און די כלומרשט, ארענטליכע קריסטען, אבוואהל זיי האבען געוואוסט, אז די גאנצע העצע איז שקר וכזב, האבען געפונען פאר געזונטער פאר זיך, צו שווייגען, זיך ניט אריינמישען, זיי האבען יוצא געווען מיט דעם, וואס זיי זיינען געשטאנען פון ווייטען, קיין אנטהייל ניט גענומען, די פאלגע פון דער פראוואקאציע איז געווען, וואס אין שטאט האט אויסגעבראכען א פאגראם, פון וואס: מען האט אין שטאט פריהער קיין מאהל ניט געוואוסט, די רייכע קלייטען פון ביעלאקאווסקין, סקווירסקין, ליפא-וויעצקין און אנדערע זיינען צוראבירט געווארען. עס איז נאך געווען א גליק, וואס דער פאגראם איז פארגעקומען אין א מיטען וואך, ניט אין קיין יאריד, אדער מארקטאג, ווען עס פאהרען זיך צונויף פויערים פון ארומיגע דערפער, דערצו האט די בעסערע

קלאסע מיעשטשאנעס ניט גענומען קיין אנטהייל, און דער פאגראם האט פון זיך אליין זיך אפגעשטעלט, ניט מאכענדיג קיין גרויסען שאדען, ניט אין ממון, ניט אין דמים.

מיט דעם קליינעם פאגראמעל האבען די שלעכטע קריסטען זיך נאר צורייצט די אפעטיטען, „דאס איז ניט קיין פאגראם, האבען זיי, צווישען זיך גערעדט, עס איז א קינדער שפיעל, מען דארף אן אמת'ען פאגראם, ווי אונזערע פראוואסלאוויי מענשען פון אנדערע שטעט מאכען, מיר זאלען זיך ניט דארפען שעהמען קעגען אונזערע ברידער פון יענע שטעט, מיר דארפען אמת'ע געווער, ריפטיגע וואפען, וועלען מיר קאנען בעסער טהון אונזער ארבייט" . . .

אין טאראשטשע אין אין אלע צייטען געווען אן ארסענאל פון וואפען, פאר די סאלדאטען, וואס זיינען דארט געשטאנען, און ווען די סאלדאטען זיינען אוועק אין דער מלחמה, איז אין ארסענאל נאך געבליבען וואפען, פאר מיליטער, וואס וועלען פיליייכט קומען, אדער פאר זעלבסט פארטיידיגונג, און צוליב הונדערט היימישע קריסטען האבען זיך אוועקגעלאזט צום ארסענאל נאך וואפען, עס האט געהייסען, אז די איינוואהנער דארפען וואפען קענען די פארשידענע באנדעס, וואס דרעהען זיך ארום אין דער געגענד, און וועלען מסתמא זיך אריינכאפען אויך קיין טאראשטשע. ווען די אידישע יונגע לייט און עלטערע האבען געזעהן, אז די קריסטען געהען צום ארסענאל נאך וואפען, זיינען זיי אויך מיטגעגאנגען.

„אויב זיך פארטיידיגען קענען באנדעס", האבען זיי געזאגט, „דארפען מיר זיך אויך באוואפענען, ווייל, אויב באנדיטען וועלען אהער קומען, וועלען זיי אונז צום ערשטען אנגרייפען, און מיר דארפען געווער, זיך פארטיידיגען".

די קריסטען זיינען געווען ניט איבריג צופרידען, וואס אידען באוואפענען זיך אויך, עס האט זיי אבער ניט געפאסט זיך דאגעגען שטעלען.

„זאלען די זשידעס נעמען געווער", האבען זיי געטראכט, „מיר וועלען שפעטער צונעהמען פון זיי די געווער, צוזאמען מיט זייער פארמעגען".

די אידען, וואס האבען זיך באוואפענט, האבען געהאט זייערע השכונות: „אונזערע שכנים באוואפענען זיך כלומרשט קעגען פרעמדע באנדעס, האבען זיי גע-טראכט, מיר פארשטעהען, אז פריהער פון אלעס וועלען זיי די וואפען אויף אונז אויס-נוצען, זיי נארען אבער זיך אפ, ווען זיי רעכענען, אז מיר וועלען זיין פאר זיי א לייכטער נוס צו קנאקען, מיר זיינען ניט מעהר די אמאהליגע אידען, מיר וועלען זיך ניט לאזען, ווי די שאף אויסקוילען, נאר טייער וועלען מיר אונזער לעבען פארקויפען, קעגען היימישע רוצחים וועלען מיר קאנען אונזער שטעטעל באשטעהן".

עס האט ניט לאנג גענומען, און טאראשטשער קריסטען, האבען אויסגענוצט די וואפען אויף זייערע שכנים, די אידען. „די זשידעס ערווארטען ניט קיין איבערפאל פון אונז", האבען טאראשטשער אנטיסעמיטען געטראכט, מיר וועלען זיי איבער-ראשען, חוץ דעם איז זייער צאהל קעגען אונזערע פרייוואסלאוויי, „א גארניט, מיט א נישט", מיר וועלען זיי צורייבען, נאך איידער זיי וועלען זיך אומקוקען".

און דא איז געשעהן דאס זעלבע, וואס עס ווערט דערצעהלט פונ'ם פאבעל שרייבער, קרילאוו: עס דערצעהלט זיך פאלגענדעס: א וואלף איז אריין אין א שטאל, וואו ער האט געדענקט, אז עס געפינען זיך דארט שאף (אוזטשארניא), אומגליקליך ווייזע, פאר'ן וואלף, איז ער פארבלאנדזשעט געווארען אין דער שטאל, וואו עס האבען זיך געפונען די הינט (פסארנגי), די וועלף זיינען איהם באפאלען פון אלע זייטען.

די היסטאריע פון טאראשטשע

זעהענדיג, אז ער איז אריינגעפאלען, האט דער וואלף אנגעהויבען זיך חנפ'ענען צו די הינט, זיך לאשטשען צו זיי, אז „הינט און וועלף זיינען פון דער זעלבער פאראדע (משפחה), אז געקומען איז ער, שליסען מיט זיינע ברידער-הינט, אן אייביגען פרידען, פון היינט און ווייטער זאלען הינט און וועלף לעבען אין שלום" . . .

דאס זעלבע איז יעצט פארגעקומען אין טאראשטשע : די אנטיסעמיטען האבען געדענקט, אז פונ'ם געווער איז שוין ביי די אידען קיין סימן נימא, זיי האבען דאס מכתמא פארקויפט פאר א קליינינקייט, אדער עס זשאווערט (ראסטעט) ערגעץ, אידען וועלען אוועקגעבען דאס לעצטע, אבי זיך ראטעווען, זיי האבען זיך אבער גענארט אין חשבון : די באפאלענע אידען האבען קיין רחמנות ניט געבעטען, האבען קיין געלט ניט געשטעקט, האבען זיך שנעל באוואפענט און מוטהיג זיך געשטעלט אקעגען. „אויב שטארבען", האבען זיי געזאגט, „וועלען מיר שטארבען ניט ווי פחדנים, נאר ווי העלדען, מיר וועלען אונזער לעבען טייער פארקויפען. . . .

לגבי די אנפאלער, די אנטיסעמיטען, זיינען אידען געווען ווייניג אין צאהל, אבער שטארק אין מוטה, אונערשראקען, מיט אומבעשרייבליך קוראזש, האבען זיי זיך געשטעלט אקעגען. איינער א יונגער בחור, איבער אכטצעהן יאהר אלט, א זעל-טענער גבור, וואס האט ניט געוואוסט פון מורא און שרעק, ער האט איבערגענומען די קאמאנדע, דער נאמען פון דעם יונגען גבור איז געווען : יוסף געווערצמאן, מיט זעלטענעם קוראזש, איז יוסף געקראכען אין גרעסטען געפאר, און די אנדערע אידען מיט איהם צוזאמען. ניט קוקענדיק אויף זיינע וואונדען, ניט קוקענדיג אויף דעם בלוט, וואס האט זיך פון איהם געגאסען, האט ער ניט אויפגעהערט אויפמונטערען זיינע אנדערע חברים :

„קלאפט, ברידער ! ", האט ער קאמאנדעוועט, „שטעכט ! האקט ! בראקט ! פארקויפט טייער אייער לעבען ! ווייזט זיי, אז אידען קאנען שטארבען ווי העלדען אין קאמפף ! ! " . . .

דער אכטצעהן יאהריגער העלד, יוסף געווערצמאן, איז, ליידער, געפאלען טויט אינ'ם ניט גלייכען קאמפף, ווערענד ערשעפט פון די וואונדען און בלוט פארלוסט.

דער טויט פונ'ם יונגען קאמאנדיר האט ניט ענטמוטהיגט די אידישע קריגער, נאר ערוועקט אין זיי א נייעם מוטה, און א שטארקען כח צו קעמפפען, ביז צום לעצטען מאן פון דער קאמאנדע.

„ראכע פאר אונזער קאמאנדיר!", האבען אלע אויסגעשריען, „נקמה פאר אונזער יוסלען ! " און מיט פרישער מוטה, מיט נייע קרעפטען, האט זיך די קליינע מחנה אריינגעווארפען אין ניט גלייכען קאמפף, זייער דרוק איז געווען אזוי שטארק, אזוי העלדיש, אז די גרויסע צאהל איבערפאלער, האט זיך א ציה געטהון צוריק און געבעטען שלום !

„צו וואס זאלען מיר, אלטע שכנים, מיט וועלכע מיר זיינען צוזאמען געוואקסען, פיהרען צווישען זיך מלחמה, זאלען מיר בעסער שויגען אונזערע קרעפטען, אויף דער צייט, ווען פרעמדע באנדעס וועלען אונז פיליכט איבערפאלען, וועלען מיר קאנען די באנדעס פארטרייבען. לאמיר לעבען בשלום, ווי אלטע שכנים, און ניט זוכען איינע די צווייטע פארטיליגען".

די אידען האבען געוואוסט, אז דער שלום, וואס די אנטיסעמיטען באטען זיי אן, איז ניט קיין אמת'ער, ביי דער ערשטער געלעגענהייט וועלען זיי ווידער באפאלען

איבערלעבונגען פון דער מלחמה און רעוואלוציע

זייערע אידישע שכנים, זיי האבען אבער דעם שלום אנגענומען, באשלאסען צו זיין זעהר פארזיכטיג, היטען זייערע פאלשע שכנים, אויף טריט און שריט.

„אונזערע פאלשע שכנים ווייסען שוין, אז מיר זיינען ניט מעהר די אמאהליגע „רוסישע זשידקעס", האבען די אידען גערעדט צווישען זיך, „זיי האבען אויסגעפונען, אז מיר קאנען אונזער שטעטעל באשטעהן, און וועלען זיך ניט לאזען „שפייען אין דער קאשע". אינ'ם טויט פון אונזער יוסלען, האבען מיר געהאט א גרויסען פארלוסט, ער איז אבער געשטארבען מיט א העלדישען טויט, און אונזערע אנטיסעמיטישע שכנים וועלען עס אויך געדענקען. עהרע זיין אנדענקען ! " . . .

קאפיטעל 11.

א משל מיט פלעדערמיז.

אין טאראשטשע האבען אנגעהויבען אריינקומען פארשידענע ארמייען, אטרי-אדען, באנדעס, איינע אוועק, די אנדערע אריין, די אלע האבען געפיהרט צווישען זיך מלחמות, געזוכט איינע די צווייטע צו פארניכטען, יעדע פון זיי האט געהאט אן אנדער פלאן, אן אנדער ריכטונג : ווער עס איז געווען פאר'ן צאריסטישען רעזשיזם, ווער פאר'ן סאציאליסטישען, אדער קאמוניסטישען, ווער פאר'ן אפרייסען אוקראינע אין גרינדען א באזונדער אוקראינישע מלוכה, אדער רעפובליק. דייטשלאנד האט געוואלט צונעהמען די פעטע אוקראינע פאר דער דייטשער מלוכה, און אזוי האבען די אלע חיילות, די אלע צדדים געקעמפט, צווישען זיך, פאר זייערע פלעגער, פאר זייערע רעגירונגען, אידען האבען געליטען פון יעדען צד באזונדער און פון אלע צוזאמען. וואס פאר א פלעגער יעדער צד האט געהאט, אן און פאר זיך, אויף איין פלאן האבען זיך אלע געאייניגט, אז אידען דארף מען אויסראטען, אידיש האב און גוטס מעג מען און מען דארף אויסרויבען, פארניכטען, נאר מעהר פון אלעס האבען טאראשטשער אידען, פון גאנץ אוקראינע, געליטען פון די היימישע באנדעס, וואס האבען זיך גע-גרינדעט פונ'ם אפפאל פון שטאט און דארף, פון די נידריגע שיכטען פון דער באפעלק-ערונג, דיזע באנדעס האבען ניט געהאט קיינע פראגראמען, קיינע לאזונגען, דער איינ-ציגער פראגראם זייערער איז געווען : רויבען, מארדען, שענדען, פייניגען די אידישע באפעלקערונג, זיי זיינען צוגעשטאנען צו יעדער פארטיי, צו יעדען צד, וואס איז אריין אין שטאט, זיי זיינען געווען, ווי די פלעדער מייז אין דער פאבעל (משל).

עס דערצעהלט זיך פאלגענדע פאבעל (משל) : פויגלען און פלעדער מייז האבען געפיהרט צווישען זיך מלחמה, פלעדער מייז, וואס זיינען א געמיש פון ביידע, זיינען געשטאנען פון ווייטען און האבען צוגעקוקט צו דער מלחמה, נאר ווען זיי האבען געזעהן, אז א צד זיגט, זיינען זיי צוגעשטאנען צו די זיגער, אז זיי זיינען אויך פון דעם זעלבען מין, טאראשטשער אנטיסעמיטען זיינען אויך צוגעשטאנען צו יעדער פארטיי, צו יעדען אטריאד, וואס איז אריין אין שטאט, און פארטריבען די אנדערע פארטיי, אדער אטריאד, זיינען זיי צוגעשטאנען צו די ערשט אריינגעקומענע, האבען אנגערעדט אויף די אידען פון שטאט אז זיי זיינען שונאים פון זייער צד, זיינען פריינד פון צווייטען צד, האבען אזוי פאר'סם'ט אלעמען מיט מסירות אויף אידען, אז עס איז אויסגעקומען, אז דער איד איז יעדענס שונא, און יעדער דארף זיין דעם אידענס שונא, ביי די צושטענדען, וואס האבען געהערשט אין יענער צייט אין טאראשטשע, איז זיירקליך

א וואונדער, וואס די הרוגים אין שטאט האבען זיך ניט געצעהלט אין די טויזענטער, וואס עס איז נאך בכלל געבליבען לעבעדיגע אידען אין שטאדט. לעזענדיג די היסטארי, דעלען די לעזער זעהן, אז כמעט נאר מיט נסים האבען טאראשטשער אידען זיך פון טויט גערעטעט, אז צו יעדער צייט, ווען א באנדע האט אונזער שטאט באפאלען, און יעדער טאראשטשער איד האט גערעכענט, אז עס קומט שוין זיין ענדע, צוזאמען מיט דער ענדע פון דער גאנצער אידישער באפעלקערונג, איז עפעס געשעהען א נס, און טאראשטשער יחידים, ווי דער רבים, האבען זיך גערעטעט, און פראפאר־ציאנאל צו אנדערע שטעט און שטעטלאך, האט נאך טאראשטשע אפגעשניטען מיט חסד . . .

נאט־רליך, ניט אלע טאראשטשער קריסטען זיינען געווען רויבער, באנדיטען, מוסרים, ווי די פלעדער מייז אין דער פאבעל, עס זיין געווען אלערליי, גוטע, שלעכטע מיטעל מעסיגע, ניט איבריג גוט, ניט איבריג שלעכט, ווי די מענשהייט בכלל, אין יעדען געגענד, אין דער גאנצער וועלט: עס זיין געווען אין טאראשטשע אזעלכע, וואס ווען אידען זיינען געקומען צו זיי, בעטען שוץ, באהעלטעניש, האבען זיי די אידען אריין געלאזט בלויז דאן, ווען זיי האבען דערפאר געקראגען באצאהלט, אדער האבען געוואוסט פאזיטיוו, אז זיי וועלען שפעטער קריגען, אזעלכע קריסטען, אבוואהל זיי האבען געהאנדעלט ווי סוחרים, האבען זיי דאך אסך אידען גערעטעט, און זיי האבען פארדינט די דאנקבארקייט פון גאנצען אידישען פאלק, באזונדערס, ווען מען נעהמט אין אנבעטראכט אן אנדער קאטעגאָרי, וועלכע זיינען ליידער געווען אין שטאט, אדער אנדערע שטעט, וואס האבען קיין אידען אויף זייער שוועל ניט ארויפגעלאזט, האבען אנגערייצט אויף זיי די הינט, האבען מיט זידלעריי, אמאהל אויך מיט קלעפ, די אומגליקליכע פארטריבען.

עס זיינען אבער געווען אזעלכע קריסטען, וואס האבען געגעבען צו אידען א מקום מקלט, שוץ, ניט זוכענדיג דערפאר באצאהלונג, מתנות, זיי האבען עס געטהון אויס ריינער מענשליכקייט, וואס האט זיי דיקטירט אזוי צו האנדלען. אין די ווייטערע קאפיטלען וועלען מיר נאך רעדען פון אזעלכע נאבעלע קריסטען, ווער ווייסט, וויפיעל אידען עס וואלטען אין גאנצען פארבליבען אין אונזער שטעטעל, ווען ניט יענע נאבעלע קריסטען, פאר וועמעס עהרע און אנדענקען מיר בויגען אונזערע קעפ, מיט טיעפע דאנקבארקייט און לויב.

קאפיטעל 12.

גאנטע און זיין באנדע.

עס איז געווען אין יאהר 1918, ווען אין אונזער שטאדט טאראשטשע איז אנגעקומען א באנדע, וועמעס הויפט איז געווען א פערזאן, וועלכער האט בלויז מיט'ן נאמען זיינעם אנגעווארפען א טויט שרעק אויף יעדען אידען, וואס האט דעם נאמען געהערט. דאס איז געווען דער טרויעריג באוואוסטער נאמען — „גאנטע", וועלכער האט איבערגעלאזט נאך זיך א זכר לקללה ביים גאנצען אוקראינער אידענטום, נאך פון דער צייט פון 1768, ד. ה. מיט 168 יאהר צוריק, ווען דער באנדיט גאנטע איז מיט זיינע באנדעס ארוים אויף דער ארענא פון אוקראינער אידענטום, אויסגע'הרג'עט א סך צעהנדליגע טויזענטער אידען, בלויז אין די שטעט און דערפער פון קיעווער

גובערניע. די גרעסטע שחיטה האט גאנטע מיט זיינע באנדעס געמאכט אין דער שטאט אומאן, וואו זיי האבען אויסגע'הרג'עט אכט טויזענט אידען. דאס איז געווען צוואנציג טעג אין חודש סיון.

ניט יעדער איז באקאנט מיט די איבערלעבונגען פון די אידען אין אוקראינע, אין די לעצטע פאר הונדערט יאהר. ניט יעדער אוקראינער איד ווייסט פון די אמאליגע שחיטות אויף אידען, אין יענעם בלוטיגען טייל רוסלאנד, וואס האט זיך אמאהל גערופען קליין־רוסלאנד — „מאלאראסיע", אבער פון גאנטע'ן האט, גלויב איך, יעדער געהערט, ספעציאל די אידען פון עלטערען דור. מיט'ן נאמען „גאנטע" פלעגען אונזערע באבעס פארוויגען זייערע אייניקלאך און אור־אור אייניקלאך, אדער אנשרעקען די קליינע: „אט געהט גאנטע". מיט די שחיטות פון גאנטע'ן פלעגען אלטע אידען, זיצענדיג אין די ווינטער נעכט ביי די ווארימע חרובעס, אין די בתי מדרשים און קלויזען, דערצעהלען פון די שרעקליכע מעשים, שוידערליכע מיתות משונות, וואס גאנטע מיט זיינע הייידאמאקעס האבען אנגעטהון די אידען פון אוקראינישע שטעדט און דערפער, און אנפאנגען פלעגען די דערצעהלער מיט'ן אלטען סקארבאווען „ויהי", — עס איז געווען, בימי רוצח גאנטע, ימח שמו. שוידערליכע מעשיות פלעגען די אלטע דערצעהלען, פאסירונגען וואס האבען געגליווערט דאס בלוט פון די צוהערער.

מיר ווייסען ניט, צו דער גאנטע, וואס איז געקומען קיין טאראשטשע, האט ווירקליך געהייסען גאנטע, אדער ער האט דעם נאמען אדאפטירט, ווייל ער איז איהם שטארק געפעלען געווארען, פונקט ווי מאנכע אומענשען אדאפטירען יעצט דעם נאמען היטלער, באמיהען זיך נאכטהון יענעמס מעשים. אין יעדען פאל איז דער גאנטע פון 1918, מיט זיינע אכזריות ניט אפגעשטאנען פונ'ם גאנטע פון יאהר 1768. זיין נאמען האט זיך געהערט ווייט און ברייט איבער גאנץ אוקראינע, און ווער איז געווען דער שטאדט אדער שטעדטעל, וואו די באנדע איז אנגעקומען. צום גליק האט ער און זיינע באנדיטען געהאט אין אונזער שטאדט אזא מפלה, אז זיי האבען שוין פארשפארט געהן ערגעץ אנדערש, ווי די לעזער וועלען ווייטער לעזען.

טאראשטשער אנטיסעמיטען, וואס האבען ניט דורכגעלאזט קיין געלעגענהייט צו שעדיגען, צו פראוואצירען זייערע אידישע שכנים, האבען זיך צוגעשארט צו גאנטע'ן, און דערצעהלט, אז די אידען זיינען קריסטליכע שונאים, ווילען פארקויפען רוסלאנד צו דייטשען. אין שטאדט איז דא א טשוגונא ליטייני זאוואד (שטאל און אייזען פאבריק), וואו עס ארבייטען יונגע אידישע און קריסטליכע סאציאליסטען און קאמוניסטען, אויך איז דא אין שטאדט א זשידאווקע, א געלערענטע אקושערקע, מיט'ן זשידאווסקי נאמען חנה לאנדע, וואס איז א סאציאליסטקע און א קאמוניסטקע, בונ־טעוועט די יונגע לייט, רעדט קעגען אונזער הייליגער פראוואסלאווער רעליגיע, און נאך אזעלכע מסירות און העצעס האבען די אנטיסעמיטען אנדערצעהלט, וועלכע האבען אינ'ם באנדיט געפונען אויפמערקזאמע אויערען, וואס האבען די מסירות צוגעהערט.

עס איז שוין געווען שפעט אין טאג, ווען די באנדע איז אנגעקומען. די באנדיטען זיינען געווען מיד פון וועג, און גאנטע האט זיי געהייסען זיך גוט אויסרוהען, ווייל „מארגען וועלען די זשידעס זיי געבען אסך ארבייט": זיי זיינען דא אסך. דערווייל האט ער געגעבען א באפעהל צו זיינע לייט, צו ארעסטירען די ארבייטער פון דער שטאל פאבריק, און אויך די זשידאווקע לאנדע, זיי פארשטארען אין דער שטאדטישער טורמע, מארגען פריה וועט מען שוין די בונטאווישטשיקעס געבען זייער פארדינטע נאקאזאניע (שטראף), דער באפעהל איז גלייך אויסגעפיהרט געווארען.

טאראשטשע איז דאמאלס געווען אן אויעזדני גראד (קאונטי סיטי), געצעהלט א פופצעהן, זעכצעהן טויזענט איינוואהנער, פון וועלכע אידען האבען זיך געצעהלט זעקס טויזענט. קיין גרויסע קאמערציעלע שטאדט איז טאראשטשע ניט געווען, ניט געהאט ארום זיך קיין פאבריקען, זאוואדען, קיין גרויסען טייך, אפילו פון א באהן סטאנציע איז זי אויך געווען ווייט, א שטיל, רוהיג שטעדטעל, ווי טויזענט און איין אנדערע שטעדטלאך פון דער זעלבער קאטאגאריע, איז געווען ארומגערינגעלט מיט געדיכטע וועלדער, פעטע פעלדער, גערטנער און סעדער, גרויסע און קליינע דערפער, א פאר סוחרים האבען זיך אויסגערעכענט אז טאראשטשע איז א פאסענד געגענד פאר אן אייזען און שטאל פאבריק, אויסצוארבייטען דארט אלער האנט פארמער געצייג, און אזא פאבריק, ווי מען האט עס גערופען, טשוגונער ליטייני זאוואד, האט מען אויסגעבויט אין טאראשטשע. צו אזא שטאל און אייזען פאבריק האט זיך שוין גע־פאדערט אן עלעקטרישע פאבריק, אויסצוארבייטען די פארמער געצייג, און פאר דער וועלט מלחמה האבען זיך געגרינדעט אין טאראשטשע צוויי פאבריקען: איין שטאל פאבריק און איין עלעקטרישע.

צו די ביידע פאבריקען האט מען אראפגעבראכט פון גרויסע שטעדט שטאל און עלעקטרישע ארבייטער, וועלכע זיינען געווען גאר ניט עהנליך צו די פראסטע אומגע־בילדעטע ארבייטער פון שטעדטעל. די נייע ארבייטער זיינען געווען, מעהר אדער ווייניגער, גראמאטנע, געקאנט לעזען, שרייבען, ניט געווען אזוי אנטיסעמיטיש, ווי דער רוב טאראשטשער מיעשטשאנעס, האבען זיך געפריינדעלט מיט אידישע אינטע־ליגענטען און אידען, יונגע ארבייטער פון שטאדט, וועלכעס האט גאר ניט געשמעקט דער פאליציי און טשינאווניקעס, וואס האבען געקוקט מיט פארדרוס און פיינדשאפט אויף די יונגע קריסטען, וואס זיינען ניט קיין אנטיסעמיטען, פריינדלען זיך מיט אידען, באזונדערס האט די פאליציי און טשינאווניקעס פארדראסען, ווען די נייע ארבייטער האבען זיך אנגעהויבען פריינדלען מיט דער אקושערין חנה לאנדע, וועלכע איז געווען פאר די ארבייטער א לערערין, וועגווייזערין, שוועסטער און מוטער. די פאליציי וואלט שוין לאנג די פרוי לאנדע ארעסטירט, זי איז אבער געווען זייער רעספעקטירט און באליעבט ביי דער גאנצער מאלאדיאזש (יונגווארג) פון שטאדט, די פאליציי האט מורא געהאט זי ארעסטירען, די יונגווארג זאל זיך ניט צובונטעווען, זיי האבען געווארט אויף א געלעגענהייט. זיי זיינען געווען זעהר צופרידען, ווען גאנטע האט באפוילען די ארבייטער פון פאבריק, צוזאמען מיט דער פארהאסטער פרוי לאנדע ארעסטירען, און ווי זיי האבען געגלויבט, וועלען שוין די קראמאלניקעס (כופרים) לעבעדיגע פון טורמע ניט ארויס, און דא איז געשעהן אן אונערוואַרטעטער נס:

עס איז שוין געווען פארנאכט, די עלעקטריע האט שוין באלויכטען דאס שטעד־טעל, די באנדיטען האבען זיך צושפרייט אין אלע זייטען, ווער עס איז אוועק אויף געיעג, נאך ווייַן און ווייב, ווער עס האט זיך אויסגעצויגען צום אפרוה, קלייבען פרישע כהות צו דער מארגענדיגער ארבייט פון רויב און מארד, און ווער עס האט זיך אזוי ארומגעשלעפט אין שטעדטעל און וואס'ר אידען זיי האבען באגעגענט, האבען זיי געגעבען צו פארזוכען זייערע ידים. דאס געווערהר האבען זיי מיט זיך ניט מיטגענומען. וואס דארפען זיי יעצט געווער, און פאר וועמען האבען זיי מורא? פלוצים האט די עלעקטריע זיך אויסגעלאשען, ס'איז געווען א פינסטערע סוף חודש נאכט, די באנדע איז געווען פרעמד אין שטאדט, אין די גאסען און געסלאך. און דא האבען אנגעהויבען האגלען אויף זיי קוילען פון רעוואלווערען, פון אלע זייטען, פון פארשידענע ווינקלען.

די באנדע איז געווארען צומישט, זיי האבען געמיינט אז באלשעוויקעס אדער אן אנדער געגנערישע באנדע איז פלוצים אנגעקומען. זיי האבען ניט געוואוסט, וואו צו לויפען, וואו צו זוכען שוץ. גאנטע איז געלאפען איבער'ן גאס, שרייענדיג, רופענדיג זיינע באנדיטען זיך קיין פאבריקען, זאוואדען, קיין גרויסען טייך, אפילו פון א באהן סטאנציע איז זי אויך געווען ווייט, א שטיל, רוהיג שטעדטעל, ווי טויזענט און איין אנדערע שטעדטלאך פון דער זעלבער קאטאגאריע, איז געווען ארומגערינגעלט מיט געדיכטע וועלדער, פעטע פעלדער, גערטנער און סעדער, גרויסע און קליינע דערפער, א פאר סוחרים האבען זיך אויסגערעכענט אז טאראשטשע איז א פאסענד געגענד פאר אן אייזען און שטאל פאבריק, אויסצוארבייטען דארט אלער האנט פארמער געצייג, און אזא פאבריק, ווי מען האט עס גערופען, טשוגונער ליטייני זאוואד, האט מען אויסגעבויט אין טאראשטשע. צו אזא שטאל און אייזען פאבריק האט זיך שוין גע־פאדערט אן עלעקטרישע פאבריק, אויסצוארבייטען די פארמער געצייג, און פאר דער וועלט מלחמה האבען זיך געגרינדעט אין טאראשטשע צוויי פאבריקען: איין שטאל פאבריק און איין עלעקטרישע.

צו די ביידע פאבריקען האט מען אראפגעבראכט פון גרויסע שטעדט שטאל און עלעקטרישע ארבייטער, וועלכע זיינען געווען גאר ניט עהנליך צו די פראסטע אומגע־בילדעטע ארבייטער פון שטעדטעל. די נייע ארבייטער זיינען געווען, מעהר אדער ווייניגער, גראמאטנע, געקאנט לעזען, שרייבען, ניט געווען אזוי אנטיסעמיטיש, ווי דער רוב טאראשטשער מיעשטשאנעס, האבען זיך געפריינדעלט מיט אידישע אינטע־ליגענטען און אידען, יונגע ארבייטער פון שטאדט, וועלכעס האט גאר ניט געשמעקט דער פאליציי און טשינאווניקעס, וואס האבען געקוקט מיט פארדרוס און פיינדשאפט אויף די יונגע קריסטען, וואס זיינען ניט קיין אנטיסעמיטען, פריינדלען זיך מיט אידען, באזונדערס האט די פאליציי און טשינאווניקעס פארדראסען, ווען די נייע ארבייטער האבען זיך אנגעהויבען פריינדלען מיט דער אקושערין חנה לאנדע, וועלכע איז געווען פאר די ארבייטער א לערערין, וועגווייזערין, שוועסטער און מוטער. די פאליציי וואלט שוין לאנג די פרוי לאנדע ארעסטירט, זי איז אבער געווען זייער רעספעקטירט און באליעבט ביי דער גאנצער מאלאדיאזש (יונגווארג) פון שטאדט, די פאליציי האט מורא געהאט זי ארעסטירען, די יונגווארג זאל זיך ניט צובונטעווען, זיי האבען געווארט אויף א געלעגענהייט. זיי זיינען געווען זעהר צופרידען, ווען גאנטע האט באפוילען די ארבייטער פון פאבריק, צוזאמען מיט דער פארהאסטער פרוי לאנדע ארעסטירען, און ווי זיי האבען געגלויבט, וועלען שוין די קראמאלניקעס (כופרים) לעבעדיגע פון טורמע ניט ארויס, און דא איז געשעהן אן אונערוואַרטעטער נס:

עס איז שוין געווען פארנאכט, די עלעקטריע האט שוין באלויכטען דאס שטעד־טעל, די באנדיטען האבען זיך צושפרייט אין אלע זייטען, ווער עס איז אוועק אויף געיעג, נאך ווייַן און ווייב, ווער עס האט זיך אויסגעצויגען צום אפרוה, קלייבען פרישע כהות צו דער מארגענדיגער ארבייט פון רויב און מארד, און ווער עס האט זיך אזוי ארומגעשלעפט אין שטעדטעל און וואס'ר אידען זיי האבען באגעגענט, האבען זיי געגעבען צו פארזוכען זייערע ידים. דאס געווערהר האבען זיי מיט זיך ניט מיטגענומען. וואס דארפען זיי יעצט געווער, און פאר וועמען האבען זיי מורא? פלוצים האט די עלעקטריע זיך אויסגעלאשען, ס'איז געווען א פינסטערע סוף חודש נאכט, די באנדע איז געווען פרעמד אין שטאדט, אין די גאסען און געסלאך. און דא האבען אנגעהויבען האגלען אויף זיי קוילען פון רעוואלווערען, פון אלע זייטען, פון פארשידענע ווינקלען.

די באנדע איז געווארען צומישט, זיי האבען געמיינט אז באלשעוויקעס אדער אן אנדער געגנערישע באנדע איז פלוצים אנגעקומען. זיי האבען ניט געוואוסט, וואו צו לויפען, וואו צו זוכען שוץ. גאנטע איז געלאפען איבער'ן גאס, שרייענדיג, רופענדיג זיינע באנדיטען זיך ארומצוקלייבען ארום איהם. זיין געשריי האט צוגעצויגען צו זיך די איבערפאלער, וועלכע האבען געשאסען אין דער ריכטונג פון באנדיט'ס קול, און ער איז געפאלען טויט. די באנדע איז ווי צומישטע געלאפען, באגלייטעט פון רעוואל־ווער שאסען, זיי האבען אפילו מורא געהאט זיך אומצוקוקען.

מען ווייסט ניט וואס איז געווען די אורזאכע פונ'ם פלוצימדיגען אויסלעשען די עלעקטריע, צי עס איז געווען א צופאל, אדער די ארבייטער פון עלעקטרישען זאוואד, זייענדיג בייז, וואס מען האט ארעסטירט זייערע חברים, די ארבייטער פון דער אייזען פאבריק, האבען זיי געגומען נקמה פון גאנטע'ן און זיין באנדע, אין יעדען פאל איז דאס פלוצימדיגע פינסטערניש געווען א גרויסע מפלה פאר דער באנדע, אין א רעטונג פאר די אידען.

ווען די עלעקטריע איז געווען צוערכט געמאכט, און די שטאדט איז פארטאג ווידער באלויכטען געווארען, האט מען דערזעהן דעם חורבן, וואס די פאר שטונדען פינסטערניש האבען אנגעמאכט. חוץ דעם טויט פון גאנטע'ן, זיינען נאך געווען א היבשע צאהל געפאלענע באנדיטען, פארוואונדעטע, פארקריפּעלטע, וועלכע די איבער־פאלער האבען שפעטער דערשאסען, און א קליינער צאהל איז געלונגען צו אנטלויפען און זיך רעטען.

ווער זיינען געווען די רעטער פון די אידען און די איבערפאלען פון דער באנדע? פרעגען געוויס די לעזער. דאס זיינען געווען די פארטיזאנען פון שטאדט, אידען און קריסטען, ביטערע פיינד פון צארישען רעזשים, און אויך פון אויסלענדישע מעכטע.

און אזוי זיינע די אידען פון טאראשטשע גערעטעט געווארען פונ'ם שרעקליכען גאנטע'ן און זיין באנדע, דורך א זעלטענעם נס, וועלכען זיי האבען אפילו אין חלום ניט געטרוימט, און קומענדען שבת האבען אלע אידען מיט פרעהליכע הערצער געבענשט גומל.

די פארטיזאני זיינען אוועק צו דער טורמע, וואו די ארבייטער פון זאוואד, צוזאמען מיט דער אקושערין לאנדע זיינען געווען פארשפארט, האבען זיי באפרייט, די פרוי האבען זיי אוועקגעפיהרט קיין קיעוו, וואו זיי האבען פערעכענט, אז זי וועט זיין זיכערער.

קאפיטעל 13.

צווישען צוויי פייערען.

אין טאראשטשע איז אנגעקומען א דייטשער פאלק, פון וועלכען די באפעלקע־רונג האט זעהר פיעל געליטען, באזונדערס האבען די אידען געליטען, דער פאלק האט אבער אויך ניט ווייניג געליטען פון פארטיזאני פון שטאדט, וועלכע האבען אנגעפיהרט א גארילע קריעג קעגען זייערע שונאים. ניט קאנגענדיג זיך שטעלען אין אפענעם קאמפף קעגען א גרויסער צאהל שונאים, פלעגען די פארטיזאני איבערפאלען די דייטשען, אדער אנדערע שונאים, אונערוואַרטעט, דארט ווי מען האט צום ווינציגסטען

זיך געריכט אויף זיי, אנגעטהון דעם גרעסטען שאדען, וואס נאר זיי האבען געקאנט, און פארשוואונדען אזוי פלוצים, ווי זיי האבען זיך באוויזען.

עס איז געווען ענדע אפריל, 1918, דער דייטשער פאלק איז שוין געשטאנען אין שמאדט א פאר וואכען, ווי געזאגט, האבען די אידען זעהר געליטען פונ'ם פאלק: זיי פלעגען כאפען אידען אין די גאסען, און זיי געצוואונגען, צו טהון די שווערסטע און שמוציגסטע ארבייט, קיין געצאהלט פאר דער ארבייט האט מען די אידען ניט געגעבען, דערפאר האבען זיי אבער ניט געקארגט צו די אידישע ארבייטער קיין שמיץ, קיין קלעפ פאר יעדער קלייניגקייט, וואס עס האט זיך זיי געדאכט, אז אידען טוהען ניט ריכטיג, אידען האבען זיך אנגעהויבען אויסבאהאלטען, וואו נאר זיי האבען געקאנט, מורא האבענדיג זיך צו ווייזען אויף די גאסען, מען זאל זיי ניט אוועקשלעפען אויף דייטשער ארבייט.

א געוויסען טאג, קומט אין אופראווע (סיטי האל), א דייטשער קוריער, און אין נאמען פון דייטשען קאמאנדאנט, ווענדעט ער זיך צום אידישען טשליען (סטאראסע), אלשאנסקי, ער זאל מארגען פריה שיקען הונדערט און פופציג אידען אויף ארבייט, מען דארף ציהען טעלעפאן דראטען פון טאראשטשע קיין קאשאוועטא, (א שטעדטעל, צוואנציג ווארסט פון טאראשטשע).

גלייך ווי דער דייטשער קוריער איז ארויס פון אופראווע, זיינען אריינגעקומען עטליכע פארטיזאנער, און געגעבען אלשאנסקי'ן א התראה, אז אויב ער וועט שיקען אידען אויף דייטשער ארבייט, וועלען די פארטיזאנער שיסען אויף די ארבייטער.

עס איז געווארען א פראגע פאר דעם אידישען סטאראסטע, וואס צו טהון? שיקען אידען אויף ארבייט, וועלען די פארטיזאנער שיסען אויף זיי, ניט שיקען, וועלען די דייטשען איהם זעלבסט שיסען. ער האט אבער באשלאסען קיין אידישע ארבייטער ניט שיקען, אפשר וועט געשעהען א נס: עס פלעגען אין יענע ביטערע צייטען אפט געשעהן נסים, אונערוואַרטעט פאסירונגען, וואס פלעגען אין גאנצען ענדערען די סיטואציעס, דורך וועלכע יחידים, אדער זאגאר גאנצע שטעדט פלעגען אונערוואַרטעט געראטעט ווערען. דער גלויבען אין נסים (מיראקעלס) איז שטארק געוואקסען ביי דער באפעלקערונג, מען האט געהאפט אויפ'ן „אפשר", פלייכט, דער רוסישער — „אוואס" (דאס זעלבע וואס — אפשר), האט זיך שטארק געלאזט הערען, אפילו צווישען די גאר פרייע. אלשאנסקי, וועלכער איז בדיעבד געווען א גאנץ קליינער מאמין אין נסים, האט אויך געהאפט אויף א נס, און האט קיין אידישע ארבייטער ניט געשיקט.

אויף מארגען פריה, זיינען צו דער אופראווע צוגעפאהרען דריי דייטשע קוריערען, אויף פערד, ארעסטירט אלשאנסקי און נאך צוויי קריסטליכע טשליענעס, (אלדערמאנס), וואס זיינען געווען אין אופראווע, און אוועקגעפיהרט צום קאמענדאנט. איפ'ן וועג הערט אלשאנסקי, וועלכער האט געקאנט דייטש, ווי די קוריערען רעדען צווישען זיך, אז דעם קוריער, וואס איז געכטען געווען אין אופראווע נאך ארבייטער, האט דער קאמענדאנט אוועקגעשיקט מיט פאפירען אין דייטשען שטאב (סטעף), און האט געהייסען דעם פאלק, זיין גרייט צו עוואקואירען (אוועקגעהן).

דער קאמענדאנט האט באגעגענט די דריי טשליענעס, מיט דייטשע שימפעריין, זידלעריי, וואורום מן האט איהם ניט צוגעשיקט קיין ארבייטער, ווי ער האט געפאדערט? ער וועט די דריי טשליענעס איבערגעבען צום קריעגס געריכט.

די קריסטליכע טשליענעס, וואס האבען ניט פארשטאנען קיין דייטש, האבען ניט געוואוסט, איבער וואס דער ניעמיעצקי קאמענדאנט גאריאטשיט זיך (דער דייטשער קאמענדאנט קאכט זיך), אלשאנסקי, וואס האט געהערט די קוריערען רעדען צווישען זיך, אז דעם פאלק האט ער געהייסען זיך גרייטען צום אוועקגעהן, האט געענטפערט דעם קאמענדאנט, אז ער האט געכטען געזאגט דעם קוריער, וואס האט געפאדערט הונדערט פופציג ארבייטער, ער זאל זיך ווענדען מיט זיין פאדערונג אין דער פאליציי, די אופראווע האט ניט קיין רעכט, שיקען לייטע אויף ארבייט, דאס איז די אויפגאבע פון דער פאליציי, זאל דער הער קאמענדאנט פרעגען דעם קוריער, צי מען האט איהם ניט געהייסען, מיט זיין פאדערונג זיך ווענדען צו דער פאליציי?

אזוי ווי דער קוריער איז ניט געווען, ער זאל עס אפלייקענען, איז דער תירוץ אפגעגאנגען גלאט, דער קאמענדאנט האט שוין איינגעטליך ניט געדארפט קיין ארבייטער, עס האט איהם אבער פארדראסען, וואורום מען האט ניט אויסגעפיהרט זיין באפעהל . . .

אויף מארגען איז דער פאלק אוועק, אין שטאט איז מען געווען זיכער, אז די פארטיזאנער האבען מיט זייער גאריל קריעג, פארטריבען די דייטשען.

קאפיטעל 14.

אטאמאן יערמאק מיט זיין באנדע

דאס איז געווען אין א געוויסען שבת, גאנץ פריה, דערצעהלט אין א בריף אונזער לאנדסמאן, אלשאנסקי, א קלאפ אין פענסטער פון זיין וואהנונג האט איהם אויפגעוועקט פון שלאף. ארויסקוקענדיג פון פענסטער, האט ער דערזעהן צוויי אומבאקאנטע באוואפענטע לייטע, וועלכע האבען איהם שטרענג אויפגעפאדערט, זאל פארט געהן מיט זיי אין דער פאליציי, וואו עס וואַרט זייער אטאמאן יערמאק.

דערהערענדיג דעם נאמען, איז אלשאנסקי'ן פינסטער געוואָרען אין די אויגען. דער נאמען יערמאק, האט זיך מיט זיינע שרעקליכע מעשים בנוגע אידען, געלאזט הערען איבער גאנץ אוקראניע. דער זעלבער יערמאק, האט אין שטעטעל טעטיעוו, טאראשטשער אויעזד, צוזאמען גערופען אלע אידען פון שטעטעל אין שוהל, וואו מען האט זיי פארשפארט, די שוהל אונטערגעצונדען און אלע אידען אכט הונדערט דריי און אכציג (883) אין צאהל, זיינען לעבעדיג פארברענט געווארען.

מען קאן זיך פארשטעלען, ווי עס האט געפיהלט דער ארעמער אלשאנסקי, דערהערענדיג דעם נאמען פון דעם שרעקליכען באנדיטען לאזען איהם לאנג ניט טראכטען און באפוילען איהם שטרענג, די מינוט געהן מיט זיי.

מען האט איהם געבראכט אין דער פאליציי, וואו ער האט דערזעהן נאך גאר א יונגען קריסט, מיט א שרעקליך בייז געזיכט, דאס איז געווען דער אטאמאן יערמאק, וועלכער האט בלויז מיט זיין נאמען ארויפגעוואָרפען אן אימה אויף יעדען אידען, וואס האט דעם נאמען געהערט.

„זשיד", — האט דער אטאמאן א געשריי געטהאן — „ביז נאכט זאל מיר געשאפען ווערען פון דיינע פראקליאטי זשידעס (פארשאלטענע אידען) 2 הונדערט מיט

פופציג טויזענט רובעל, אויב צו דער צייט וועט דאס געלט ניט זיין אין מיינע הענט, וועט פון דיינע זשידעס קיין סימן ניט בלייבען".

„פאמילואיטי" (האט רחמנות), — האט אלשאנסקי אנגעהויבען זיך בעטען— „וואו וועלען די אידען נעמען אזוי פיעל געלט ? דאס שטעטעל איז קליין, ארעם און רואינירט פון צעהנדליגע פעריכאדען (איבערגאנגע), יעדער פעריעכאד האט פאר־גרעסערט די צאהל גע'הרג'עטע און פארוואונדעטע, פארמעהרט די אידישע ארעמקייט און נויט. האט רחמנות אויפ'ן אומגליקליכען שטעטעל".

„מאלטשאט" (שווייגען), פראקליאטי זשיד, האט דער באנדיט ווילד א רעווע געטהון, נעהמט איהם כלאפצי, (יונגען), אין יענער קאמנאטע (צימער) און שיט איהם אריין א ביסעל בלאי אין זשידאווסקי לאב" (אידישען שטערען).

די צוויי באנדיטען האבען איהם א שלעפ געטהון מיט זיך.

אין דיזער מינוט איז אין פאליציי אריינגעקומען א קריסטליכער מאן, און זעהענדיג, ווי מען שלעפט אלשאנסקי'ן אין צווייטען צימער, האט ער א געשרעה געטהון : „סטוי כלאפצי" (שטעהט, יונגען). ער האט אנגעהויבען רעדען מיט יערמאקען, און אבוואהל אלשאנסקי האט ניט געהערט, וואס זיי האבען גערעדט צווי־שען זיך, ער האט אבער פארשטאנען, אז עס האנדעלט זיך וועגען זיין, אלשאנסקי'ס לעבען. וויפיעל צייט דער געשפרעך האט אנגעהאלטען האט אלשאנסקי ניט געצעהלט. נאר געשיינט האט איהם, אז עס נעהמט אן אייביגקייט. ענדליך האט יערמאק באַ־פוילען, איהם אפצולאזען און זיך ווענדענדיג צו אלשאנסקי'ן האט ער געזאגט : „זאג דיינע זשידעס, זיי זאלען אלע קומען אין דער סינאגאג (שוהל), איך האב זיי צו זאגען, יעהר וויכטיגעס".

אלשאנסקי איז אוועק אהיים. ווען זיין פרוי האט איהם דערזעהן, האט זי אויס־געבראכען אין א געוויין : ווען ער איז אין דער פריה אוועק צו יערמאקען, איז זיין קאפ געווען א ביסעל גראה, ווען ער איז געקומען צוריק, איז ער געווען אין גאנצען גראה, ווי א טויב.

קאפיטעל 15.

אלשאנסקי'ס רעטער און יערמאקס סוף.

ווער איז געווען אלשאנסקי'ס רעטער ? פרעגען געווים אלע לעזער, מיר וועלען עס דערצעהלען, עס איז געווען, ווי דאס ווערטעל זאגט : גאט גיט די רפואה פאר דער מכה.

דאס איז געווען א געוועזענער אפיציר פון דעניקינס ארמייע, ניט ווייניג אידיש בלוט האט דער עקס אפיציר פארגאסען, ניט ווייניג אידישע לעבענס האט ער געהאט אויף זיין געוויסען, אויב ער האט בכלל געהאט א געוויסען. אט דער עקס אפיציר איז געווארען אין טאראשטשע — נאטשאלניק סטראזשי (הויפט פון דער פארהיטונגס פאליציי), מען האט דעם מערדער און רוצח געדונגען, אפהיטען די שטאדט, פון אנדערע רוצחים און רויבער.

אלשאנסקי האט געוואוסט דעם יחוס פונ'ם עקס אפיציר, ער איז אבער דאך געווען מיט איהם כלומרשט א גוטער ברודער, האט איהם אפט איינגעלאדען צו זיך אין הויז, אויף א גלאז טהעי, א טרונק, א מיטאג. געזעהן מען זאל איהם אויסצאהלען אין צייט די זשאלאוואניע (שכירות), איהם געליהען אמאהל א פאר רובעל און פאר־

געסען זיי מאהנען, איז בכלל געווען מיט'ן עקס אפיציר א „טאווארישטש" (חבר), ווי זאגט דאס ווערטעל : אז מען דארף דעם גנב, נעהמט מען איהם אראפ פון תליה, און יעצט האט איהם דער באנדיטישער עקס אפיציר אפגעדאנקט, ניט ווי א באנדיט, נאר ווי אן אמת'ער „טאווארישטש", ווי זאגט דער פסוק : שלח לחמך על פני המים . .

ווען דער עקס אפיציר איז אריינגעקומען אין פאליציי, און געזעהן, אין וואס פאר א געפאהר זיין פריינד אלשאנסקי געפינט זיך, האט ער אנגעהויבען פארהאנדלען מיט יערמאקען, ער זאל אלשאנסקי'ן אפלאזען, ער האט איהם ערקלערט : אזוי ווי ער וויל ארויסקריגען פון די זשידעס געלט, וועט ער גרינגער קאנען דאס געלט ארויס־קריגען, ווען דער אידישער סטאראסטא וועט לעבען און זיין צווישען די אידען, אויף וועלכע ער האט אן איינפלוס, ער האט אויך געראטען דעם באנדיט, אז אנשטאט, וואס ער האט געהייסען די אידען קומען אין שוהל, זאלען זיי זיך בעסער צונויפקומען אין אופראוווע, וועט די אופראוווע ערלויבען, צו נעהמען געלט פון דער שטאט קאסע, די רציחה ביים מערדער איז שוין אפגעגאנגען, און ער האט אלעס נאכגעגעבען.

עס איז פארופען געווארען א זאסיעדאניע (זיצונג) אין אופראוווע, פון אידישע און קריסטליכע דעפוטאטען (אלדערמאנס), די קריסטליכע דעפוטאטען האבען ניט געוואלט באווייליגען קיין שטאטיש געלט, וואס באלאנגט צו אלע איינוואהנער, מען זאל עס אוועקגעבען בלויז פאר אידען, „זאלען די אידען זיך אליין צוזאמענלייגען דאס געלט", האבען זיי געזאגט, "ווייל עס איז זייער צרה, מיר וועלען אויך עפעס העלפען". דערווייל איז שוין געווארען שפעט, צו קיין שלום איז ניט געקומען, יערמאק האט ניט געהאט קיין צייט צו ווארטען, ווייל זיין מארשרוט איז געווען, מארגען פריה זיין אין אן אנדער שטאדט, וואו ער האט ערוואַרטעט גאר א גרויסען רויב, און ער איז נאך די נאכט אוועק אין יענער שטאדט. ער האט נאר א פאר שטונדען געקאנט אפשפארען פאר טאראשטשע, פון זיין „טייערער צייט", און וואס זיין באנדע האט געקאנט אפטהון אי די פאר שטונדען, האט זי עס געטהון בשלמות : א ביסעל גערויבט, א ביסעל גע'ממית'ט, פארוואונדעט. בכלל האט טאראשטשע נאך גליקליך אפגעשניטען, יערמאק האט אפילו צוגעזאגט אין גיכען צוריקצוקומען אהער, ער האט שוין אבער ניט דערלעבט : ער איז אין א קורצער צייט ארום געפאלען אין שלאכט מיט אנדערע פארפלוכטע באנדיטען.

אזוי איז געווען מייסטענס דער סוף פון די באנדיטען : איינער דעם צווייטען האט פארניכטעט, זעלטען איז ווער פון זיי געשטארבען מיט א נאטירליכען טויט, עס איז אויף זיי מקוים געווארען דער מאמר פון הלל הזקן : „על דאטפם אטפוך, וסוף מטיפך יטופון". דיזען מאמר האט הלל געזאגט, ווען ער האט געזעהן א מענשליכע קאפ שווימען אין וואסער. דער טייטש פון די ווערטער איז : דערפאר, וואס דו האסט יענעם דערטרונקען, האט מען דיר דערטרונקען, און דער סוף פון דעם, וואס האט דיר דערטרונקען, וועט זיין, דאס מען וועט איהם אויך דערטרינקען . . .

קאפיטעל 16.

אזכרה נאך אמאהליגע קדושים.

עס איז געווען א שבת, דעם זעכצעהנטען טאג אין הודש סיון. אין טאראשטשער בתי תפילות האט מען אויסגערופען, אז מיטוואך, כ' סיון, וועט זיין א תענית, א טרויער טאג, נאך די הונדערטע טויזענטע אידען, וואס זיינען אויסגע'הרג'עט געווארען, פון

באַגדאַן כמעלניצקין און זיינע באַנדעס אין אוקראַינע, פּוילען, ליטא. די הרוגות זיינען באַוואוסט אין דער אידישער געשיכטע, מיט דעם נאָמען „גזירות ת"ח". אין דער יעצטיגער קלאַגעדיגער צייט, ווען אידען האָבען אַזוי פיעל געליטען, פון דער מלחמה, פאַגראָמען, הונגער, צושטערונג, האָט מען זיך דערמאָנט אין די שחיטות פון קאַרגע דריי הונדערט יאָהר צוריק, מען זאָל קלאָגען אויף אַמאָהליגע חורבנות און זוכען אַ טרייסט צו די יעצטיגע, מאַכען אַזכרה אויף די אַלטע קדושים, און אויך קלאָגען אויף די פרישע קרבנות, וואָס זיינען אין די לעצטע פאָר יאָהר אויסגע'הרג'עט געוואָרען.

תשעה באב איז געווען דער שלוס פון דער טראַגעדיע, מיט צוויי טויזענט יאָהר צוריק, ווען די אידען האָבען פאַרלאָרען זייער לאַנד, ארץ ישראל, זייער מלוכה, זייער גרעסטע הייליגקייט — דעם בית המקדש. צום אַנדענק פון יענעם חורבן איז פראַקלאַמירט געוואָרען דער תענית תשעה באב, וועלכער איז באַקאַנט צו די אידען אין דער גאַנצער וועלט, וועגען כ' סיון ווייסען ניט אַלע, איך וועל אין קורצען ערקלערען דיזען תענית, פילייכט געפינען זיך צווישען די לעזער מאַנכע, וואָס ווייסען ניט פון דיזען תענית, עס מיינט ניט, אַז זיי דאַרפען, חלילה, פאַסטען און זאָגען קינות. זיי וועלען קאָנען זיין גאַנץ פיינע מענשען און אידען, אויב זיי וועלען עס ניט טהון, אָבער די היסטאָרי פון ת"ח, וועט ניט שאַדען, אַז זיי וועלען ווייסען . . .

כ' סיון — איז אַ תענית, צום אַנדענק פון די שחיטות, וואָס באַגדאַן כמעלניצקי און זיינע באַנדעס האָבען פאַראורזאַכט. אייגענטליך זיינען די כמעלניצקיס שחיטות פאַרגעקומען אין פאַרלויף פון צעהן יאָהר, און די שחיטה פון כ' סיון, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער שטאָדט נעמיראָוו, איז געווען ניט די גרעסטע, עס זיינען אין דער צייט פון כמעלניצקיס פאָכאַד געווען גרעסערע שחיטות, אויף אידען. אָבער די שחיטה האָט זיך אויסגעצייכענט מיט באַזונדער גרויזאַמקייט: די שטאָדט נעמיראָוו איז געווען שוין אין יענער צייט אַן אַלטע אידישע שטאָדט, מיט אַ אידישע באַפעלקערונג פון זעקס טויזענט נפשות, אַ שטאָדט פון אידישע לומדים, אידישע אינסטיטוציעס, אַ היפּשע צאָהל בתי מדרשים, וואָהלטהעטיגע אנשטאַלטען, און די גאַנצע שטאָדט איז חרוב ומוחרב געוואָרען, די אידישע באַפעלקערונג, פאַרניכטעט, מיט די שרעקליכסטע אכזריות, געבליבען איז דאָרט גאָר ניט, חוץ חורבות.

אין יענער צייט זיינען פאַרפאַסט געוואָרען קינות לזכר ת"ח, וועלכע מאַנכע פרומע אידען זאָגען נאָך יעצט, דעם צוואַנציגסטען אין חודש סיון, וועלכער איז אין יענער צייט באַשטימט געוואָרען אַלס תענית, ווי געזאָגט, לזכר ת"ח. די באַשטימער פונ'ם תענית, און אויך פון אַנדערע תקנות, זיינען געווען אוטאָריטעטען אין דער רבנישער וועלט, ווי הרב שבתי כהן, באַקאַנט מיט דעם נאָמען, ש"ך, און אַנדערע. ווי געזאָגט איז די גאַנצע עפּאָכע יענע באַקאַנט אין דער אידישער וועלט, מיט דעם נאָמען „גזירות ת"ח".

מיט הונדערט יאָהר שפּעטער, אינ'ם זעלבען טאָג, — דעם צוואַנציגסטען אין חודש סיון, האָט אַ צווייטער קאָזאַקישער באַנדיט, — דער באַוואוטער גזלן גאַנטע, מיט זיינע באַנדעס, געמאַכט אַ שחיטה אויף אידען אין דער שטאָט אומאַן, אין וועלכער אַכט טויזענט אידען זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען.

מיר שטעלען זיך ניט אָפּ באַזונדערס אויף די שחיטות פון די פאַרשידענע באַנדיטען אין אוקראַינע, אין די אַלטע צייטען, מיר שרייבען ניט קיין היסטאָרי פון אַמאָהליגע שחיטות, מיר האָבען בלויז דערמאָנט יענע שחיטות, ווייל אין טאראשטשער בתי מדרשים האָט מען אויסגערופען, מען זאָל זיך צוזאַמענקומען דעם טאָג, זאָגען קינות — ת"ח, און פאַסטען.

קאַפּיטעל 17.

מען אַנטלויפט קיין ראַקיטנע.

מיטוואָך, דעם צוואַנציגסטען פון חודש סיון, זיינען אַלע אידען פון אונזער שטעדטעל טאראשטשע, מענער, פרויען און קינדער, געקומען אין די כתי מדרשים, קלאָגען אויף די אַמאָהליגע שחיטות און אויך באַזיינען די יעצטיגע שחיטות און אומגליקען, וואָס זיינען פילייכט ניט קלענער פון די אַמאָהליגע. די כתי מדרשים, קלוגען און שוהלען זיינען געווען געפּאַקט, ביטערע געוויינען, קלאָגען, יאָמערען און זיפצען האָבען זיך געריסען צו די הימלען.

ארום דריי אַ זייגער בייטאָג איז אין שטאָדט געוואָרען אַ טרעוואָגע. עס האָט זיך געהערט, אַז אַ געוויסע באַנדע, וואָס איז געווען דער שרעק פון גאַנץ אוקראַינע, קומט צום שטאָדט, די מתפללים האָבען שנעל פאַרלאָזען די כתי תפילות און זיינען אַרויסגעלאָפען אין גאַס, פאַרצווייפעלט, האַלב פאַררוקט זיינען זיי אַרומגעלאָפען איבער די גאַסען, זיך ברעכענדיג די הענט, ניט אויפהערענדיג זיך פרעגען: וואָס טהוט מען, וואו לויפט מען?

די ערוואַרטעטע באַנדע איז געווען פון „באַטקאַ" (פאָטער) מאַכנאָ. צווישען די „פאַרזאָרגער" פון אוקראַינע האָבען אייניגע זיך גערופען „באַטקי" (פאָטערס), וואָס האָבען כלומרשט ווי פאָטערס געזאָרגט פאַר זייער אוקראַינע און איהרע איינוואָהנער, די אוקראַיניצעס. די באַטקאַווטשטשינע (פאָטערשיס) האָט ניט ווייניג בלוט און גוטס געקאָסט די אידען, דאָס זיינען געווען די זעלבע באַנדיטען און רוצחים ווי די אַנדערע באַנדיטען. זיי האָבען בלויז צוגעטשעפּעט, ווי מען זאָגט, אַ קאַקאַרדע (עהרען צייכען), — באַטקאַ, אָדער אידייני (אידיאַלע), אין דער אמת זיינען דאָס געווען די זעלבע באַנדיטען, ווי די אַנדערע, פון וועלכע אידען האָבען ניט ווייניגער געליטען, ווי פון געוויינליכע באַנדיטען. ניט קיין אידיאַלע, און אויב אפילו די כלומרשט אידעאַלע באַנדיטען האָבען אָנגעהייבען אַלס אידעאַליסטען, נאָר געענדיגט האָבען זיי אַלס איינפאַכע באַנדיטען, אָדער אַלס גלאַוואַרי (הויפּטמאַנס) פון פשוט'ע באַנדיטען.

מאַכנאָ איז געווען אַ לעהרער פון אַ רוסישען שוהלע, האָט פרעטענדירט צו ריין אַן אַנאַרכיסט, איז געווען אַזוי צוזאָגען אַ אידייני (אידעאַלער) באַטקאַ, ער האָט פערזענליך דערשטאָכען איינעם פון די באַדיטישע אַטאַמאַנעס — גריגאָריעוו, דערפאַר, וואָס יענער איז געווען זעהר בלוטדורשטיג, ער האָט זיך אָבער צו לעצט אויסגעלאָזט אַלס ניט ווייניגער דורשטיג נאָך אידישע בלוט, ווי די אַנדערע באַנדיטען. אָט דיזען „אידיינע באַטקאַ", מיט זיין באַנדע, האָט מען יעצט ערוואַרטעט אין טאראשטשע, און די אידען זיינען געווען אויסער זיך, פון פאַרצווייפלונג, ניט וויסענדיג, וואָס צו טהון, צו מען זאָל דאָ וואַרטען אויף דער באַנדע, אָדער אַנטלויפען וואו די אויגען וועלען טראָגען . . .

נאָך אַ קורצען ישוב הדעת האָבען די אידען באַשלאָסען, אַוועקצוגעהן קיין ראַקיטנע, אַ שטעדטעל, עטליכע און צוואַנציג וויאָרסט פון טאראשטשע, וואו מען האָט געזאָגט, שטעהט יעצט אַ באַלשעוויסטישער אַטריאַד, וואָס לאָזט ניט, מען זאָל רויבען און שלעכטס טהון צו אידישע איינוואָהנער.

טאראשטשער אידען האָבען איבערגעלאָזט אויף הפקר, זייערע הייזער, אַרעמע ווירטשאַפט, זייערע קלייטלאַך, מיט דעם ביסעל סחורה וואָס איז „אומשטיינסגעזאָגט",

נאך געווען אין די קלייטלאך, און זיינען אוועק קיין ראקיטנע. מענער, פרויען, קינדער, יונג און אלט, אלעס האט זיך געשלעפט אינ'ם טרויערדיגען פאכאד, קליינע קינדער האט מען געטראגען אויף די הענט, פאר גאר אלטע, שוואכע און קראנקע האט מען געהאט א פאר פערד און וועגעלאך.

א שוידערליך בילד איז דאס געווען, אנצוקוקען, ווי מחנה אומגליקליכע, היים־לאזע, מיט איבערגעשראקענע, פארצווייפעלטע געזיכטער, מיט אומבאשרייבליכען יאוש אין די אויגען, שלעפען זיך אויף די שליאכעס (ראודס), וועגען, אין די דערפער, דורך וועלכע די אומגליקליכע זיינען דורגעגאנגען, זיינען ביי די הייזער געשטאנען די קריסטליכע איינוואהנער און מיט נייגעקיגקייט און וואונדער געקוקט אויף דעם אונ־געוויינליכען טרויער מארש, אויף די געזיכטער פון די צושויער (צוקוקער), האבען זיך אויסגעדריקט פארשידענע געפיהלען; מאנכע האבען, באדויערענדיג, געשאקעלט מיט די קעפ, אנדערע געזיכטער האבען אויסגעדריקט גלייכגילטיגקייט, עס זיינען אבער געווען ניט ווייניג אזעלכע, וואס האבען געלאכט פון די וואנדערער, זיך געפרעהט מיט זייער אומגליק, עס זיינען אויך געווען אזעלכע, וואס האבען נאכגעשריען: „קיין פאליעסטינע, איהר פארשאלטענע! אין אונזער הייליג רוסלאנד איז ניטא קיין פלאץ פאר אנטיקריסטען!" (קריסטוס שונאים).

די וואנדערער זיינען געווען צופרידען, וואס מען לאזט זיי צו רוהע, וואס מען באגונענט זיך בלויז מיט אפלאכען, מיט אפשפעטען, וואס מען רייצט ניט אן אויף זיי קיין הינט, מען גרייפט זיי ניט אן.

איידער מ'איז געקומען צום דארף סיניאווע, עטליכע וויארסט אונטער ראקיטנע, האט א גאס געטהון א קאלטער, שלאקס רעגען. וואס האט זיך פארוואנדעלט אין א האגעל. א קאלטער ווינט האט געטריבען דעם רעגענדיגען האגעל גלייך אין די פנימער, עס איז שוין געווארען פינסטער, די אומגליקליכע האבען זיך קוים געשלעפט, מיד, אויסגעמאטערט, אויסגעמוטשעט, פארהונגערט, נאס ביז'ן ביין.

די אידען פון ראקיטנע זיינען געוואהר געווארען פון טאראשטשער וואנדערער, און וויפיעל עס זיינען געווען אין שטעדטעל פערדלאך און וועגענער, זיינען ארויס־געפאהרען, אויפנעהמען די אומגליקליכע וואנדערער. יעדער ראקיטנער איד האט אריינגענומען אין זיין וואהנונג אזוי פיעל אורחים, וויפיעל עס איז נאר געווען מעגליך, מען האט געגעבען די אויסגענעצטע, איבערגעפרוירענע וואנדערער א מעגליכקייט, אויסצוטריקענען די קליידער, שיך, מען האט זיי געגעבען געלעגערס, עסען, טרינקען. צוויי טעג זיינען זיי געווען אין ראקיטנע, און געוואהר ווערענדיג, אז אין טאראשטשע איז רוהיג, האבען זיי זיך אומגעקעהרט אהיים, זיי זיינען געווען גליקליך, טרעפענדיג אלעס, ניט געריהרט: די היימישע ארענטליכע מיעשטשאנים האבען די גאנצע צייט בעהיט די אידישע ארעמקייט, גנבים זאלען עס ניט צושלעפען, צושטערען.

עס איז געווען א פאלשער אלארם: מאכנאס באנדע איז ניט געקומען, זיי האבען זיך פארקערעוועט אין אן אנדער שטאדט. אידען האבען זיך געשראקען פאר יעדען שארך, פאר יעדען קלאפ, עס איז אויף זיי מקוים געווארען די קללה: „פאר'ן אייגענעם שאטען וועלען זיי זיך שרעקען".

עס איז אנגעקומען קיין טאראשטשע א באלשעוויסטישער פאלק, און די אידען האבען זיך בארוהיגט, פריי אפגעאטעמט, ליידער ניט אויף לאנג, ווי די לעזער וועלען ווייטער לעזען.

פון טאראשטשער וואנדערונג קיין ראקיטנע האט אונז געשריבען האנאפלאסקי.

קאפיטעל 18.

גריביענקא פארניכטעט סקאראפאדסקי'ס באטאליאן.

דער באלשעוויסטישער פאלק, וואס איז געקומען קיין טאראשטשע, האט געמוזט אוועק, און די שטאדט איז געבליבען ווידער אונבאשיצט, עס איז געקומען א באנדע, אונטער דער קאמאנדע פון א קארדעגער יונגען קריסט, איינעם יאצענקא.

יאצענקא איז געווען א האלבער אינטעליגענט, געענדיגט טאראשטשער גאראד־סקאיע אוטשילישטשע, ער האט ארגאניזירט א קליינע באנדע, און זיך אוועקגעלאזט מיט איהר רויבען אידען, ער האט נאך ניט געהאט קיין געלעגענהייט, זיך צופיהרען די הענט אין טאראשטשע, א טייל פונ'ם באלשעוויסטישען פאלק, וואס איז אוועק פון שטאדט, האט זיך צוריקגעקעהרט, און יאצענקען פארטריבען. מיר וועלען זיך נאך טרעפען מיט'ן אינטעליגענטען באנדיט, יאצענקא'ן, שפעטער.

דער באלשעוויסטישער פאלק, איז לאנג אין טאראשטשע ניט פארבליבען: עס האבען זיך דערהערט טראמייטען און באראבאנען פון מיליטער, וואס האבען זיך געהערט פון אונטערען שטאדט, די באלשעוויקעס, זייענדיג הייניג אין צאהל, און ניט וויסענדיג, ווי גרויס איז די צאהל פון די מיליטער, וואס קומט אן, זיינען זיי אוועק.

די מיליטער, וואס איז אנגעקומען, איז געווען אן אטריאד, וועלכער דער געטמאן סקאראפאדסקי האט געשיקט פון קיעוו, אפרייניגען דעם געגענד אהרום טאראשטשע, פון די פארשידענע חיילות און באנדעס, וואס זיינען פיינדליך צו דייטש־לאנד און צום געטמאן.

טאראשטשע און אומגעגענד איז געווען א גוטער סטראטעגישער פונקט, פאר פארשידענע חיילות און באנדעס, ווייל ארום שטאדט זיינען געווען גרויסע געדיכטע וועלדער, בערג, טאהלען, פראוואלים (גרויסע נאטירליכע גריבער), וועלכע זיינען געווען גוטע סטראטעגישע פלעצער, זיך באהאלטען פון א שונא, און אויך צו מאכען איבערפאלען, טאראשטשע האט אויך געהאט אן אייגענעם פאלק, מיט'ן נאמען: „טאראשטשאנסקי פאלק", וועלכען עס האט ארגאניזירט א יונגער ליעסאוויטשער פויער — גריביענקא. וועגען דעם פאלק, און וועגען דעם גרינדער וועלען מיר נאך שרייבען א באזונדער קאפיטעל.

ווי געזאגט, איז דער אטריאד, וואס איז אנגעקומען קיין טאראשטשע, געווען פון געטמאן סקאראפאדסקי, דייטשלאנד האט זעהר השק געהאט צו דער פעטער אוקראינע, און באצייטענס געשיקט קיין קיעוו, די הויפט שטאדט פון אוקראינע, א פאלקאווניק, וואס האט געדינט אין דער דייטשער ארמייע, איינעם סקאראפאדסקי, וועמען מען האט באשטימט אלס געטמאן (הויפט פון די קאזאקען), סקאראפאדסקי האט אויפגעלעבט אין אוקראינע דעם גייסט פון דעם היידאמאשטשינע, און אין דער קורצער צייט, וואס אין קיעוו איז ער געווען א געטמאן, האבען די אידען פון אוקראינע ניט ווייניג זיך אנגעליטען, פון די היידאמאקעס. דער נאמען „היידאמאק", האבען די טאטערען, וואס זיינען אין די אלטע צייטען געווען זעהר פיעל אין רוסלאנד, געגעבען דעם רוסישען קאזאק. אויף טאטערש הייסט עס: „א מענש אהן א געפיהל, אהן הארץ און אהן געוויסען", מען קאן פארשטעהן, וואס פאר א מענש דער קאזאק איז געווען, אז אפילו דער טאטער איז אויף איהם געווען א מבין, און איהם גערופען: „מענש אהן הארץ, אהן געוויסען, אהן געפיהלען" . . .

באשטימענדיג א געטמאן אין אוקראינע, האט די דייטשע מלוכה אויסגן געווען, צו באפען צוויי פליגען מיט איין מאהל: געבען אוקראינע אן אוקראינישען פראדוקט, קאזאקען און היידאמאקען, און דער עלסטער פון די קאזאקען זאל זיין א פאלקאווניק פון דער דייטשער ארמייע.

דער קאמאנדיר פון אטריאד, וואס סקאראפאדסקי האט געשיקט, איז געווען א געוועזענער פאמאשטשניק איספראוניק (געהילף פון איספראוניק) אין טאראשטשע, וועלכער האט יעצט געדינט אלס אפיציר אין סקאראפאדסקי'ס ארמייע. זייענדיג גוט באקאנט מיט דער געגענד פון שטאדט און ארום, האט סקאראפאדסקי באשטימט דעם געוועזענעם טאראשטשער טשינאוניק, אלס קאמאנדיר פון קליינעם אטריאד, א גרעסערע צאהל מיליטער האט געדארפט נאכקומען.

עס איז געווען א שבת פארנאכט, ווען דער אטריאד איז אין שטאדט אנגעקומען. דער קאמאנדיר, אלס געוועזענער טאראשטשער טשינאוניק, האט געוואלט געבען זיינע קאמעראדען א „גוד טיים" (גוטע צייט פארטרייב), אין דער שטאדט, וואו ער איז אמאהל געווען א גאנצער באלעבאס, זייענדיג ביי זיך זיכער, אז עס איז ניטא, פאר וועמען מורא צו האבען, דען יאצענקא'ן האבען די באלשעוויקעס פארטריבען, און אליין זיינען זיי אוועק, ווען זיי האבען דערהערט, אז ער קומט, מיט זיין אטריאד, האט שוין דער אטריאד פאר קיינעם קיין מורא, און זיינען זיכער פון יעדען איבערפאל, ער האט גענומען זיינע אפיצירען און קאמעראדען, און אוועק, מיט זיי א לעב צו פהון, אויף אפיצירישען שטייגער, ד. ה. מיט וויין, ווייב, און געזאנג. די סאלדאטען האט ער אויך ערלויבט הוליען, זיך אמוזירען ווי זיי געפעלט, ווייל אין „זיין שטאדט" זיינען זיי זיכער, „ווי ביי יעזוסען אין פאזעכע" (ביי יעזוסען אין בוזעם).

מען האט ניט געדארפט פאר די סאלדאטען עס צוויי מאהל איבער'חזר'ען, זיי האבען אפילו ניט אויסגעפאקט זייערע זאכען, זיי וועלען עס צייט האבען, צו טהון מארגען, זונטאג, האבען איבערגעלאזט זייערע געווער, און אוועק שיכור'ען און הוליען „פא סאלדאטסקאמו" (ווי סאלדאטען קאנען).

שפעט ביינאכט, ווען די סאלדאטען זיינען שוין געווען שטארק פאר'שיכור'ט, פארטיעפט אין זייער סאלדאטסקי עולם הזה, צו וואר'פען איבער'ן גאנצען שטאדט, זיינען זיי איבערפאלען געווארען פון „טאראשטשאנסקי פאלק", וועלכען דער ליעסא-ווימשער פויער גריביענקא האט געגרינדעט, דעם גרעסטען טייל פון אטריאד אויס-גע'הרג'עט, א קליינע צאהל האבען זיך גערעטעט, דורך אויסבאהאלטען זיך אין וואלד, אדער פארשטעקענדיג זיך אין די גערטנער, גריבער. דער קאמאנדיר און די אפיצי-רען, פארברענגענדיג אין פארגעניגען, האבען דערהערט א שיסעריי אין שטאדט און האבען זיך שנעל אויסגעניכטערט און זיך געלאזט לויפען איבער'ן שטאדט, צו זייערע סאלדאטען, עס איז שוין ניט געווען וועמען און וואס צו ראטעווען, די עטליכע אפיצירען האבען געטיילט דעם שיקזאל פון גאנצען אטריאד . . .

קאפיטעל 19.

גריביענקא און טאראשטשאנסקי פאלק.

וועגען גריביענקא'ן האבען אונז מיטגעטיילט דריי טאראשטשער לאנדסלייט, וועלכע האבען איהם זעהר גוט געקאנט, די דריי לאנדסלייט זיינען: חנן אלשאנסקי, יוסף חאנאפאלסקי און משה באיארסקי, וועלכער וואהנט יעצט אין לאס אנזשעלאס,

קאליפארניע. יעדער פון די דריי לאנדסלייט האט אין דער סמוטנער צייט, ווען לעבענס, ספעציאל אידישע לעבענס, זיינען געווען זעהר ביליג, האבען זיך געטראפען מיט'ן טויט פנים אל פנים, און נאר דורך נסים, זיך פון טויט גערעטעט. עס זעהט אויס, אז די השגחה האט זיי געלאזט לעבען, אום זיי זאלען קאנען מיטיילען פון „טאראשטשער איבערלעבונגען", און פון זייערע אייגענע איבערלעבונגען, אהן די מיטהילפע פון די דריי לאנדסלייט אונזערע, אהן דעם ווערטהפולען מאטריאל, וואס זיי האבען מיר צוגעשטעלט, וואלט זעהר אסך אויסגעפעהלט אין דער היסטארי.

טאראשטשער לאנדסלייט, וועלכע פארשטעהען דעם ווערטה פון היסטארי, בכלל און דעם ווערטה פון היסטארי פון זייער אייגענע שטאדט, פון זייערע אייגענע מענשען, באזונדערס, דארפען זעהר דאנקבאר זיין די לייטע, פאר זייער מאטריאל, וואס זיי האבען צוגעשטעלט. איך, פון מיין זייט, קאן זאגען, אז ווען ניט זייער מאטריאל, וואלט זעהר אסך אפגעגאנגען אין דער היסטארי, און איך בין באזונדער זיי דאנקבאר . . .

און יעצט וועלען מיר נעהענטער זיך באקאנען מיט דעם באנדיט גריביענקא, וועלכער האט אנגעפאנגען זעהר נאבעל, און געענדיגט זעהר מיאוס.

גריביענקא, ווי געזאגט, איז געווען פון דארף ליעסאוויטש, דריי ווערסט אונ-טער טאראשטשע, געווען איז ער זעהר אן ענערגישער יונגערמאן, פון עטליכע און צוואנציג יאהר, אן אינטעליגענטער, געענדיגט טאראשטשער גארדסקאיע אוטשי-לישטשע, געווען געניינט צו סאציאליזם, א הייסער געגנער פון געטמאן סקאראפאדסקי און די היידאמאקעס, מיט וועלכע דער געטמאן האט זיך ארומגערינגעלט. זייענדיג א שעהנער רעדנער, און קאנענדיג אפעלירען צום פאלק, האט גריביענקא ארגאניזירט א פאלק, פון קריסטליכע איינוואהנער, פון טאראשטשע און פון די שטעדטלאך און דערפער ארום. דעם פאלק האט ער גערופען: „טאראשטשאנסקי פאלק", מיט'ן פאלק האט ער געהאלפען דער סאוויעטישער ארמייע, קעגען איהרע שונאים.

א צייט לאנג איז ער געווען מיט'ן פאלק, אלס זיין קאמאנדיר, אין פארשידענע באלשעוויסטישע פראנטען, איז מיט א טייל פון פאלק צוריק געקומען אין טאראשטשע, וואו די אידען האבען א'הם אויפגענומען אלס השוב'ען „בן עיר", זיי האבען איהם אפילו פארגעליינט א מנה יפה, צו שטייער, אויף אויסהאלטען דעם פאלק, ער האט זיך אבער פון געלט ענטזאגט, זאגענדיג, אז ער האט געלט, מעהרער ווי גענוג, ער האט נאך געוואלט געבען פאר די ארעמע אידען אין שטאדט עטליכע זעקלאך מעהל, אבער אין דער צייט, ווען ער האט פריינדליך גערעדט מיט דער אידישער דעלעגאציע, האט ער שוין געטראכט, איבערגעהן צו די שונאים פון די סאוויעטען. זייענדיג מיט דער באלשעוויסטישער מאכט צוזאמען, האט ער איהר געשטעלט געוויסע קאנדיציעס, אדער פארשלעגע, וועלכע זיי האבען ניט געוואלט, אדער ניט געקאנט אנגעהמען, ער האט זיך מיט זיין פאלק צוריקגעצויגען פון פראנט, א טייל פון פאלק האט ער געגעבען ערלויבעניש, זיי זאלען זיך אומקערען אין זייערע היימען, זיך אויסרוהען און קומען צוריק, ווען ער וועט זיי רופען.

ער האט אפגעקליבען פון פאלק, געוויסע לייטע, אויף וועלכע ער האט געהאט א ווירקונג, האט מיט זיי געקאנט טהון, וואס ער וויל, און האט אנגעהויבען מיט זיי באפאלען יעדע נאכט אידען פון טאראשטשע און אומגעגענד, אוועקרויבען פון זיי, וואס עס איז נאר געווען מעגליך, און ווען די אידען זיינען געקומען צו גריביענקא'ן, זיך באקלאגען, אז זיינע לייטע רויבען די אידען, האט ער זיי פארשפראכען, די לייטע

צו באשטראפען, און ביי דעם פארשפרעכען איז ער געבליבען. ווערענד א פארעטער צו די באלשעוויקעס, איז גריביענקא, צו דער זעלבער צייט, געבליבען דער זעלבער שונא צו געטמאן און צו זיינע סאמאסאטענים (קאזאקישע ראטעס), וואס האבען געזאלט אפרייסען אוקראינע פון רוסלאנד, פאר דייטשלאנד, און ער האט אפגעשפילט דעם געטמאן'ס אטריאד, וואס איז געקומען קיין טאראשטשע, די בלוטיגע חתונה, וואס איהר האט פריהער געלעזען.

קאפיטעל 20.

גריביענקא'ס סוף.

אויף מארגען, נאך דער הריגה פון קיעווער אטריאד, שרייבט אלשאנסקי, איז צו זיין וואהנונג צוגעפאהרען אויף פערד צוויי פון גריביענקא'ס באנדע, און איהם באפוילען, די מינוט געהן מיט זיי אין אופראווע, וואו עס וואוינט דער אטאמאן גריביענקא. דער וועג צו דער אופראווע, ווי אלשאנסקי טיילט מיט, איז געווען פארוואורפען מיט טויטע קערפערס פון אטריאד, וועלכע מען האט נאך ניט באוויזען צונעהמען.

אין דער אופראווע זיינען שוין געווען עטליכע טשליענעס, אויך דער גאלאווא (סיטי מאיער), גריביענקא איז געזעסען שטאלץ אויפ'ן גאלאוואס שטול, און מיט א היכער שטימע האט ער געגעבען א באפעהל: „אויב מען וועט מיר ביז פיער אזייגער פארנאכט, ניט צושטעלען צוויי הונדערט און פופציג טויזענט רובעל, וועל איך ניט איבערלאזען אין שטאדט קיין שטיין אויף א שטיין". אפאגענדיג די מימרא, האט ער שטאלץ פארלאזט די אופראווע, איבערלאזענדיג אלע אין פארצווייפלונג.

גאלאווא איז צו יענער צייט געווען א געוועזענער מיראוואי סודיא (דזשאדזש), איינער סענקעוויטש. מען האט גלייך פארופען א זאסיעדאנדיע (זיצונג), פון באלעבאטים פון שטאדט, און דעם עולם האט גלייך אנגעהויבען טראגען געלט, פדיון נפש, יעדער שעה, איז געקומען א שליח פון גריביענקא'ן און פארנומען דאס געלט, וואס איז אריינגעקומען, הונדערט טויזענט רובעל איז שוין אריינגעקומען, עס איז שוין אבער ווייניג צייט געבליבען, צו פיער דעם זייגער, וואס דער באנדיט האט באשטימט, וואס טהוט מען? קיין אנדער מיטעל איז ניט געבליבען, ווי פאהרען קיין ליעסאוויטש, בעטען גריביענקא'ן, ער זאל באווילינען נאך צוויי טאג צייט, און מען וועט איהם שאפען די פולע סומע, ווער וועט אבער פאהרען צו אזא באנדיט? אזא שליחות שמעקט ניין און ניינציג פראצענט מיט'ן טויט, לויט ווי גריביענקא האט זיך ארויסגעוויזען אין זיין אמת'ן געשטאלט? עס איז געבליבען, מען זאל ווארפען גורל, מען האט געוואורפען גורל, און מעשה שטן.. איז דער גורל געפאלען אויף דעם איינציגען אידישען סטאראסטע, אלשאנסקי'ן. אלשאנסקי האט זיך אויפגעהויבען, זיינע אויגען האבען זיך אנגעפיהלט מיט טרעהרען.

„פראשטשאיטיע, גאספאדא" (זייט געזונט, מיינע הערען), האט ער געזאגט, „איך וועל שפארען מיין פרוי די אנגסטען, פון זיך געזעגענען, איך וועל פון דאנען פאהרען, אויב איך וועל זיך ניט אומקערען, זאגט מיין פרוי, אז מיין לעצטע געדאנקען זיינען געווען מיט איהר", (קיין קינדער האבען זיי ניט געהאט), און ניט אומקוקענדיג איף קיינעם, האט ער זיך געלאזט צום טיהר.

„סטוי!" (בלייב שטעהן), האט איהם דער גאלאווע, סענקעוויטש אפגעהאלטען, בלייב דא, דו האסט קיין רעכט, צו ריזיקירען מיט דיין לעבען, דו האסט א פרוי, וואס וועט וויינען נאך דיר, אויב דו וועסט זיך ניט אומקעהרען, איך וועל פאהרען, נאך מיר וועט קיינער ניט וויינען, אויב איך וועל שוין צוריק ניט קומען, איך האב ניט קיין ווייב, קיין קינד, אפילו קיין קאץ, קיין הונט האב איך אויך ניט, איך בין אן אלטער באבעל (אלד בעטשלער), איך וועל קיינעם ניט פעהלען, און קיינער וועט נאך מיר ניט קלאגען".

און זיך ניט אומקוקענדיג אויף קיינעם, איז ער, כמעט, ארויסגעלאפען פון דער אופראווע. דער בראווער גאלאווא איז שנעל ארויף אויף זיין פערד, וואס איז געשטאנען אנגעבונדען נעבען דער אופראווע און אוועקגעלאפירט, אויפ'ן וועג צו ליעסאוויטש. דער גאלאווא האט געוואהנט אונטערען שטאדט, און יעדען פריה מארגען פלעגט ער קומען אין אופראווע צופאהרען, רייטענדיק.

דער גאלאווא איז נאך ניט געהאט ארויסגעפאהרען פון שטאדט, ווען עס האט זיך דערהערט אונטערען שטאדט דייטשע מיליטער מוזיק, וואס קומט צום שטאדט. דאס איז געקומען א פאלק דייטשע מיליטער, וואס געטמאן סקאראפאדסקי האט געשיקט קיין טאראשטשע, צו פארשטארקען דעם אטריאד, וועלכען גריביענקא, מיט זיינע לייט, האבען שוין פריהערדיגע נאכט אויסגע'הרג'עט. דער גאלאווא האט פארקערעוועט דעם פערד צוריק, צו דער אופראווע, וואו עס זיינען נאך געווען אלע אלדערמאנס, וועלכע האבען מיט פרייד איהם גראטולירט, מיט זיין אומקער, באזאנדערס, האט זיך געפיהלט גליקליך דער אידישער סטאראסטע, פאר וועמען דער בראווער גאלאווא האט איינגעשטעלט זיין אייגען לעבען.

גריביענקא האט שוין ניט געווארט, ער זאל זיך טרעפען מיט די דייטשען, האט שוין פארגעסען אינ'ם באלאגאן, און איז שנעל אנטלאפען אין וואלד, אויף זיין ספירטנע פערד, זיך אויסצובאהאלטען.

עס האט ניט לאנג גענומען, און די באלשעוויקעס, וואס האבען זיך ארומגעדרעהט אין יענעם געגענד, האבען אויסגעזוכט גריביענקא'ן, מיט א טייל פון זיינע באנדיטען, זיינען זיי פלוצים איבערפאלען, פיעלע פון זיי אויסגע'הרג'עט, אדער פארוואונדעט, גריביענקא'ן האבען זיי א פארוואונדעטען אוועקגעפיהרט קיין קיעוו, וואו זיי האבען איהם דערשאסען, אלס פארעטער. מיט גריביענקא'ס טויט איז געווארען אז ענדע פון „טאראשטשאנסקי פאלק".

די רעשטלאך פון פאלק האט די צענטראלע באלשעוויסטישע מאכט צושיקט אין אנדערע פאלקען. מיט דעם האט זיך געענדיגט דער עקזיסטענץ פון פאלק, וועלכען די שטאדט האט דערמאנט מיט פארשידענע געפיהלען . . .

קאפיטעל 21.

א באזוך פון דריי גריביענקא'ס באנדיטען.

מיר באנוצען זיך מיט דער געלעגענהייט, וואס דער ליעסאוויטשער באנדיט גריביענקא האט שוין באקומען זיין עהרליך אויסקומעניש, און זיין טריפה נשמה געפינט זיך שוין, צוזאמען מיט די אנדערע באנדיטישע נשמות, מיר וועלען פארלאזען אויף א קורצער צייט אונזער שטעדטעל טאראשטשע, און וועלען זיך אוועקלאזען אין

דער הויפט שטאדט פון אוקראינע — קיעוו. מיר וועלען זעהן, וואס עס טהוט זיך דארט, מיר וועלען דארט טרעפען א צאהל אונזערע טאראשטשער, מיר וועלען זעהן, וואס זיי מאכען, און וואס מאכען בכלל אונזערע אידען אין קיעוו, מיר פאהרען ניט אליין, עס נעהמט אונז מיט אונזער פריינד און לאנדסמאן משה באיארסקי, מיר פאהרען אויף זיינע הוצאות. עס איז באשערט געווען באיארסקי'ן דורכמאכען זעהר א טרויעריגע איבערלעבונג, איידער ער האט פארלאזט זיין געבורט שטעדטעל — טאראשטשע.

עס איז געווען אינ'ם טאג, ווען גריביענקא האט געדארפט קריגען דעם פערטעל מיליאן רובעל, אונזער לאנדסמאן באיארסקי איז געווען איינער אליין אין זיין וואהנונג, אליין, מיט זיינע אייגענע צרות, און מיט די צרות פון גאנצען שטעדטעל. עס קומען אריין צו איהם דריי באנדיטען, פון גריביענקא'ס באנדע, און הייסען זיך געבען געלט, און דוקא גאלדענע פינף רובלדיגע. משה דערצעהלט זיי, אז ער איז אן ארעמער אומשיטיעל (לעהרער), האט שוין לאנג קיין שכירות ניט אנגעקוקט, צוזאמען מיט זיין גאנצער סעמייסטווע הונגערען זיי, און ניט בלויז קיין גאלדענע פינף רובעלדיגע האט ער שוין לאנג ניט אנגעקוקט, נאר אפילו פאפירענע רובעלס, האט ער שוין אויך באלד פארגעסען, ווי זיי זעהען אויס.

די באנדיטען האבען איהם אוועקגעשטעלט מיט'ן פנים צום וואנט, זיך געשטעלט אונטער איהם, גרייט איהם צו שיסען. האבען אנגעהויבען צעהלען: ראז, . . דווא . . (איינס, צוויי) . . .

מען קאן זיך פארשטעלען, ווי דער אומגליקליכער משה האט געפיהלט, הערענדיג ווי מען צעהלט די מינוטען, וואס איז איהם נאך געבליבען צו לעבען, אויב ער האט נאך בכלל געקאנט עפעס פיהלען. ער ווארט אויף דער לעצטער צאהל „טרי", וואס וועט שוין זיין באגלייט מיט א טויטליכען שאס, און דאן . . . דאן וועט שוין זיין די ענדע פון זיין טרויעריגען לעבען, דער שרעקליכער צאהל „טרי", קומט אבער ניט, אנשטאט דעם שאס קומט א הילכיגער געלעכטער פון די באנדיטען, באגלייט מיט די ווערטער: „ביעגי, סטשאסטליווי זשיד", לויף, גליקליכער איד.

באיארסקי האט שוין ניט געוואַרט, מען זאל דעם באפעהל איבער'חזר'ן, געכאפט די פיס אויף די פלייצעס און איז ארויסגעלאפען, ניט אומקוקענדיג זיך. די לעצטע איבערלעבונגען האט פעסט געמאכט זיין באשלוס, וועלכען ער האט שוין פון פריהער געהאט, אוועק קיין קיעוו, ניט רעכענענדיג זיך מיט קיינע געפארען, וואס האבען געלויערט אויפ'ן וועג, ניט קוקענדיג אויף זיינע ביטערע ערעמקייט. זיין פארמעגען איז באשטאנען פון זעקס מיטגלידער פון זיין סעמייסטווע, אונטער געשלאגען מיט א ביטערען דלות, האט ער דאך באשלאסען, אוועק קיין קיעוו, ער איז געגאנגען מיט'ן מאמר: „מאן דיהיב חיי, יהיב מזוני (וועד עס גיט לעבען, גיט ער אויך צום לעבען), איז מיט דיזען פארצווייפעלטען באשלוס און האפענונג האט ער מיט זיין פאמיליע זיך געלאזט קיין קיעוו, וואו מיר וועלען איהם באגלייטען.

קאפיטעל 22.

די הויפט שטאדט פון אוקראינע, קיעוו.

די שעהנע גרויסע שטאט קיעוו, מיט איהרע פאלאצען און גרויסע מאגאזינען, מיט איהר גרעסטע פראוואסלאוני הייליגקייט „פעטשערסקאיא לאווראַ" (אזא מאנאסטיר), מיט איהר שעהנעם „קריעשטשאטיק, — די שעהנסטע גאס אין קיעוו,

דער גאמען קריעשטשאטיקאיז, א מאנומענט פון דער טויפע (קריעשטשעני), וואס דער סלאווישער פירסט וולאדימיר סוויאטוי (דער הייליגער), האט מיט איבער טויזענט יאהר צוריק דאס סלאוויש געצען דינער פאלק, די שפעטערדיגע רוסען געטויפט אויף גריכיש-קאטוליש (פראוואסלאווי), קיעוו, מיט איהר גלאטען דניעפר, וועלכען דער רוסישער פעעט האט אזוי שעהן באזונגען:

„וויסאקא פריעדא מנאיו, סטארי קיעוו נאד דניעפראם, דניעפר סזוויערקאייט פאד גאראיו, פעריעליוונים סעריעבראם".

„הויך, קעגען מיר, דער אלטער קיעוו, איבער'ן דניעפר, דער דניעפר שימרירט אונטער'ן בארג, מיט צושמאלצענעם זילבער . . ."

אט צו דיעזען קיעוו, וואו מען האט קיין אידען ניט געלאזט אפילו איבערנעכטיגען, וואו עס האבען געוואהנט קריסטען און נאר פריוויליגירטע אידען: געענדיגטע פון אוניווערסיטעטען, ערשטע גילדי קופצים (סוחרים), ניקאלאיעווסקי סאלדאטען, בעלי מלאכות, דיזע „גליקליכע" אידען האבען געוואוינט אין קיעוו "געזעצליך". אבער צעהן מאל אזוי פיעל אידען האבען געוואוינט אין דער הייליגער שטאט אונגעזעצליך, אינ'ם זכות פון „כאבאר", אויף וועלכען די רוסישע טשינאוניקעס זיינען געווען גרויסע בעלנים. צו דיעזער שטאט, האבען זיך געצויגען אידען פון גאנץ קיעווער גובערניע, פון גאנץ אוקראינע, און אויך פון טאראשטשע.

קאפיטעל 23.

דאס לעבען פון אידישע פליטים אין קיעוו.

עס איז געווען אין יאהר 1918, ווען משה באיארסקי, מיט זיין סעמייסטווא, זיינען געקומען קיין קיעוו. די שטאדט איז געווען פארפלייצט מיט פליטים פון גאנץ אוקראינע. איבער צוויי הונדערט טויזענט אידען, פון קיעווער און אנדערע גובערניעס, זיינען זיך צוזאמען געלאפען אין דער הייליגער שטאט. מען האט זיך באזעצט, וואו מען האט נאר געפונען א ווינקעל: אין נאסע קעלערען, שטאלען קאמערען. אין א צימער ד' על ד' האבען געוואוינט עטליכע פערזאן. אהן ליכט, אהן לופט, נאסקייט, אונריינקייט, הונגער און נויט אין לשער. די וואס זיינען געקומען פריהער, מיט געלט, צירונג און הפצים, האבען עס שוין פון לאנג געהאט גע'פטר'ט. א טרוקען שטיקעל ברויט איז געווען א יקר המציאות (זעלטענע זאך). קינדער פלעגען ארום-הענגען ארום די ברויט זיצערינס, וואס פלעגען שניידען ברויט צו פארקויפען, אפשר וועט אראפפאלען א קליין קרישקעלע פונ'ם ברויט-מעסער, אפשר וועט די גוט-הערציגע ברויטארקויפערין אפשניידען א קליין שטיקעלע ברויט, פאר דאס ארעם קינד, וועלכעס האט מיט ברענענדע אויגעלעך נאכגעקוקט יעדער מינע, יעדען קנייטש פון דער פארקויפערין. עלטערען און אויך קינדער, פלעגען באלאגערען די פרוכט און וועדזשטייבעל מארקעטס (מארקען), פילייכט וועלען די פרוכט און גרינס סוחרים ארויסווארפען, אדער אוועקשענקען א האלב פארפוילטע פרוכט. א קארטאפעל, א בורעק, וועלכע די הונגעריגע האבען אויפגעכאפט ווי אבנים טובות. זעלבכט פארשטענדליך, ביי אזא סיטואציע, וואס האט געהערשט צו יענער צייט אין קיעוו, זיינען די אידען געווען ניט די איינציגע וואס האבען אזוי שרעקליך געליטען. די אנדערע פון דער באפעלקערונג, האט אויך ניט ווענינ געליטען. אידען האבען אבער נאך

געליטען ספּעציעל „אידישע צרות", וואָס די אַנדערע פעלקערשאַפטען האָבען דערפון ניט געוואוסט, ווי מיר וועלען ווייטער זעהן.

ווען די צענטראַלע מאַכט (באַלשעוויסטישע) איז געווען אין קיעוו, האָט זי, מעהר אָדער ווייניגער, באַשיצט די אידען פון די הוליגאַנעס, האָט געעפענט אין קיעוו קוכען, וואו אָרעמע לייט וועלכע האָבען פאַר אַ קליינינקייט, אָדער גאַר אומזיסט, געקראָגען אַ שטיקעל ברויט, שיסעלע שיטערע קוליש. נאָר ווען די צאַריסטען, אָדער פּעטליוראָווצים זיינען געוואָרען צייטווייליג די הערשער פון קיעוו, איז דער אידישער מעמד געוואָרען דאַרט אַן אמת'ער גהינם: מען האָט גע'הרג'עט, געוואונדעט, גע־רויבט, געשענדעט, ספּעציאַל האָבען זיך די וואַקכאַנאַלים אָנגעהויבען אין די אוועג־טען, דאַמאָלס איז געווען די אמת'ע טייוועלשע חתונה.

„אויב די טעג זיינען געווען ניט איבערצוטראָגען", שרייבט הער באַיאַרסקי, — זיינען די נעכט געווען טויזענט מאָהל ערגער, די שרעקליכסטע פאַנטאַזיע קאָן זיך עס ניט פאָרשטעלען, די תוחכה מיט איהר קללות, איז אין יענער צייט, נאָך מעהרער, זיי מקוים געוואָרען: „בערב תאמר מי יתן בוקר" (אויף דער נאַכט וועסטו זאָגען, ווען וועט שוין ווערען טאָג), פון די אידישע הייזער, וואָס זיינען אין די נעכט באַפאַלען געוואָרען פון אַלערליי באַנדיטען און אונמענשען, האָבען געהילכט אַלערליי פאַר־צווייפעלטע געוואַלדען, היסטערישע געשרעהען, פון די געמאַטערטע, געשענדעטע, געפייניגטע, זייערע קולות האָבען זיך געהערט גאַנץ ווייט, ווייט, געשפּאַלטען די לופט, מיט זייער יאָמער, ניט איין אידיש הארץ האָט געפּלאַצט, ניט איין מענש איז פון זינען אַראָפּ, הערענדיג די פאַרצווייפעלטע געשרעהען, ערוואַרטענדיג דעם טויט יעדע מינוט, אַז די לעבעדיגע האָבען מקנא געווען די טויטע, איז ניט געווען קיין מליצה, נאָר דער טרויערדיגער אמת. קוקענדיג אויף די טויטע, האָט ניט איין לעבעדיגער מקנא זיי געווען: „זיי זיינען שוין זייער'ס איבערגעקומען, זיי וועלען שוין זיך ניט מיטשען מעהר" . . .

צוויי יאָהר האָט באַיאַרסקי פאַרבראַכט אין קיעוו, דאָס זיינען געווען יאָהרען פון נויט, דחקות, און פאַרצווייפעלטע אָרעמקייט, נאָר מעהר פון אַלעס האָט מען געליטען גייסטיגע צרות, צוזעהענדיג ווי דער אומדערבאַרימיקער טויט קאַסעט אַוועק זיינע קרבנות, יונג און אַלט, זעהענדיג ווי מענשען, וועמען מען האָט געקאָנט פון דער היים, ביי גוטע אומשטענדען, אויך ביי רייכטהום, יעצט לעבען זיי אַ הינטישען לעבען, ערגעץ אין פינסטערע קאָנורעס . . . „ניט איין מאָהל", — שרייבט באַיאַרסקי, — „פלעגט ער בלייבען זיצען, מיט'ן קאָפּ געבויגען, און טרעהרען, הייסע, בלוטיגע טרעהרען האָבען געגאָסען פון זיינע אויגען, ווי קוואַלען, ער פלעגט קלאָגען על שכר בת עמי, (אויפ'ן בראָך פון אידישען פאָלק), ער האָט אָבער לאַנג ניט געקאָנט זיך אָפּגעבען מיט זיין פאַרצווייפלונג, ער האָט געוואוסט, אַז ער טאָר זיך ניט פאַרגינען דעם טרויעריגען פאַרגעניגען, זיצען אין דער היים, זיך אָפּגעבען מיט פאַרצווייפלונג, ער דאַרף געהן צו אַנדערע לאַנדסלייט, וועלכע זיינען נאָך אומגליקליכער פון איהם, זיי אויסריידען דאָס הארץ, ברענגען אַ טרייסט און אפשר אויך אַמאָהל אָרעמע הילפע, וואָס ער קאָן זיי צושטעלען. מיט גוואַלד פלעגט ער זיך אַרויסרייסען פון זיין פאַר־צווייפלונג, אַוועקלויפען צו אַנדערע אומגליקליכע, ברענגען זיי מוטה, טרייסט, וויפיעל עס האָט זיך געלאָזט, און אויב עס איז איהם געלונגען, מיט ברענגען עפּעס ממשות'דיגס, אויך פאַר'ן קערפּער, האָט ער זיך געשעצט דער גליקליכסטער . . .

מיר דאָ, אין אַמעריקאַ, האָבען ניט געוואוסט, ווי אונזערע לאַנדסלייט פלעגען זיך אַזוי פיעל אין קיעוו, אונזערע לאַנדסמאַנשאַפטען אין ניו יאָרק, וואָס פלעגען שיקען קיין טאַראשטשע עטליכע הונדערט דאָלאַר אויף פּסח, און אין מיטען יאָהר אויך, וואָלטען געווים געווען געשיקט אַ גרעסערע אָדער אַ קלענערע סומע אויך קיין קיעוו, און ווען מיר זיינען געוואָהר געוואָרען, וועגען די גולי טאַראשטשע אין קיעוו, האָט שוין די מאַכט פאַרבאָטען צו שיקען פון אויסלאַנד הילפע „קאָלעקטיוו", מען האָט בלויז געקאָנט שיקען צו יחידים פון יחידים.

עס איז אונז איין מאָהל אָנגעקומען אַ בריעף פון אַ טאַראשטשער סעמייסטווע, פון קיעוו, זעהר אַ פאַרצווייפעלטער בריעף איז דאָס געווען, אין וועלכען זיי בעטען, אויב מיר קאָנען, זאָלען מיר זיי „אויסלייען" אַ קליינע סומע, וועלכע זיי וועלען ביי דער ערשטער מעגליכקייט „אָפּצאָהלען".

מיר האָבען געקאָנט די סעמייסטווע פון דער היים, זיי זיינען געווען אנשטענ־דיגע נגידים, געפיהרט אַ שעהנע ביזנעס אין דער היים, אַ פּאָר לאַנדסלייט האָבען זיי אַוועקגעשיקט עטליכע דאָלאַר, פאַר וועלכע די אָרמע סעמייסטווע האָט אונז זעהר פיעל געדאַנקט.

„מיט דער סומע, וואָס איהר האָט אונז געשיקט", — האָט די סעמייסטווע גע־שריבען, — „האָט איהר אונז פּשוט געראַטעוועט פון הונגער טויט".

יאָ, זעהר שטאַרק האָבען אונזערע לאַנדסלייט געליטען אין הייליגען קיעוו, און ווי אונזער לאַנדסמאַן באַיאַרסקי שרייבט, האָבען די אומגליקליכע גולים, וועמען דער שיקזאַל האָט געטריבען קיין קיעוו, און שפּעטער קיין רומעניע, ביי די צוויי טייכען — „דניעפּר און דניעסטער", געזונגען די זעלבע טרויער לידער וואָס די אַמאָהליגע אידען, צוריק מיט עטליכע און צוואַנציג הונדערט יאָהר, האָבען געזונגען — „על נהרות בבל".

קאַפּיטעל 24.

על נהר דניעסטער. אויפ'ן טייך דניעסטער.

נאָך צוויי יאָהר זיך פלאָגענדיג אין קיעוו איז אונזער לאַנדסמאַן, פריינד משה באַיאַרסקי אַוועק קיין פּאָדאָליע, צו די שטעדטלאַך, ביים טייך דניעסטער, ביים רומעני־שען גרעניץ, מיר וועלען איהם באַגלייטען אין זיין וואַנדערונג.

די אידישע לאַגע אין אוקראַינע איז געווען זעהר און זעהר טרויעריג: פּרנסה איז ניט געווען, פאַרשידענע באַנדעס האָבען זיך נאָך אַרומגעשליאָפען אין לאַנד, ספּעציאַל אין די אידישע געגענדען, אַרום און אין די וועלדער, טאָהלען, פּראָוואָלים, אַרום די אידישע שטעדט און שטעדטלאַך, מען האָט מורא געהאַט אַרויסצופאָהרען, אַרויסצוגעהן פון יענער זייט שטאָדט און שטעדטעל, מען איז ניט געווען זיכער, אַז מען וועט קומען צוריק לעבעדיג, אפילו זיצענדיג אין הויז פאַרשפּאַרט, איז מען אויך ניט געווען זיכער, די יעניגע וואָס זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען קיין קיעוו, האָבען זיך דאָרט געפיהלט נאָך אומזיכערער, ווי אין דעם אַלטען שטעדטעל, וואָלטען גערען זיך אומגעקערט אין זייער אַלטען מקום, האָבען אָבער ניט געהאַט, צו וועמען און צו וואָס, זיך אומצוקערען. די גולים האָבען ווידער גענומען דעם וואַנדער שטעקען און זיך געלאָזט וואַנדערען, צו די נאָהענטע אויסלענדערשע גרענעצען, מיט דער האָפענונג, אַז פון אַ גרענעץ ערגעץ וועלען זייערע אַמעריקאַנער קרובים זיי שוין אַריבער נעהמען

קיין אמעריקא. די נאהענטע גרענעץ איז געווען פאר אוקראינער אידען — רומעניע, אהין האבען זיך אוועקגעלאזט טויזענטער און צעהנער טויזענטער אוקראינישע יחידים און סעמייסטוועס (פאמיליעס), און דא האבען זי זיך אנגעשלאגען אין אן אלטען רוסישען געזעץ, וואס האט זיי צום גרענעץ ניט צוגעלאזט.

אין רוסלאנד איז געווען אן אלטער געזעץ, נאך פון ניקאלאי דעם ערשטען, אז פופציג וויארסט פון גרענעץ טארען אידען זיך ניט געפינען. די באלשעוויסטישע מאכט איז שוין געווען די אפיציאלע מאכט אין רוסלאנד, האט אבער נאך ניט אפגע־שאפט די צארישע געזעצען אין רוסלאנד, און דעם געזעץ פון די פופציג וויארסט געבען גרענעץ האט זי אויך ניט אפגעשאפט, אידען זיינען געלאפען צו דער רומענישער גרענעץ, האבען זיי די נייע גרענעץ שומרים, די באלשעוויסטישע, צו דער גרענעץ ניט צוגעלאזט. עס איז נאך געווארען שטרענגער, ווי פריהער: ביי די פריהערדיגע צאריסטישע שומרים האט מען געקאנט פאר עטליכע רובעל די גרענעץ איבערגעהן, ביי די באלשעוויסטישע האט מען אזוי לייכט ניט געקאנט, מען האט זיך געמוזט אפשטעלען אין די שטעטלאך, פון דער פופציג וויארסטיגען שטח פון גרענעץ, עס איז גע־ווארען א שרעקליכע איינגשאפט, אין די שטעדט און שטעדטלאך, וועלכע זיינען געווען אהן סאניטארישע איינריכטונגען, ווי אין די גרויסע שטעדט, מען האט מורא געהאט, עס זאל ניט אויסברעכען קיין עפידעמיע. זומער איז נאך געווען צו דערליידען, מען איז געשלאפען אויף די פעלדער און וועלדער, ערגער פון ציגיינער, וועלכע האבען געוויינליך שאטרעס (טענטס), אבער די אידישע פליטים האבען אפילו קיין ציגיינער־שע באקוועמליכקייטען אויך ניט געהאט, ווער עס האט געהאט וואס צו פארקויפען, א קישען, א קאלדרע, א שטיקעל בגד, א חפץ, וואס האט נאך געהאט א שטיקעל ווערמה, וואס מען האט געקאנט קריגען דערפאר מזומן, אדער אויסבייטען אויף ברויט, איז נאך געווען ווי צו דערליידען.

ניט אלע אבער האבען געהאט, וואס צו פארקויפען, וואס צו אויסבייטען, און מען האט שרעקליך געליטען, הונגער, ענגשאפט, שמוץ זיינען געווען די באגלייטער פון די ארעמע וואנדערער צו דער גרענעץ, אין די קליינע רוענירטע שטעדטלאך, דער געשרעה פון די ליידענדע פליטים האט זיך געהערט איבער גאנץ אוקראינע, און אויך אין אויסלאנד. אידישע כלל טוהערס האבען זיך פאראינטערעסירט אין די פליטים, איינער א רוסיש אידישער אדוואקאט, פון אומאן, ביים נאמען באמפעלד, צוזאמען מיט אנדערע כלל טוהערס, האבען אנגעהויבען זיך באמיהען ביי דער מאכט, וועגען די פליטים און וועגען אפשאפען דעם אלטען געזעץ פון דער גרענעץ, דער פופציג וויארסטיגער שטח פון דער גרענעץ איז ענדליך ארונטערגענומען געווארען, און די פליטים האבען זיך אנגעהויבען רוקען נאהענטער צו דער גרענעץ, דער זעלבער אדוואקאט, מר. באמפעלד, און אנדערע כלל טוהער, האבען אנגעהויבען זאמלען פאר די פליטים פינאנסיעלע הילפע, דורך אויסלענדערשע און אינלענדעשע אינסטיטוציעס און יחידים, מען האט אנגעהויבען העלפען די פליטים, מעהר אדער ווייניגער, לינדערען זייער נויט, עס איז געשאפען געווארען א גאנצער אפאראט, מיט טוהערס, העלפערס, אנגעשטעלטע, — און ווי באיארסקי שרייבט, — זיינען אונגעהוירע סומען געשאפען געווארען, באיארסקי איז געווען איינער פון די אנגעשטעלטע, אין דיזען אפאראט האט ער געארבייט אונטער באמפעלד'ען, דעם אומאנער אדוואקאט, איבער א יאהר, ביז זיינע קינדער פון לאס אנזשעלאס, קאליפארניע, האבען איהם צוגעשיקט הוצאות פאר זיין גאנצער סעמייסטווע, און זיי זיינען אלע אפגעפאהרען קיין לאס אנזשעלאס, וואו זיי געפינען זיך יעצט.

מיר וועלען נאך ריידען וועגען פריינד באיארסקי'ן, וועלכען מיר האבען צו פארדאנקען פאר דעם זעהר אינטערעסאנטען, אבוואהל זעהר טרויעריגען מאטעריאל, וועגען קיעוו און ביי דעם גרענעץ פון רומעניע.

און יעצט וועלען מיר פארטזעצען אונזער היסטארי, מיט די געשעהענישען אין אונזער שטעדטעל, פון נאך גריביענקא'ס פינסטערען סוף, ביז דער לעצטער צייט.

קאפיטעל 25.

זשעליעזניאק און זיין באנדע.

אין טאראשטשע איז אנגעקומען א באנדע, וועמעס גלאזער (הויפט) איז געווען איינער מיט'ן נאמען — זשעלעזניאק, א באקאנטער נאמען אין דער אידישער היסטארי, נאך פון די צייטען, פון אמאהליגען גאנטען: איינער פון די הויפט אדיוט־אנטען פון יענעם גאנטען איז געווען א זשעליעזניאק. דער יעצטיגער זשעליעזניאק האט מיט זיינע רציחות, מארד לוסט, זיך געשאפען א רעפוטאציע אין אוקראינע, מיט וועלכער ער האט זיך ניט געהאט, וואס זיך צו שעהמען קעגען אנדערע אוקראינישע באנדיטען, טאראשטשער אידען האבען זיך פאר דיזען באנדיט געשראקען ניט ווייניגער, פילייכט נאר מעהרער, ווי פאר די פריהערדיגע, וואס האבען דאס שטעדטעל באזוכט, גליקליכער ווייזע האבען זיי נאך גוט אפגעשניטען מיט דיזען באנדיט, ווי די לעזער וועלען ווייטער לעזען.

הערענדיג, אז דער באוואוסטער באנדיט זשעליעזניאק קומט קיין טאראשטשע, האבען די אידען פון שטאדט איינגעלאדען די צוויי פראוואסלאווע שטאדטישע גלחים, וואס זיינען געווען אידען פריינד, זיי זאלען צוזאמען מיט א אידישער דעלעגאציע באגעגענען דעם ערווארטעטען באנדיט און איהם בעטען, שוינען די אידען.

זשעליעזניאק איז געקומען אין אופראווע, וואו די גלחים, צוזאמען מיט א אידי־שער דעפוטאציע, האבען איהם באגעגענט. די גלחים האבען איהם דערלאנגט דעם קרייץ, וועלכען ער האט פרום געקושט, און אין דעם נאמען פון דער סוויאטאיא טרויצא (הייליגער־דריי איינינגקייט — גאט, זון און גייסט), האבען זיי איהם געבעטען, רחמנות האבען אויף די אידען פון שטאדט, וועלכע האבען אין די לעצטע פאר יאהר אזוי פיעל איבערגעליטען, אז פון זיי איז שוין קיין דריטעל ניט געבליבען, און פון זייער ביסעל ארעמקייט איז שוין כמעט גאר ניט געבליבען, זאל ער באווייזען זיין חסד, צו די אומגליקליכע און זיי לאזען צו רוהע.

מיט אומגעדולד האט זשעליעזניאק אויסגעהערט די גלחים און מיט רציחה גע־ענטפערט: „אידען האבען אין א נאהענטען דארף, ערשט ניט לאנג, גע'הרג'עט א גלח, איך וועל זיך אבער אפרעכענען מיט די אנטיקריסטען (קריסטוס שונאים), איך וועל זיך שוין אפרעכענען מיט זיי, פאר אונזער גאט, און אויך פאר'ן גלח", — און זיך ווענדענדיג צו די אידען האט ער מיט רציחה א געשרעה געטהון: „איך גיב אייך צייט דריי טעג, צו שאפען פאר מיר און פאר מיינע כלאפצעס (יונגען), דריי הונדערט טויזענט רובעל, אויב איהר וועט ביז יענער צייט דאס געלט ניט שאפען, וועל איך אלע זשידעס ווי די שאף אויסקוילען".

די היסטאריע פון טאראשטשע

מיט דיזע ווערטער איז ער אוועק פון דער אופראווע, איבערלאזענדיג די אידישע דעלעגאציע אין פארצווייפלונג און אנגסט.

די דריי טעג זיינען פאריבער, העלפט פון דער סומע האבען די אידען, מיט צרות צונויפגענומען און אוועקגעטראגען צום באנדיט, מיט הכנעה איהם געבעטען, זיי באווילינען נאך דריי טעג און זיי וועלען צונויפנעמען די מותרות (באלאנס). זשעליעזניאק איז געווען אזוי „גנעדיק", די געבעטענע צייט באווילינען, האט ער געהייסען דעם באלאנס איבערגעבען זיין פאמאשטשניק (געהילפע) דער קארדענער באנדיט יאצענקא'ן.

די לעזער געדענקען נאך ווארשיינליך דעם יונגען אינטעליגענטען פויער, פון קארדענע — יאצענקא'ן, וועלכער איז מיט זיין באנדע באפאלען טאראשטשע, און איז פארטריבען געווארען פון א באלשעוויסטישען אטריאד, יאצענקא, האבענדיג א קליינע באנדע, האטער זיך אויסגערעכענט, אז עס וועט איהם לוינען בעסער, זיין א פאמאש־טשניק פון א גלאווער פון א גרויסער באנדע, איידער זיין א פיהרער פון א קליינע באנדע, און ער איז געווארען א פאמאשטשניק צום גלאווער זשעליעזניאק.

ווי געזאגט, האט יאצענקא געוואהנט אין קארדענע, א גאנצען טאג איז ער געווען אין שטאדט, מיט זיין עלסטען — זשעליעזניאק'ן, אויף דער נאכט פלעגט ער פאהרען אהיים, קיין קארענדע, רייטענדיק אויף זיין פערד. א געוויסען אוועגט, ווען ער איז געפאהרען אהיים, זיינען איהם באפאלען באלשעוויקעס, אראפגעשלעפט פון פערד, און מיט איהם פארשוואונדען.

געוואהר ווערענדיג פון דיזען פאל, האט זשעליעזניאק ארויסגעגעבען א באפעהל צו די אידען: „אויב זיי וועלען איהם ניט צושטעלען „זיין מענשען", א לעבעדיגען צוריק, וועט ער אלע זשידעס פון שטאדט אויסקוילען.

ווער ווייסט, ווי די אידען פון שטאדט וואלטען אפגעשניטען, ווען קיין טאראש־טשע קומט ניט אן דער באוואוסטער „זעקסטער באלשעוויסטישער פאלק", וועלכער האט גע'שס'ט אלס איינער פון די בעסטע פאלקען אין דער גאנצער צענטראלער ארמיי. באלשעוויסטישע שונאים האבען געהאלטען פאר געזונטער, זיך ניט טרעפען מיט דיזען פאלק. זשעליעזניאק האט אויך געפונען פאר געזונטער פאר איהם און זיינע באנדיטען, ניט ווארטען אויף דעם באלאנס, וואס ער דארף נאך קריגען, אויך ניט, מען זאל איהם ברענגען „זיין מאן", איז אוועק מיט דער באנדע קיין סטאווישטש, דרייסיג ווארסט פון טאראשטשע, וואו ער האט אויסגעלאזט זיין טריפה רציחה צו די דארטיגע אידען, עטליכע הונדערט אויסגע'הרג'עט, אויסגערויבט, וואס נאר זיי האבען געקאנט, און וואס מען האט ניט געקאנט נעהמען מיט זיך, האבען זיי פארברענט, אדער צושטערט און געמאכט חרוב.

די באלשעוויקעס, וואס האבען געכאפט דעם קארדענער באנדיט, יאצענקא'ן, האבען ניט געמאכט מיט איהם קיין סך שחיות, האבען אויך ניט גערופען צו איהם קיין פראוואסלאווני גלה, איהם באגלייטען מיט תפילות אין דער „אמת'ער וועלט", נאר פארציהענדיג א שטארקען שטריק איבער זיין האלדז, אויף א בוים, האבען זיי איהם געשיקט צו זיין פריינד גריביענקא'ן, מיט וועלכען זיי האבען צוזאמען געענדיגט די טאראשטשער גאראדקאיע אוטשילישטשע.

אידען אין טאראשטשע האבען זיך א ביסעל באروהיגט, זיי האבען געוואוסט, אז אונטער די פליגלען פון זעקסטען באלשעוויסטישען פאלק זיינען זיי פאלקאמען זיכער, ליידער, האט זייער רוהע ניט לאנג אנגעהאלטען . . .

איבערלעבונגען פון דער מלחמה און רעוואלוציע

קאפיטעל 26.

חברה אחיעזר.

מיר וועלען אויף א קורצער צייט איבערריסען דו ערצעהלונגען, וועגען מערדער, רוצחים, באנדיטען, וואס האבען טעראריזירט אונזער שטעדטעל, מיר וועלען אויף א שטיקעל צייט איבערציהען א פארהאנג, אויף די בלוטיגע סצענעס און שוידערליכע פאסירונגען, אין אונזער שטעדטעל און ערגעץ אנדערש, מיר וועלען ווייזען „אונזערס" א בילד, א אידיש בילד, א בילד פון „מענשליכקייט", מיר וועלען באשרייבען אן עפיזאד, וואס ווייזט ארויס דאס „מענשליכעס" אין מענשען דאס זעלבסט אפפערינג פאר'ן צווייטען, פאר'ן מיטמענשען . . .

איהר האט געזעהן בילדער פון אונמענשליכקייט, בילדער, ווי מענשען קאנען זיך פארוואנדלען אין בלוט דורשטיגע חיות. מיר וועלען אייך ציינען א צווייטען בילד, א בילד פון אנדערען צד, פון „אידישען" צד, פון אונזער איינענעם צד, דאס בילד וואס איך וועל פאר אייך אויפווייקלען איז זעהר טרויעריג, אבער צו דער זעלבער צייט זעהר און זעהר מענשליך, און מיר מעגען שטאלצירען, דאס פון אונזער ארעם שטעד־טעל טאראשטשע איז דאס בילד גענומען געווארען . . .

אין די גרויסע ליידען פון די פאגראמען, אין דער שרעקליכער צייט, וואס אונזער טאראשטשע האט איבערגעטראגען, פון די אלער האנט באנדיטען, פעריעכאדען, הריגות, פארשידענע אנדערע שלעק, האבען די דארטיגע אידען ניט געקאנט טראכטען, זארגען וועגען א צווייטען, מען איז געווען צופיעל פארנומען מיט'ן איינענעם „איך", ווי אזוי רעטעט מען דאס איינענע לעבען, ווי אזוי פארהיט מען די אייגענע סעמייסטווע (פאמיליע) פון טויט, פון אונטערגאנג, מען האט ניט געקאנט זיך אומקוקען אויפ'ן צווייטען, ווי אזוי יענער לעבט, יעדען איינעם האט זיך געדאכט, אז „איהם איז ערגער פון צווייטען, דער צווייטער איז ניט אזוי אומגליקליך, ווי „ער", נאר קוים איז אין שטאדט געווארען א ביסעל רוהיגער, אונטער דעם שוץ פון דעם באלשעוויסטישען „זעקסטען" פאלק, האט די אידישע באפעלקערונג אנגעהויבען, זיך ארומקוקען איף די' קרבנות, חורבנות, וואס די פאר יאהר אינוואזיעס, פעריעכאדען, באנדיטען, וואס דאס אלעס האט געקאסט דעם אומגליקליכען שטעדטעל, און ערשט האט מען געהאט צייט צו איבערעכענען, וואס די פאר יאהר האבען אפגעקאסט, ניט נאר אין דער צאהל פון טויטע, נאר אין דער צאהל פון לעבעדיגע, וואס זיינען געווען נאך ערגער פון טויטע: די טויטע ליגען שוין אין די קברים און מען דארף שוין פאר זיי ניט זארגען. אבער וואס טהוט מען מיט די לעבעדיגע, פיעל פארוואונדעטע, פארקריפעלטע, אלטע, קראנקע, יתומים, וועמעס עלטערען זיינען אויסגעשטארבען, אדער דער'הרג'עט גע־ווארען? אלע שמאכטען נאך א שטיקעל ברויט, כאטש איין מאהל אין טאג, א שיטערער קרופניק, כאטש איין מאהל אין צוויי, דריי טעג, עס איז געווען א שווערע פראבלעם פאר'ן ארעמען רועגירטען, חרוב'ען שטעדטעל.

מען האט אנגעהויבען טראכטען, קלערען, וואס צו טהון? און עס איז געבלי־בען, אז די גאנצע שטאדט זאל גרינדען א חברה, וואו די גאנצע אידישע באפעלקע־רונג זאלען זיין אין דער חברה מיטגלידער, און יעדער איינער זאל ביישטייערען, וואס נאר ער, אדער זי קאן, יעדער איינער, וואס קאן נאר פלאנטען מיט די פיס, וואס קאן נאר ארומגעהן, זאל העלפען דעם צווייטען, וואס קאן שוין ניט געהן, וואס קאן שוין

ניט די פיס שלעפען, זאל העלפען מיט א פאר גראשען, אויב ער קאן, אדער קריגען פון יענעם, וואס קאן די פאר גראשען געבען, א נאמען האבען זיי געגעבען דער חברה זעהר אן איינפאכען, באשיידענעם, אבער וואס האט זעהר אסך געמיינט, זיי האבען גערופען די חברה „אחיעזר" (ברידער הילפע), און ווי אמת'ע ברידער זיינען זיי געווען איינער צום צווייטען, אמת'ע אחים לצרה . . .

די נויט אין שטעדטעל איז געווען די שרעקליכסטע, וואס מען קאן נאר זיך פארשטעלען, ווען מען זאגט, אז מענשען זיינען בוכשטאבליך אויסגעגאנגען פון הונגער, איז דאס געווען ניט קיין מליצה, נאר דער פולער זין פון ווארט, א טויזענט פאכיגער אמת. די מיטגלידער האבען ניט געהאט קיין קוועלע, קיין מיטלען, זיי האבען גע־דארפט שאפען א „יש מאין" (א זאך פון גארניט), דאס איינציגע וואס זיי האבען פארטאגט, איז געווען דער „שטארקער ווילען", קיין נגידים זיינען אין שטאדט ניט געווען, געווען נגידים, זיינען די יעצטיגע נויטבאדערפטיגע, פון קרובים, פריינד אויסלענדערשע ארגאניזאציעס, האט מען קיין הילף ניט געקאנט קריגען, ווייל די פארבינדונגען מיט אויסלענדער זיינען געווען איבערגעריסען. אבער . . . „אין מפני רצון", קיין זאך קאן ניט אפהאלטען, דארט וואו עס איז דא א ווילען, און וואו עס איז דא א „ווילען", דארט איז אויך דא א „וועג", און דעם וועג האט אחיעזר געפונען: עס האבען זיך איינגעשפאנט אין וואגען פון אחיעזר כמעט דאס גאנצע שטעדטעל, זוער עס איז נאר געווען אין שטאנד, עפעס טהון פאר א צווייטען, פאר א שוואכערען און מעהר נויטבאדערפטיגען פון זיך.

מיט'ן לעצטען שטיקעל ברויט האט מען זיך געטיילט מיט'ן צווייטען, מיט'ן לעצטען לעפעל גרויפען, מיט'ן לעצטען קארטאפעל, האט מען זיך געטיילט מיט'ן שכן, עס איז געווארען דער גרעסטער פארברעכען פאר איינעם, עסען צו זאט, ווען דער צווייטער האט גאר ניט, מען האט געבראכט צו א קראנקען א דאקטאר, אדער א ריפא, אויב מעגליך, האט מען אויך געקראגען א רעצעפט, קיין זאך איז ניט געווען שווער פאר א מיטגליד פון אחיעזר, צו טהון עפעס פאר'ן נויטליידענדען, אויב עס איז נאר געווען א מעגליכקייט.

ווי שווער עס איז געווען פאר אחיעזר צו ארבייטען פאר די ליידענדע, איז נאך פיעל מאהל שווערער געווארען די ארבייט, ווען אין שטאדט האט אויסגעבראכען די קראנקהייט — טיפוס. אחיעזר האט אוועקגעשטעלט א בארעק־קליניק, פאר די טיפוס קראנקע, צו האלטען זיי אפגעזונדערט פון אנדערע קראנקע, און אויך פון די געזונטע. מען האט ניט געמאכט קיין אונטערשייד פון איד צו קריסט, פון טאראשטשער, צו פון אן אנדער שטאדט, מען האט געבראכט קראנקע פון סטאוויטש, קאשאווטע, ראקיטנע, און אנדערע שטעדטלאך, מען האט אריינגענומען יעדען, אדער יעדע, אהן שום פראגעס.

מיט אומבאשרייבליכע אנשטרענגונג, מיט אונגעהוירע אפפערוויליגקייט, האט אחיעזר געארבייט, ארום די קראנקע, מיט זעלטענע עקשנות האבען די מיטגלידער געקעמפט מיט דער קראנקהייט, האבען ממש מיט די נעגעל ארויסגעריסען די טיפוס קראנקע פון טויט, זיי האבען אבער געקראגען א טייערע באלאהנונג פאר זייער אונער־מידליכע ארבייט: פון זייער בארעק האט מען קיין איין טויטען ניט ארויסגעטראגען, 150 קראנקע זיינען אבער געווען אין בארעק, אין דער צייט, וואס ער איז געווען אפען, און ניינציג פראצענט זיינען ארויס פאלקאמען געקיורט, ליידער האט דער באלשעוויסטישער פאלק געמוזט אוועק פון שטאדט, עס איז ווידער געווארען

אומרוהיג, עס האבען זיך ווידער באוויזען באנדעס, און מען האט געמוזט דעם בארעק שליסען.

יעדער מיטגליד פון אחיעזר האט געארבייט זעהר טיכטיג, באזונדערס האבען זיך אויסגעצייכענט, לויט דער שרייבער פון בארכט האט אונז געמאלדען, פאלגענדע לאנדסלייט: יוסף האנאפאפאלסקי, איינער חיים סאנדלער, און א יונגער בחור, וועמען מען האט גערופען ביים אידישען נאמען — פאלעק, — דער לעצטער איז גע'הרג'עט געווארען פון א באנדע, כ"ג סיון, תרפ"א, (חודש יוני, 1921).

דעם בארכט האט מיר צוגעשיקט דער געווועזענער סעקרעטער פון אחיעזר, אין שפעטער — סעקרעטער פון טאראשטשער אידישער קאלאני, — א לאנדסמאן מיט'ן נאמען גארבאטשינסקי. געוואהר ווערענדיג, אז מיין ווייניגקייט שרייבט א היסטארי פון טאראשטשע, האט לאנדסמאן גארבאטשינסקי מיר צוגעשיקט דעם זעהר אינטע־רעסאנטען בארכט, מיט א צושריפט, אז ער גלויבט, אז די אויפטהוענגען פון אחיעזר, דארפען פאראייביגט ווערען אין דער היסטארי פון טאראשטשע. מיר טוהען דאס זעהר גערן, און דאנקען דעם געווועזענעם סעקרעטער גארבאטשינסקי'ן פאר'ן זעהר אינטערעסאנטען בארכט.

קאפיטעל 27.

טאראשטשער אכראנא (זעלבסטשוץ).

נויט, אומגליק, באזונדערס אלגעמיינער אומגליק, צרות כלליות, צרות רבים, רופען ארויס ביים יחיד, ווי ביים רבים, געפיהלען, וואס אין געוועגליכע צייטען שלא־פען זיי, אין א עת צרה — ערוואכען זיי, און דאס קליינעיקע, דאכט זיך, שוואך, פלאט־שיק, שטיל, מענשעלע, ווערט א העלד, גרייט אויף קרבנות, פאר'ן יחיד, ווי פאר'ן רבים, אזוי דער יחיד, אזוי דער כלל. די שרעקליכע נויט אין טאראשטשע האט ארויס־גערופען די גרינדונג פון „אחיעזר", די שרעקליכע טיפוס קראנקהייט האט ארויס־גערופען דעם אומבאשרייבליכען קאמפף פון אחיעזר מיט דעם טויטליכען טיפוס, און אויך דעם גרויסען נצחון איבער דער קראנקהייט, איבער דעם טויט זעלבסט . . .

ווי געזאגט, איז דער באלשעוויסטישער פאלק אוועק פון טאראשטשע, ווייל מען האט איהם געדארפט אנדערש, וואו די מאכט האט געדענקט, אז מען דארף איהם בעסער דארט, טאראשטשע איז ווידער געבליבען אומבאשיצט, און באנדעס האבען אנגעהויבען זיך ווייזען.. טאראשטשע איז געווען ארומגערינגעלט מיט וואלד, בערג, טאהלען, האבען זיך אויפגעהאטלען פארשידענע באנדעס אסך לענגער, ווי אין פלאכע ערטער, אין דער באלשעוויסטישער פאלק האט זיך געפונען אין שטאדט, האט ער פארטריבען, פאניכטעט, אויסגעראטען די גרעסערע באנדעס, עס זיינען אבער גע־בליבען קליינע שייקעס, גענגס, איינצעלנע באנדיטען, פון שטאדט גופא, אדער פון די דערפער ארום, וואס האבען זיך אנגעהויבען ווייזען אין שטאדט, קוים האט דער פאלק זיך אפגעצויגען.

אזא צושטאנד האט געצוואונגען טאראשטשער אידען, צו גרינדען א זעלבסט־שוץ (אכראנא), צו וועלכער מען האט געדרעפעטעט, אדער עס האבען זיך אליין גע־דרעפעטעט, יעדער מאנספרזאן, פון אכטצעהן יאהר ביז פערציג: א שטרענגע דיסצי־פלין האט געהערשט אין דער אכראנא: יעדען אוועגט האט מען צושטעלט אכראני־

טאַראַשטשער זעלבסט שוץ (אַכראַנאַ)

איבערלעבונגען פון דער מלחמה אין רעוואליוציע

קעס, אין שטאדט און אונטערען שטאדט, אויף די וועגען, שלאכען, ווינקלען, פון וואנען מען האט געקאנט ערוואַרטען קלענערע, אדער גרעסערע באנדעס, די אכראני־קעס זיינען געווען באוואפענט מיט ביקסען, רעוואלווערען, שטיקעס, אפילו עטליכע פערד האט די אכראנא געהאט, פאר שנעלע קאמוניקאציע, און טאקע, זינט מען האט די אכראנא איינגעפיהרט, איז די שטאדט געווען, מעהר אדער ווייניגער, ווי־ביל, פון איבערפאלען. מיר וועלען נאך שרייבען פון „טאראשטשער זעלבסטשוץ", ווען מיר וועלען קומען צו די קאפיטלען, וואס „טאראשטשע" פון אמעריקא האבען איפגעשריי־בען פאר דער טאראשטשע פון אוקראינע.

ווי געזאגט, איז טאראשטשע געווען ווי־ביל קלייגע באנדעס, אבער אונטערען שטאדט, אויף די וועגען, אויף די שלאכען איז מען נאר ניט געווען ווי־ביל. דער הויפט פארקער האט די שטאדט געהאט מיט דער כאן סטאנציע אריטאנינע, אויף יענעם וועג האבען באנדיטען געמאכט אפטע גאליאטען (איבערפאלען) איין־פאסאזשירען, וואס זיינען געפאהרען, צום, און פון, באן, ווי באריכטען אין איין הרג'ענען. איינצעלנע איזוואשטשיקעס האבען ניט געוואגט פאהרען אליין, מיט ווייל־פאסאזשירען, און פלעגען פאהרען אלע צוזאמען, און ווען פון דער מאכט איז יעמאנד געפאהרען צום באן, האט איהם באגלייט א קאנוואי פאליציסטען, האט ווילכע איי־געווען, ווען פון אכראנא האט מען געדארפט צום באן, פלעגט איך מיטפאהרען א קאנוואי פון אכראניקעס.

די באלשעוויסטישע מאכט, וואס האט שוין צו יענער צייט געהערשט אין גאנ־ז רוסלאנד, איז געווען זעהר צופרידען מיט דער אכראנא, ווייל די סאוויעטען האבען נאך געהאט אסך אויסלענדערשע, און אינלענדערשע געגנער, קעגען ווילכע זי האט געפיהרט קריעג און זי האט ניט געקאנט צושפליטערען איהרע קרעפטען צו האלטען גרעסערע, אדער קלענערע אטריאדען, צו באשיצען די אויישע שטעדטיאר, פון די באנדעס, האבען אבער גערן געהאלפען די אכראנאס מיט אמוניציע, לעבענס־מיטל און איי־מיט קליינע סומען געלד.

קאפיטעל 28.

עטליכע ווערטער וועגען די פאטאגראפיעס אין דער היסטאר.

אין יעצטיגען טייל היסטאריע — „איבערלעבונגען אין טאראשטשע", געפינען זיך צוויי זעהר אינטערעסאנטע פאטאגראפיעס, — פון טאראשטשער זעלבסטשוץ, טראקטאר און טאראשטשער קאלאני, ביידע געגענשטענדע האבען אין ווייער צייט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף טאראשטשער אידישען לעבען. אין ערשטען טייל היס־טאר האבען מיר געהאט עטליכע פאטאגראפיעס, מיר זיינען שולדיג א דאנק אין אנערקענונג די יעניגע, וועלכע האבען גורם געווען, אינזער היסטאר זאלען זיין באצ־ירט מיט די אינטערעסאנטע פיקטשורס, אהן וועלכע די היסטאר ווייסט אויסגעקוקט, ווי א „מאכל — אהן זאלץ".

די מייסטע צאהל פיקטשורס האט אונז צוגעשיקט אינזער לאנדסמאן ייחס האנאפאלסקי, די פאטאגראפיעס פון די מנהיגי אין תלמידי תורה האט אונז אויסגעבארגט אלמנה פאטאשניק, די פאטאגראפיע פון טראקטאר און טאראשטשער קאלכאז האבען טאראשטשער קאלאניסטען צוגעשיקט צו ד"ר. ראזין, אגראנאמיש־נט

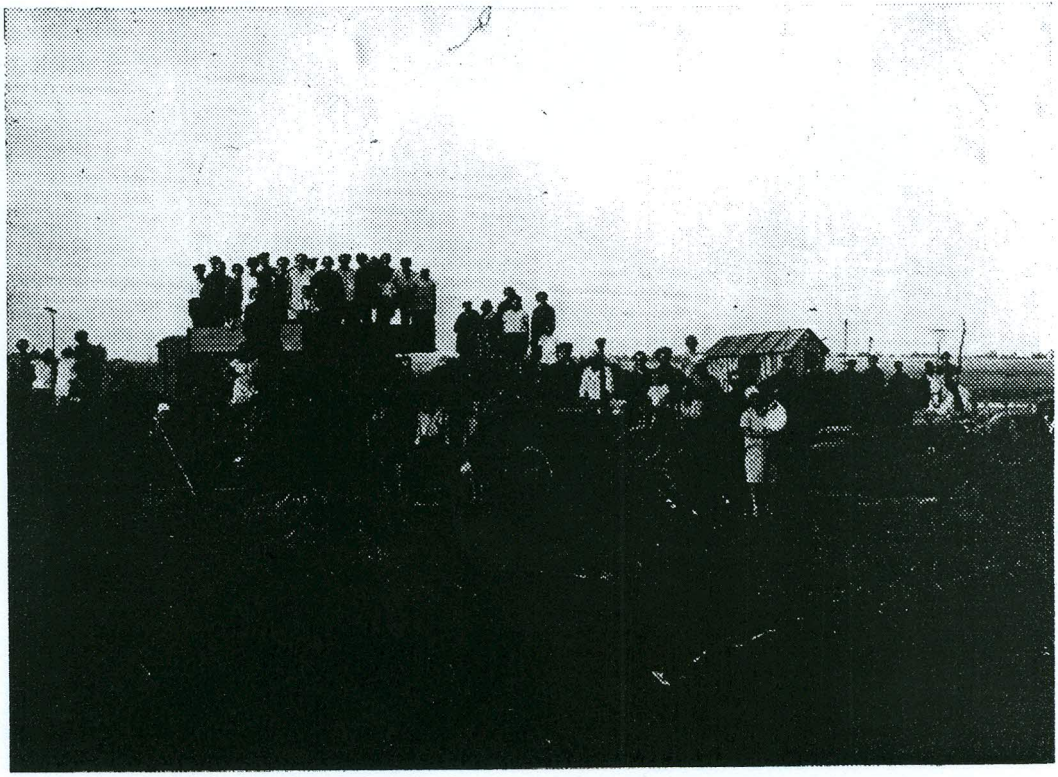

טאראשטשער טראקטאר און קאלכאז (קאלאני)

דירעקטאר פון קרימער קאלאניס, אלס אנערקענונג, פאר דעם טראקטאר, וואס דער דזשוינט האט צוגעשיקט קיין טאראשטשע, וועלכעס האט געמאכט מעגליך, צייט הונדערט נפשות זאלען האבען זייער חיונה ביי דער קאלאני. דר. ראזין האט די פאטאגראפיע צוגעשיקט צום סעקרעטער פון דזשוינט — יוסף היימאן, אין זיין שייער, מיין ווייניגקייט, דורך וועמעס איניציאטיווע דער טראקטאר איז געשיקט.

עס איז אבער ווייניג געווען, בלויז צו האבען פאטאגראפיעס, אום די פאטאגראפישע בילדער זאלען זיין געדרוקט אין דער היסטארי, האט זיך געפאדערט „קאמפ" גרעזווירונגען, פון די פאטאגראפיעס — אן עקפענס פון עטליכע צעהנדליגע דאלארס, און דאס איז געווען א פינאנסיעלע שווערינקייט פאר דעם שרייבער פון דער היסטארי, אבער פארדאנקענדיג דעם יונגען מר. לוי גאלאב, דער זון פון אינזער ראנדסמאן, אין רעקארדינג סעקרעטער, פון טאראשטשער פראגרעסיווע סאציעטי, איז די שווערינקייט באזייטיגט געווארען: דער יונגער מר. לוי גאלאב, נים קיין מיטגליד פון אינזער ארגאניזיישאן, ער האט קאנטריביוטעט אלע קאסט פון די פאטאגראפיעס. האט נאך יעמאנד מיטגעהאלפען „מאטריאלע אדער מאראלע"? זאלען זיי זיך ווייסט פרעגען. זיי זאגט זיך ערגען: „ודי להכימה כרמיזא" . . . מיר ווערען פארטויצען אינזער היסטארי, מיט די ווייטערע פאסירונגען אין אינזער שטעדטעל . . .

קאפיטעל 29.

א דריטה אונטער טאראשטשע.

נאטשאלניק פון טאראשטשער אכראנא איז צו יענער צייט געווען א יונגער בחור, נאך קיין צוואנציג יאהר אלט, איינער חיים ספיציניצקי (אנזער ראנדסמאן'ס יעקב פעלדבארג'ס אן אייניקעל), זיי יונג דער ספיציניצקי איז געווען, אזוי איז ער געווען פול מיט מעלות: געענדיגט א גימנאזיע, א גוטער רעדנער, קלוג, כראר, מוטהיג, געהאלטען די אכראנא אין א מוסטערהאפטער דיסציפלין, ער איז יי געבארען געווארען צו קאמאנדירען. די גאנצע שטאדט האט דעם יונגען ספיציניצקי'ן געלעבט און געאכטעט, די אכראניקעס האבען זייער קאמאנדיר פשוט פארגעטערט, אין יעדער איינער וואלט פאר זיין נאטשאלניק דעם קאפ אויעקגעלייגט.

דער נאטשאלניק האט געדארפט זיין אין קריעג, ייא עס האט זיך געפיגען דער שטאב (הויפט אפיס) פון דער אכראנא, פון גאנץ קייזער אקרג (קריעג), אין ספיציניצקי, אין דער באגלייטונג פון עטליכע אכראניקעס, זיין געפאהרען קיין אישאניצע, צו דער באן סטאנציע, פון וואנען ער וועט פאהרען מיט דער באן קיין קייב. אינטערען דארף באקון, אכט וויארסט פון טאראשטשע, זיינען די אכראניקעס איבערפאלען געווארען פון עטליכע צעהנדליגע רייטערס אויף פערד, וועלכע האבען געגעבען איין זיי א שרעקליכען פייער, עס זיינען גראדע אנגעפאהרען עטליכע טאראשטשער איזראיטשיקעס פון דער סטאנציע, וועלכע זיינען אויך פארבאפט געווארען פון דער שיסעריי, מאנכע איזוואשטשיקעס איז גע'לונגען זיך ראטעווען פון פייער, דורך שפרינגען אנטלויפען, און אנדערע פאסאזשירען, מיט די איזראיטשיקעס, יי אייך אכראניקעס, זיינען דערשאסען געווארען, דרייצעהן קרבנות זיינען געבליבען טויט, פון די אכראניקעס זיינען צוויי, דורך א נס געבליבען לעבען, און דאס זיינען דער נאטשאלניק, ספיציניצקי און א יונגערמאן — נאזואגרעבערסקי, וואס איז יעצט א ייסט אין סאייעט

רוסלאנד, איין אפיציר פון די רייטערס האט אין די צוויי דערקאנט זיינע שוהל חברים (סקוהל קאמעראדען) האט ער זיי ארויסגעפיהרט פון פייער און געהייסען אנטלויפען.

אין טאראשטשע איז מען געווארען פון דער הריגה, עס זיינען צום הריגה פלאץ ארויסגעפאהרען אכראניקעס, און אנדערע אידען, פון די איבערפאלער האט מען שוין קיינעס ניט געטראפען, דרייצעהן אידישע הרוגים זיינען געווען צו ווארפען איבער דער הריגה פלאץ.

מיט אומבאשרייבליכען וועהטאג און צער האט מען געבראכט די קדושים אין שטאדט, און ארויפגעפיהרט אויפ'ן בית הקברות. איידער מען האט זיי געבראכט צו קבורה, האט מען זיי אלע פאטאגראפירט, אונטער די קלאנגען פון יאמער און געוויין.

די הריגה איז געשעהן דריי און צוואנציג טאג אין חודש סיון, 1921.

דער הימעל האט זיך פארוואלקענד, א דראכנינקער רעגענדעל, האט ווי טרערען, געגאסען אויף די טויטע און לעבעדיגע, עס האט אויסגעזעהן, ווי די נאטור האט באווייינט די טויטע און אויך די לעבעדיגע, פון „צער'עדיגע שכעדטעל.

דאס זיינען די נעמען פון די קדושים:

וועלוועל מאיבארד, זיבציג יאהר אלט, א אידישער למדן און געלערענטער.
פישעל שינקאראוו, ניין און פופציג יאהר אלט, א זעלטענער חכם, געלערענט.
יקותיאל חייטין, צוויי און פופציג יאהר אלט, זעהר א פרומער.
משה דוכאווני, הערשעל, חנא וועלוועל'ס זוהן, דריי און צוואנציג יאהר אלט, הייך, געלערענט אין דער אלטער און נייער אידישער וויסענשאפט און ליטעראטור.
לייזער אסטראווסקי, פינף און צוואנציג יאהר אלט.
צוויי ברידער לישניעוו, געפאהרען צו קרובים, און געפונען דעם טויט.
א פרעמדע פרוי און א קינד.
פיער יונגע אכראניקעס.

מיר בויגען אונזערע קעפ, צו עהרע פון דיעזע קדושים, פונקט ווי פון אנדערע קרבנות, וואס זיינען געפאלען אויפ'ן מזבח פון שנאה, ראסענהאס, און בעסטיאלישע פארדארבענהייט, און זאגען: „חבל על דאבדין — ולא משתכחין".

ספיציניצקי, דער יונגער נאטשאלניק פון דער אכראנא, וואס האט זיך, ווי דורך א נס, גערעטעט, האט ליידער ניט לאנג איבערגעלעבט די פאסירונג: דער שרעקליכער טויט פון די דרייצעהן אידישע נפשות האט איהם זעהר צובראכען, ער האט אנגע־הויבען קרענקען, און מיט אכט חדשים נאך דער טרויעריגער פאסירונג, צוואנציג טעג אין חודש שבט, 1921, איז ספיציניצקי געשטארבען, ווערענדיג באוויינט פון דער גאנ־צער טאראשטשער אידישער באפעלקערונג. די שטאדט האט געשטעלט דעם באליבטען יונגען נאטשאלניק א פראכטפולען מאנומענט, וואס ווערט באוואונדערט פון יעדען, וואס קומט אויף דעם בית הקברות.

פון דיזער טרויעריגער פאסירונג האט אונז געמאלדען הערש דוכאווני, דער פאטער פון הרוג — משה דוכאווני, און בעט, אויב מעגליך, געבען פלאץ אין דער היסטארי טאראשטשע, פאר דיזער שרעקליכער פאסירונג, און זאלען די נעמען פון די קדושים פארבלייבען לזכר עולם אין דער היסטארי פון אונזער שטאדט.

קאפיטעל 30.

צושלאגען דעניקין'ס ארמייע.

נאך דער שרעקליכער הריגה פון די דרייצעהן טאראשטשער אידען, אונטערען דארף באקון, האט קיין באזונדערס אין שטאדט ניט פאסירט, אויך וויפיעל מען האט געקאנט, איז מען אנגעגאנגען „אומשטיינס געזאגט" מיט די אויך מיר געשעפטען, מען האט געהונגערט גאר אויפ'ן גרויסען שטייגער, מען האט שטיל געטראגען די שווערע פעק מיט צרות, און זיך געטרייסט, אז עס קומט ביסלאך ווייס אן ענדע צו די רציחות, הריגות און רויבערייען, די באנדעס האט מען ביסלאך ווייס אויסגעראטען, אדער זיי האבען זיך אליין אויסגעראטען, איינע די צמיטע פארניכטעט. דער אידישער זעלבסטשוץ ארבייט טיכטיג, שטעהט אויף דער וואך, לאזט קיין שייקעס ניט אריין, און די קליינע איינצעלנע שטאדטישע באנדיטען, די „פלעדערמייז", ווי מען האט זיי גערופען, לאזט זי דעם קאפ ניט אויפהויבען. יעדען אולנט ווערען פאטראלען צו־שמעלט, אויף די פונקטען, פון וואנען מען קאן ערווארטען נאליאטען. אין אוקראינע בכלל איז נאך ניט פאלקאמען רוהיג, ניט אלע געגנער פון באלשעוויסטישען רעזשים האבען זיך אונטער געגעבען, עס ברעכען נאך אויס סטיטשעקעס, צווישען די צדדים, פארטייען, רעזשימען, אבער אין טאראשטשע איז, פארהעלטענסמעסיג, רוהיג, עס איז אבער באשערט געווען, טאראשטשע זאל איבערלעבען נאך איין פאגראם, דעם גרעס־טען, וואס זיי האבען ווען עס איז געהאט, דעם פאגראם האט פאראנלאזט איינער פון דעניקנס פאלקען, און געקומען איז דער פאלק קיין טאראשטשע, ניט פלאנירט, ניט רעכענדיג אפילו, צו זיין אין טאראשטשע, ווי איהר וועט ווייטער לעזען.

דעניקין'ס ארמייע האט געפיהרט א ביטערען קריג מיט דער באלשעוויסטישער ארמייע אין קיעוו, וואו די רעזשימען פון ביידע מעכטע האבען געדארפט אויסגע־פאכטען ווערען. דער שיקזאל פון ווייטערע באהערשונג פון אוקראינע, און פייליבט כון גאנץ רוסלאנד, האט אפגעהאנגען פון דעם אויסגאנג פון דיזער שלאכט, וואס פאר א צד וועט די שלאכט געווינען. דעניקין'ס ארמייע איז געווען שטארק געדריקט פון די באלשעוויסטישע מיליטער, און זי האט געמוזט האבען שנעלע פארשטארקונג, דעניקין'ס שטאב האט איהר צוגעשיקט א פאלק דעניקינצעס, פארשטארקונג, קומענדיג קיין אלשאניצע, פון וואנען זיי האבען געדארפט שנעל פאהרען קיין קיעוו, אבער ווייסענדיג, אז עמליכע און צוואנציג וויארסט פון דער באן סטאנציע געפינט זיך א גאראד, מיט עמליכע טויזענט אידישע איינוואהנער, האבען די „צארסטישע פאטרי־אטען", ניט געקאנט ווידערשטעהן דעם נסיון, זיך ניט אראפכאפען קיין טאראשטשע אויף א טאג, צו צוויי, אויס'הרג'ענען אידען — די קריסטען שונאים, — וויפיעל עס וועט זיך לאזען, זיך אנזעטיגען מיט בלוט און גוטס, פון צאר'ס שונאים, און דאן וועלען זיי, מיט א גרינג הארץ זיך לאזען קיין קיעוו, זיך אפרעכענען מיט די באלשעוויקעס. די צוויי טעג, וואס זיי האבען פארשפעטיגט, האט, מעגליך, ענטשידען דעם אויס־גאנג פון דער מלחמה: דעניקינס מיליטער, ניט באקומענדיג קיין פארשטארקונג, האט געליטען א נידערלאגע, זיינען אנטלאפען פון שלאכט פעלד, און דער פארשפעטיג־טער פאלק איז אויך אנטלאפען, זיך שעצענדיג גליקליך, וואס די באלשעוויקעס יאגען זיי ניט נאך . . . און יעצט וועלען מיר זיך אומקערען קיין טאראשטשע, וואו עס איז פארגעקומען די בלוטיגע פאסירונג.

די היסטאריע פון טאראשטשע

קאפיטעל 31.

דער „שווארצער פרייטאג".

עס איז געווען אַ געוויסער פרייטאג, חודש אלול, ווען דער פאָלק דעניקינצים האָט געלאָזט די מלחמה מיט די באָלשעוויקעס אויף שפּעטער, און איז פון אַלשאַניצע געקומען קיין טאראשטשע.

אין דער קריסטליכער וועלט איז דאָ אַן עפּיזאָד פון אַ פרייטאג, וועלכען די קריסטען פון דער גאַנצער וועלט רופען אויף זייערע שפּראַכען: „שווארצער פרייטאג", ענגליש שפּרעכענדע רופען דעם פרייטאג — „בלעק פריידעי", די קריטטען רעכענען, אַז דיזען פרייטאג האָט מען געקרייציגט זייער גאָט — יעזוס קריסטוס, מיר וועלען דעם פרייטאג, וואָס דעניקינס פאָלק איז געקומען קיין טאראשטשע אויך רופען: — „שווארצער פרייטאג": — שווארץ און פינסטער איז דער פרייטאג געווען פאַר די אידען פון דעם אומגליקליכען שטעטעל . . .

מיט מוזיק, באַראַבאַנערעי, קלאַפּערעי, שיסערעי, איז דער פאָלק אַריין אין שטאָדט, פאַראויס האָט מען געטראָגען אַ גרויסע זנאַמיע (פלאָג), מיט'ן גוט באַקאַנטען אין יענער צייט צו יעדען רוסישען אידען — סלאָגאַן (פּסוק), וואָס איז געווען אַן אויפשריפט: „בעי זשידאָוו, ספּאַסאי ראַסייו!" (שלאָג אידען, ראַטעווע רוסלאַנד).

דערהערענדיג די מוזיק, דאָס באַראַבאַנען, דאָס שיסערעי, קאָנענדיג די רעפּראָטאַציע פון דעניקינצים, נאָך פון דעם ערשטען מאָהל, ווען דעניקינס אַ פאָלק איז מיט אַ צייט צוריק געווען אין טאראשטשע, האָבען די אידען אָנגעהויבען לויפען אין אַלע זייטען, זוכענדיג אַ רעטונגס פּלאַץ, ווער עס איז געלאָפען צו באַקאַנטע קריסטען, זוכען שוץ, באַהעלטענים, ווער אין וואַלד, פעלד, גריבער, בית עלמין, קעלערען, בוידעמער, און ווער עס איז געבליבען אין הויז, מיט אַ תהלים'על אין האַנט, און בטחון אין האַרצען, אַז גאָט איז אַ פאָטער, וועט העלפען, וועט ניט פאַרלאָזען זיינע קינדער, זיין פאָלק ישראל.

דער פאָלק האָט זיך צוטיילט אין קליינע מחנות, צו צוויי, דריי, צו עטליכע, זיינען אַרומגעלאָפען איבער די הייזער, מיט זייער סאָלדאַטסקי לאָזונג: „דיענגי דאָ זשאַנקי" (געלט און פרויען), האָבען זיי אָנגעהויבען זייער טייפעלשע אַרבייט, פון מערדערייען, קריפּלען, פייניגען, מאַטערען אידישע מענער און פרויען, ניט שוינענדיג קיין אַלטע לייט און יונגע קינדער. זיי האָבען געהאַט מיט זיך ליכט, לאָנטערנעס, געזוכט אויף די בוידעמער, קעלערס, מיטגענומען מיט זיך אידען, זיי געצוואונגען אַנצוזיען, וועלכע הייזער זיינען אידישע, וועלכע קריסטליכע, אום זיי זאָלען חלילה ניט מאַכען קיין טעות, אריינגעהן אין אַ קריסטליך הויז, מען קאָן זאָגען, אַז אין „שווארצען פרייטאג" און די פאָלגענדע נאַכט, וועלכע מיר וועלען רופען: „דעניקינס נאַכט", איז אין טאראשטשע ניט געווען קיין הויז, וואו עס איז ניט געווען קיין אידישער הרוג, געמאַטערטער, פאַרפייניגטער, גליקליך איז געווען דער, וועמען מען האָט בלויז באַרויבט, אַזעלכע זיינען, ליידער, געווען ווייניג, גערעטעט האָבען זיך נאָר די יעניגע, וועמען גוטע קריסטען האָבען אויסבאַהאַלטען, אָדער וועמען עס איז געלונגען זיך פאַרשטעקען אין וואַלד, גרובענס, אויף קריסטליכע צווינטערס . . .

איבערלעבונגען פון דער מלחמה און רעוואָלוציע

די אָכראַנאַ, וואָס האָט פונקציאָנירט אין טאראשטשע, האָט ליידער זיך ניט געקאָנט שטעלען קעגען אַ גאַנצען פאָלק באַנדיטען, מיט אַלערליי מאָדערנע כלי משחית, תכסיסי מלחמה. די שחיטה האָט אָנגעהאַלטען ביז שבת, שפּעט אין טאָג.

מיר וועלען ניט שילדערען די אַלע שוידערליכע סצענעס פון בלוטיגען „שווארצען פרייטאג", מיר וועלען נאָר איבערגעבען איין סצענע, פון וועלכער אפילו מלאכי חבלה האָבען געדאַרפט אויפשוידערען. דעניקינס מלאכי חבלה האָבען זיך אָבער אַריינגעוויזען אַסך גרויזאַמער, ווי די לעגענדאַרני מלאכי חבלה: אין איין הויז האָבען זיי געטראָפען אַן אַלטען פאָטער, מיט צוויי יונגע טעכטער, אַ יונגע פרויקע און אַ יונגע כלה מיידעל. די צוויי שוועסטער זיינען געווען די שעהנסטע אין שטאָדט, דערזעהענדיג די צוויי קראַסאַוויצעס, האָבען די דעניקינס זיך אַ וואָרף געטהון אויף זיי. די צנועה'דיגע טעכטער האָבען מיט די ציין און נעגעל געקעמפּפט קעגען זייערע אָנגרייפער. דער אַלטער פאָטער איז, ווי אַ פאַרוקטער, אַרומגעלאָפען איבערן שטוב, שרייענדיג מיט פאַרצווייפעלטע קולות און קעמפענדיג מיט די באַנדיטען פאַר זיינע טעכטער, האָבען די באַנדיטען אויפגעהאַנגען דעם אַלטען פאָטער אויף אַ שטריק, וואָס זיי האָבען שטענדיג געהאַט מיט זיך, און אין דער צייט, וואָס דער אומגליקליכער פאָטער האָט זיך געוואָרפען אויף'ן שטריק, אַרויסלאָפענדיג דעם צונג, האָבען די אונמענשען פאַרטגעזעצט, צו פייניגען די צוויי טעכטער, און ווען די טייוואַלים, אין מענשען געשטאַלט, האָבען פאַרלאָזט דאָס אידישע שטיבעל, זיינען געבליבען דאָרט דריי טויטע קרבנות. דער אַלטער פאָטער אויף'ן שטריק, און די צוויי שוועסטער, וואָס האָבען, ביז דער לעצטער מינוט, געקעמפּפט פאַר זייער עהרע. אַזעלכע שוידערליכע סצענעס זיינען ליידער געווען ניט קיין איינצעלנ, אינ'ם „שווארצען פרייטאג", און שפּעטער.

פון די דעניקינצים שרעקליכע הריגות האָט מיר געשריבען לאַנדסמאַן יוסף האַנאָפּאָלסקי, דערביי דערצעהלט ער אַן עפּיזאָד, פון זיין אייגענער איבערלעבונג, ווי איהר וועט לעזען אין פאָלגענדען קאַפּיטעל.

קאַפּיטעל 32.

אַראָפּגענומען פון שטריק.

יוסף האַנאָפּאָלסקי האָט געוואָהנט אונטער איין דאַך מיט אַ לאַנדסמאַן, איינעם מאיר אַלטמאַן, פישעל נח'ס זוהן. יעדען אָוונט פלעגען זיי אַריינקומען איינער צום צווייטען באַלאָקען, שמועסען, אַרומרעדען דעם טרויעריגען אידישען מצב בכלל, און זייערע אייגענע צרות. עס איז געווען שוין שפּעט אין דער נאַכט, פון דעם „שווארצען פרייטאג", ווען די דעניקינצעס האָבען געמאַכט די שרעקליכע שחיטה אויף טאראשטשער אידען. יוסף איז געזעסען אין דער וואָהנונג פון זיין שכן, מאיר אַלטמאַן, ווען צוויי באַוואַפענטע דעניקינצים, זיינען אַריינגעקומען אין דער וואָהנונג, האָבען געכאַפּט אַלטמאַנען, פאַרצויגען אַ שטריק איבער זיין האַלדז, (זיי האָבען אימער געטראָגען מיט זיך שטריק, אַלס איינע פון די וואַפענס), און איהם אויפגעהאַנגען, אויף אַ הוק, וואָס האָט געשטעקט אין סטעלי (סילינג). יוסלען האָבען זיי געלאָזט אויף שפּעטער. דער הוק האָט זיך אַרויסגעריסען פון סילינג, און דער אומגליקליכער איז אַראָפּגעפאַלען אויף דער פאָדלאָגע (פלאָר), מיט'ן שטריק אויפ'ן האַלדז, זיי האָבען צוריק אַריינגעקלאַפּט דעם הוק, און איהם ווידער אויפגעהאַנגען, דער שטריק האָט זי איבערגעריסען,

די באַנדיטען האָבען גענומען אַ האַנטוך, איהם אַרומגעבונדען איבערן האַלדז, און אָנגעהויבען שטאַרק ציהען ביידע עקען פון האַנדטוך, איבער מאיר'ס האַלדז, אום איהם אַזוי אַרום דערוואַרגען. דאָס געזיכט ביים אומגליקליכען האָט אָנגעהויבען ווערען בלאָה, דער צונג אַרויסגעסאַלאָפעט. דאָ האָט חאַנאַפּאַלסקי, וואָס האָט געוואַרט צו זיין דער צווייטער קרבן, אָנגעהויבען וויינען, און בעטען די באַנדיטען: וואָס וועט זיי שוין אַרויסקומען, ווען זיי וועלען די צוויי אַרעמע אידען אויך טויטען? זיי זיינען דאָך מענשען, מיט מענשליכע הערצער, זאָלען זיי ווייזען זייער „מענשליכקייט", און שענקען די אַרעמע אידען זייער לעבען.

די רוצחים זיינען שוין געווען מיד, די רציחה האָט זיי שוין נאָכגעלאָזט, האָבען צוגענומען פון הויז, וואָס נאָר זיי האָבען געקאָנט מיטנעהמען און געלאָזט די צוויי אידען ביים לעבען.

אַזוי האָבען די צוויי אידען, ווי דורך אַ נס, זיך גערעטעט פון טויט, און איינעם פון זיי, אונזער פריינד חאַנאַפּאַלסקי, האָבען מיר צו פאַרדאַנקען פאַר דער מיטיילונג פון דעם „שוואַרצען פרייטאָג" און „דעניקינס נאַכט", פון וועלכער די לעזער וועלען לעזען אין פאָלגענדען קאַפּיטעל.

אין דער זעלבער נאַכט, ווען די צוויי אידען האָבען, ווי דורך אַ נס, זיך גערעטעט, האָט מען דער'הרג'עט דעם איבער אַכציג יאָהריגען ראַבינער — מאַניש קופּצאָוו, דער ראַבינער האָט געוואָהנט ביי דער ענדע פון שטאָדט, אונטערען גלובאַטשאָק, אַ געגענד, ווייניג באַזעצט מיט אידען, עס איז דעם אַלטען ראַבינער געווען זעהר אומעמיג, און ער האָט געדענקט, אַז אין מיטען שטאָדט, וואו עס וואָהנען אַסך אידען, וועט זיין אַ היימליכער, אַ זיכערער, ער איז אַוועק צו אַ פריינד אין מיטען שטאָדט, — בנימין דאַווגאַליעווסקי. עס זיינען אַריין אין הויז דעניקינציס, האָבען דערשאָסען דעם אַלטען ראַבינער, דאַווגאַליעווסקי און פרוי דאַווגאַליעווסקי.

קאַפּיטעל 33.

„דעניקינס נאַכט".

אין דער אַלגעמיינער וועלט געשיכטע ווערט דערצעהלט איין עפּיזאָד, פון אַ שחיטה אין פאַריז, פראַנקרייך, וואָס איז פאַרגעקומען צווישען קאַטאָליקען און פּראָטעסטאַנטען, די שחיטה איז באַקאַנט אונטער דעם נאָמען: „באַרטאָלאָמייעס נאַכט". מאַראשטשע, נאַטירליך, קער זיך ניט אָן, און האָט זיך ניט אָנגעקערט מיט דער באַרטאָלעמייעס נאַכט, אַ שחיטה, וואָס איז פאָרגעקומען, מיט דריי הונדערט עטליכע און זעכציג יאָהר פריהער, זעהר ווייניג לאַנדסלייט אונזערע האָבען ווען געהערט פון אַ שחיטה, וואָס מען האָט גערופען נאָך דעם קריסטליכען הייליגען „באַרטאָלאָמיי". מיר וועלען די שחיטה, וואָס איז געשעהן אין טאַראשטשע, די נאַכט, נאָך דעם שוואַרצען פרייטאָג, רופען „דעניקינס נאַכט", ווייל די שחיטה האָבען פאַראורזאַכט דעניקינס מיליטער, פונקט ווי די זעלבע מיליטער האָט פאַראורזאַכט דעם „שוואַרצען פרייטאָג". אונטערען נאָמען „דעניקינס נאַכט" וועט דער טרויעריגער עפּיזאָד, פאַרבלייבען אין אונזער היסטאָריע און ביי אַלע טאַראשטשער לאַנדסלייט, אַלס זכר לקללה צום בלוטיגען גענעראַל דעניקינס און זיינע מיטהעלפער. מיר וועלען אין קורצען דערצעהלען די געשיכטע פון „באַרטאָלאָמייס נאַכט", אַגב האָט די בלוטיגע פּאַסירונג געדינט פאַר

אַ טעמע אַ אידישען קאַמפּאַזיטאָר, פאַר אַן אָפּערא, און אַ צווייטער איד האָט געזאָגט וועגען דער אָפּערא אַ וויץ, וואָס איז געבליבען אונשטערבליך אין דער ליטעראַטור.

די פּאַסירונג אין דער „באַרטאָלאָמייס" נאַכט איז פאָלגענדע: אַ פראַנצויזישער קעניג האָט געהייראַט אַן ענגלישע פּרינצעסין. דאָס פראַנצויזישע פאָלק, ווי דער קעניגליכער הויף, זיינען קאַטוליש, די ענגלישע פּרינצעסין, ווי דער ענגלישער קעניגליכער הויף זיינען פּראָטעסטאַנטיש, די פּרינצעסין האָט געבראַכט מיט זיך אַ פּראָטעסטאַנטישע סוויטע, פּראָטעסטאַנטישע באַדיענער, און פּראָטעסטאַנטישע גלחים, אין הויף איז געוואָרען אַ רייבונג צווישען די אָנהענגער פון די ביידע רעליגיאָנען, וועלכע איז איבערגעגאַנגען אין אַ פאַרביטערטער שנאה, צווישען די אָנהענגער פון ביידע רעליגיאָנען.

עס איז געווען אין יאָהר 1572, אין פראַנצויזישען קעניגליכען הויף האָט מען געמאַכט אַ באַל, צום אָנדענק, פון אַ קאַטולישען הייליגען — באַרטאָלאָמיי. אין הויף האָט מען געטאַנצט, געגעסען, געטהונגקען, זיך געלאָזט וואָהלגעהן, ווען אַלע זיינען געווען בנילופ'דיק, זיינען די קאַטאָליקען באַפאַלען די פּראָטעסטאַנטען, וועלכע מען האָט אין פראַנקרייך גערופען — „גוגענאָטען", אַסך פון זיי אויסגע'הרג'עט, די מלחמה צווישען די אָנהענגער פון ביידע רעליגיאָנען האָט זיך איבערגעטראָגען אין די גאַסען פון פאַריז, און זעהר פיעל זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען, פון ביידע זייטען. אין דער אַלגעמיינער היסטאָריע איז די שחיטה באַקאַנט מיט דעם נאָמען „באַרטאָלאָמייעס נאַכט", די שחיטה נאַכט אין טאַראשטשע, נאָך דעם „שוואַרצען פרייטאָג", וועלען מיר רופען: „דעניקינס נאַכט", מיט דיזען נאָמען וועט זי פאַרבלייבען אין אונזער היסטאָריע טאַראשטשע, לזכר עולם.

מיט איבער צוויי הונדערט יאָהר, נאָך „דער באַרטאָלאָמייעס נאַכט", האָט אַ אידישער קאַמפּאַזיטאָר — מייער בער, אויסגענוצט די פּאַסירונגען אין דער באַרטאָלאָמייעס נאַכט, פאַר אַ טעמע צו אַן אָפּערא, וועלכע ער האָט אָנגערופען: באַרטאָלאָמייעס נאַכט", אָדער „גוגענאָטען", די אָפּערא ווערט נאָך יעצט געשפּיעלט אין דער גאַנצער וועלט. דער אונשטערבליכער אידיש דייטשער פּאָעט — הענריך היינע, האָט אויף דער אָפּערא געזאָגט: „קאַטאָליקען און פּראָטעסטאַנטען האָבען געמאַכט אַ בלוטיגע חתונה, און דער איד מייער בער האָט געשאַפען אַ האַרציג געזאַנג צו דער קריסטליכער בלוטיגער חתונה . . . די ערשטע פאַרשטעלונג (פּרעמיערע) פון דער אָפּערא „גוגענאָטען", אָדער „באַרטאָלאָמייס נאַכט" איז פאָרגעקומען אין פאַריז, אין יאָהר 1836.

וואו נעהמט מען יעצט אַ מייער בער, וואָס זאָל שרייבען מוזיק צו די בלוטיגע חתונות, וואָס שפּיעלען זיך אָפּ טאָג טעגליך אין אונזער אידיש וועלטעל?. . . און יעצט וועלען מיר פאַרצייכענען די נעמען פון עטליכע צעהנדלינג הרוגים, פון „שוואַרצען פרייטאָג" און „דעניקינס נאַכט", די צאָהל פון הרוגים איז, ליידער, פיעל גרעסער, מיר האָבען אָבער מעהרער קיין נעמען ניט געקאָנט קריגען, זאָלען די נעמען פון דיזע קדושים פאַרבלייבען לזכר עולם אין דער היסטאָריע פון אונזער טאַראשטשע. און דאָס זיינען די נעמען פון די קדושים, וואָס מיר האָבען געקראָגען.

רב מאָניש קופצאָוו	אברהם אָלשאַנסקי
מנחם מענדעל פעלדבערג	אשר פראַנצוויז
אלטער רעזניטשענקאָ	נחמן צבי באָלטער
בנימין דאָגאָליעווסקי, עם אשתו	פייגה בת נחמן צבי באָלטער
יוסף געוועדצמאַן	בת נחמן צבי באלטער, עלמה
חיה, אשת ישראל שער	משה ראַדאָוויצקי
אברהם, חתן לוי דוב קאָניעווסקי	בנימין בונטשיק
הבחור שלום קאָרניצקי	מרדכי פיינבערג
פסח ראָכלים	גיסו של אהרן טיטוניק
זאב קירשנער עם בנו	אשת אהרן טיטוניק, עם ילד קטן
העלמה גאָלדע טראָיאַנסקי	אליעזר פיינבערג
הבחור בן יוסף פאָקראָס	אשת אברהם סקווירסקי
שלמה גורעצקי	חתן יעקב פעלדבערג
אליז שעיה קאָוואַליעווסקי	בן אפתר קירשנער
בתו הבתולה של קאָוואַליעווסקי	יוסף אברהם גאָמבערג (קאַרליק)
בן יחודה כהן, בחור	יוסף דינערמאַן
אשת סיגאָלאָוו, עם בתה	בן אייזיק רוטהייזער
אשת דוב ביעלאָפאָלסקי	בן פסח בערג, בחור
ישעיה שוחט, בחור	סאַטאַנאָווסקי, איזוואָשטשיק
אשת משה מעזשיבאָווסקי	בן אייזיק באָדניק
יעקב אָלשאַנסקי	

עחרע דעם אָנדערנקען פון דייזע און אַנדערע קרושים.

קאַפּיטעל 34.

נאבעלע קריסטען אין טאראשטשע.

מיר האָבען באשריבען די פאָגראָמען, רציחות, שחיטות, אין טאראשטשע, בלוטיגע סצענעס, וואָס גליווערען דאָס בלוט, שרעקליכע בילדער, וואָס האָבען זיך אָפּגעשפּיעלט אויף די וועגען, שליאַכען, אונטערן שטאָדט. בילדער, וואָס מען קאָן זיך קוים פאָרשטעלען אין די געדאַנקען, צו וואָס „אונמענשליכקייט" קאָן ביים מענשען דערגרייכען, מען וואָלט נאָך געקאָנט פיעל מעהרער שרייבען, אַסך מעהרער שוידערליכע סצענעס מאָהלען, ווייל דער בלוטיגער מאַטעריאַל איז נאָך ניט אויסגעלאָזט, ער איז אונערשעפּליך, מיר ווילען אָבער שוינען די לעזער און אויך זיך זעלבסט, פון גראָבען זיך אין די מאַטעריאַלען, וואָס בלוטיגע בעסטיעס האָבען געשאַפען, מיט זייערע מעשים. מיר לאָזען אַראָפּ דעם פאָרהאַנג אויף די בלוטיגער דראַמאַ „וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין אונזער היים שטעדטעל, מיר וועלען ווייזען אויך מענשליכע פאָרטרעטען, ניט בלויז בעסטיעס אין מענשען געשטאַלט. „סוויעט ניע ביעז דאָבריך ליודיי", — זאָגט אַ ווערטעל, — די וועלט איז ניט אָהן גוטע מענשען, אין אונזער שטעדטעל טאראשטשע, און אַזוי מסתמא אין אַנדערע גרעסערע און קלענערע שטעדט, האָבען קריסטען באַוויזען, אַז דאָס ציטירטע רוסיש וועלטעל איז ניט פון ווינט געשאַפען, נאָר פון דער ווירקליכקייט: אייניגע קריסטען האָבען זייער לעבען איינגעשטעלט פאַר אידען, האָבען זיך כמעט מקריב געווען פאַר זיי, דיזע קריסטען האָבען באַוויזען, אַז אין זייערע ברוסטען קלאָפּען מענשליכע הערצער, וואָס מאַכען ניט קיין אונטערשיד, פון איד צו קריסט, זיי זיינען גרייט צו העלפען יעדען מיטמענשען אין נויט, זער ווייסט, וויפיעל מענשליכע קרבנות וואָלטען געפאַלען, ווען ניט די הילפע פון אַזעלכע נאָבעלע קריסטען, וואָס האָבען געגעבען די אידען שוץ, באַהעלטענים, אָדער וועלכע אַנדערע נויטיגע הילפע.

ווי מיר האָבען שוין פריהער דערצעהלט, זיינען געווען צוויי ערליי קריסטען, וואָס האָבען אַרויסגעהאָלפען זייערע אידישע שכנים: אַזעלכע, וואָס האָבען עס געטהון, צוליעב געלט, אָדער מתנות, וואָס זיי האָבען געקראָגען, אָדער ערוואַרטעט צו קריגען, און אַבוואָהל זיי האָבען געהאַנדעלט ווי סוחרים, וואָס „פאַרקויפען" גוטסקייט, מענשילכקייט, דאָך האָבען זיי זעהר פיעל אידען גערעטעט, און מיר זיינען זיי זעהר דאַנקבאַר, עס זיינען אָבער געווען אַזעלכע, וואָס האָבען עס געטהון ניט „על מנת לקבל פרס", ניט זיי זאָלען קריגען דערפאַר באַצאָהלט, נאָר אויס ריינע מענשליכע געפיהלען, פאַר אַזעלכע יומאַניסטען, מענשענפריינד בויגען מיר מיט דעם גרעסטען רעספּעקט און דאַנקבאַרקייט, אונזערע קעפּ. אידען האָבען האָבען שוין לאַנג אַ נאָמען פאַר די אמת'ע מענשען פריינד פון אַנדערע פעלקער: אידען רופען זיי: „חסידי אומות העולם" (פרומע גוטע לייט פון אַנדערע פעלקער).

צו די נאָבעלע קריסטען פון טאראשטשע וועלען מיר ווידמען אַ באַזונדער קאַפּיטעל, וועלכעס וועט אויך זיין דאָס לעצטע אינ'ם אַפּטייל, וואָס מיר רופען „די איבערלעבונגען פון טאראשטשע". ווי אַזוי אונזערע טאראשטשער לאַנדסמאַנשאַפטען אין אַמעריקאַ, און טאראשטשער לאַנדסלייט בכלל האָבען זיך אָפּגערופען אויף דעם נויט רוף, וועה געשרעה, פון אונזער אומגליקליך שטעדטעל, וועלען די לעזער אויסגעפינען פון די ווייטערע טיילען „די היסטאריע פון טאראשטשע". זיי וועלען זעהן,

ווי נאָבעל, ווי פיין, ווי מענשליך, ברודערליך, די „טאראשטשע" אין אמעריקא האָט געהאַנדעלט קעגען דער „טאראשטשע" אין אלטען רוסלאַנד, נאַטירליך וועלען עס די לעזער „זעהן", אויב זיי וועלען זיין „פאַראינטערעסירט צו זעהן" די אַנדערע טיילען פון דער היסטאָריע — געדרוקט . . . .

קאַפּיטעל 35.

פּריסטאַוו איוואַנאַוו.

פון די מענשליכסטע קריסטען אין טאראשטשע, פון די זאַגענאַנטע חסידי אומות העולם, זיינען געווען — פּריסטאַוו איוואַנאַוו און זיין פרוי. איוואַנאַוו איז געווען סודיעבדי פּריסטאַוו אין אַקרוזשנוי סוד (מאַרשאַל פון קרייז גערינכט), ביז די פּאַגראָמען אין טאראשטשע האָט מען וויניג געוואוסט, וואָס פאַר אַ פּערזאָן דער איוואַנאַוו איז געווען, מען האָט איהם געהאַלטען פאַר אַ געוועלניכען רוסישען טשינאָוניק, וואָס צייכענט זיך אויס קעגען אַנדערע טשינאָוניקעס, מיט דעם, וואָס ער איז ניט אַזוי פיינדליך אַ פ ע ן קעגען אידען, וואַרפט זיך ניט אַזוי אַרום, מיט דעם וואַרט איך, (זשיד), ווי אַנדערע טשינאָוניקעס, אַלס אויסגעשפּראָכענער אידען פריינד, אַלס מענש מיט רחמנות צו די ליידענדע אידען, האָט ער זיך אַרויסגעוויזען, ווען אין שטאָדט האָבען זיך אָנגעהויבען ווייזען כל אַרליי מיליטערען, פּאַרטייען, צדדים, סתם באַנדיטען, פּאַגראָמשטשיקעס, און די אַלע אַריינדרינגער האָבען זיך אַ לאָז געטהון אויף אידיש האָב און גוטס, אויף אידישע לעבענס, און אידען האָבען אָנגעהויבען זוכען שוץ, פלעצער, וואו צו אַנטלויפען, וואו זיך צו רעטען, דאַן ערשט האָט מען דערזעהן, וואָס פאַר אַן איידעל, מענשליך האַרץ קלאַפּט אונטער דער מונדיר פון אָט דעם טשינאָוניק — איוואַנאַוו. ער האָט געעפענט פאַר די אָרעמע אידען זיין גרוים הויז, דעם בוידעם, דעם גרויסען קאַמער אויפ'ן הויף, ער האָט זיך אָנגעקליידעט אין'ם טשינאָונישען מונדיר, מיט דעם גאָלדענעם קאָלנער, אָנגעהאַנגען די פאַר מעדאַלין, וואָס ער האָט געקראָגען, פאַר זיין לאַנג יאָהריגע דינסט (סוירווים) און אַרומגעשפּאַצירט אַרום זיין גרויסער אוסאַדבע (הויף מיט געביידעס), אונטער דער באַקאַנטער „ריטשקע" וואָס לויפט אונטערן שטאָדט, וואָס פיהרט צום וואַלד. ווען פאַרשידענע מיליטערען, אָדער באַנדעס, פלעגען פאַרביי געהן נעבען זיין אוסאַדבע, האָט ער זיי פריינדליך באַגריסט, און ווען יעמאַנד האָט איהם געפרעגט, צו ער האָט אין הויז אידען ? פלעגט דער פּריסטאַוו, כלומרשט, אויפברויזען, מיט באַליידיגטען צאָרן — „איך בין אַ רוסישער טשינאָוניק", — פלעגט ער בייז ענטפערען, דאָס האָט געזאָלט מיינען, אַז אַ רוסישער טשינאָוניק וועט אין זיין הויז קיין אידען ניט אַריינלאָזען, און ווען איינער האָט געוואָלט אַריינגעהן זיך איבערצייגען, פלעגט איוואַנאַוו, מיט כעס, אויסשרייען : — „מיר, אַן אַלטען רוסישען טשינאָוניק, וואָס האָט פאַר זיין אוסערדיע (טרייהייט), זיך דערדינט מעדאַלין ביי דער מלוכה, גלויבסטו ניט?" און געמאַכט האָט ער אַזאַ אומשולדיגע, באַליידיגטע מינע, אַז דער פרעגער האָט זיך פאַרשעהמט, ענטשולדיגט אַן איז אַוועק.

„טאראשטשער פּראָגרעסיוו סאָסייעטי", האָט מיט יאָהרען שפּעטער, אָפּגעדאַנקט דעם נאָבעלען פאַרעל, ווען יענע האָבען געדאַרפט הילפע : דער איידעלער איוואַנאַוו איז אויף דער עלטער בלינד געוואָרען, און זיין נאָבעלע פרוי איז געווען

קראַנק, די סאָסייעטי, געוואָהר ווערענדיג פון דעם, האָט עטליכע יאָהר געשיקט דעם אָרעמען פאַרעל, יעדעס יאָהר, עטליכע צעהנדליגע דאָלאַר. אין'ם אָפּטייל, וואו מיר וועלען באַשרייבען, וואָס אונזערע לאַנדסמאַנשאַפטען האָבען געטהון פאַר טאראשטשע בכלל, וועלען מיר אויך מעהערער באַשרייבען די הילפע פאַר דער פאַרעל.

די איוואַנאַוו פאַמיליע איז ניט געווען די איינציגע פון די זאַגענאַנטע „חסידי אומות העולם", עס זיינען נאָך געווען אַנדערע, וואָס האָבען געגעבען אידען אַ מקום מקלט, אין אַ עת צרה, און אויב, פּראָפּאַרציאָנעל צו אַנדערע שטעדטע, האָט נאָך אונזער שטעדטעל גוט אָפּגעשניטען, האָבען זיי דאָס געהאַט צו פאַרדאַנקען די עטליכע קריסטען פון טאראשטשע, וועלכע האָבען מיט זייערע גוטע מעשים קעגען אידען זיך קונה שם געווען ביי אונז.

מיט דיזען קאַפּיטעל, וועגען די אמת'ע חסידי אומות העולם, שליסען מיר דעם אָפּטייל פון דער היסטאָריע, — „די איבערלעבונגען פון טאראשטשע", מיט דעם וואָנש, אַז אַזעלכע איבערלעבונגען, אַזעלכע געשעהענישען זאָלען מעהר ניט פּאַסירען, אויך מיט דער האָפענונג, אַז אונטער די פליגעל פון דער סאָוויעטישער מאַכט, וועט דער רוסלענדישער אידענטום אימער געניסען די פרייהייט, צו גלייך מיט אַנדערע פעלקער, און וועלען קאָנען אין אַלע צייטען אויסנוצען זייערע פיזישע און גייסטיגע פעהיגקייטען, צום וואָהל און בעסטען פון לאַנד און צום נוצען פון דער גאַנצער באַפעלקערונג . . .

ענדע פון צווייטען טהייל

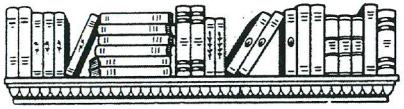

די היסטאריע פון טאראשטשע

עטליכע ווערטער צו טאראשטשער ארגאניזאציעס און טאראשטשער לאנדסלייט בכלל.

מיט'ן יעצטיגען טייל היסטאריע — „טאראשטשער איבערלעבונגען", האב איך טיילווייס אויסגעפיהלט דעם פראגראם, וואס איך האב אנגעצייכענט אין דעם ערשטען טייל היסטאריע, בנוגע דער ארבייט: צו שאפען א היסטאריע פון אונזער „אלטע טאראשטשע", און פון די „נייע טאראשטשעס", אין אמעריקא, אויף וויפיעל די ארבייט איז געלונגען, איז ניט מיר צו משפט'ען. איך האב געטהון, וואס מיינע מאטעריאלע און גייסטיגע קרעפטען האבען מיר ערלויבט. ליידער ערלויבען מיר ניט מיינע מאט־ריאלע אומשטענדען, צו פאבלישען די ווייטערע מאנוסקריפטען פון דער היסטאריע, וועלכע זיינען שוין פערטיג. „דיס איז נאט א וואן מען דזשאב", ווי דער אמעריקאנער זאגט, איך קאן דאס אליין, מיט מיינע איגענע מיטלען ניט טהון, איך ווענדע זיך דארום צו אונזערע טאראשטשער, פרענקלי: „אויב איהר, טאראשטשער לאנדסלייט, און מיטגלידער פון טאראשטשער לאנדסמאנשאפטען, וועלכע האבען געלעזען די היסטאריע, ביז דער צייט, וואס אונזערע „טאראשטשער" אין אמעריקא זיינען ארויס אויף דער סצענע, האבען געעפענט זייערע הערצער און זייערע פאקעטס פאר זייער אלט שטעדטעל, און אויך וואס זיי האבען אויפגעטהון און טוהען אויף פאר זייערע לאנדס־מאנשאפטען, פאר די אידישע אינסטיטוציעס אין אמעריקא, ווי אזוי אונזערע „טאראשטשער" האבען בכלל פארפלאנצט זייער לעבען אין דער נייער וועלט, אנ־פאנגענדיג פון „ערשטען עמיגראנט פון טאראשטשע", ביז דער יעצטיגער צייט, אויב איהר זיינט פאראינטערעסירט, דאס אלעס צו וויסען, דאס אלעס צו לעזען, זאלט איהר די „געלט פראגע" פון פאבלישען די ווייטערע מאנוסקריפטען אראפנעהמען פון מיינע שוואכע הענט . . . „איך וועל, נאטירליך, ניט שטעהן פון ווייטען, איך וועל „צולייגען א שאלדער צום שווערען וואגען", אבער „אליין" איהם שלעפען איז ניט מעהר פאר מיינע כחות" . . . עס וואלט געווען ראטזאם, די פריינד פון טאראשטשער היסטאריע זאלען גרינדען א קערפערשאפט, מיט'ן צוועק צו פאבלישען די אנדערע טיילען פון דער טרילאגיע „טאראשטשע".

לאנדסלייט, וואס האבען פארפעהלט צו לעזען די ערשטע טייל היסטאריע, אדער ווילען זי שיקען צו זייערע פריינד אין אנדערע שטעדט, זאלען זיך ווענדען אויף מיין אדרעס, און איך וועל גערען זיי צושיקען די עקזעמפלארען „פריי".

מיט הערצליכען גרוס,

אייער לאנדסמאן און אלעמענס פריינד,

יעקב ראווין (ראווינסקי).

J. Roven, 98 Morningside Ave., New York, N. Y.